

Kunnskapsoppsummering om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger

Stina Svendsen, Berit Berg, Veronika Paulsen, Marianne Garvik og Marko Valenta

BOSETTING MOTTAK SKOLE UNGDOMSTID JOBB
FRITID ASYLPOLITIKK SKOLE UNGDOMSTID ETTERVERN
FRAMTIDSPLANER
ENSLIGE
MINDREÅRIGE
SÅRBARHET PSYKISK MESTRING BARNEVERN
HELSE MESTRING BARNEVERN
VENNER
LOVVERK
OPPFØLGING
INKLUDERING SELVSTENDIGHET OMSORGSSENTER

Stina Svendsen, Berit Berg, Veronika Paulsen, Marianne Garvik
og Marko Valenta

Kunnskapsoppsummering om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger

NTNU Samfunnsforskning
Mangfold og inkludering

Samfunnsforskning

Postadresse: NTNU Dragvoll, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Dragvoll allé 38 B

Telefon: 73 82 10 00

E-post: kontakt@samfunn.ntnu.no

Web.: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning

Mangfold og inkludering

April 2018

ISBN 978-82-7570-534-9 (web)

ISBN 978-82-7570-533-2 (trykk)

Forord

Denne kunnskapsoppsummeringen om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger er utarbeidet på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Arbeidet har foregått i perioden desember 2017 til mars 2018. Tidsrammen har med andre ord vært knapp, men vår ambisjon har uansett vært å gi en mest mulig oppdatert oversikt over forskningen på enslige mindreårige det siste tiåret.

Enslige mindreårige er en gruppe som har hatt stor oppmerksomhet de siste årene – både politisk, faglig og ikke minst mediemessig. De store ankomstene i 2015 skapte daglige nyhetsoppslag om flyktningssituasjonen generelt og enslige mindreårige spesielt. Fra å være et felt for «spesielt interesserte», ble dette noe nesten alle engasjerte seg i og hadde en mening om. I arbeidet med denne kunnskapsoppsummeringen har derfor dette året vært et viktig bakteppe. Situasjonen i 2015 preger også hvordan feltet omtales politisk og farger holdninger som dominerer i media generelt og sosiale medier spesielt. Vi kan på mange måter snakke om et stemningsskifte. Store svingninger i ankomster av enslige mindreårige får også følger for det faglige arbeidet. Mens 2000-tallet fram til 2015 kan beskrives som en konsolideringsperiode, var 2015-2016 preget av oppbygging av både mottak, omsorgssentre og kommuneplasser. De siste to årene, fra 2017, kjennetegnes på den ene siden av et tøffere politisk klima og nedbygging av mottaksplasser og reduksjon i bosettingstall. Samtidig ser vi også tendenser til en faglig nytenking på feltet. Noe av dette har vi greid å fange opp i denne kunnskapsstatusen, som strekker seg fra 2007-2018. Nettopp fordi det har skjedd så mye de siste årene, har vi vært opptatt av å inkludere mest mulig av det som er skrevet i det siste.

Denne kunnskapsoppsummeringen dekker et bredt felt. Selv om det er en avgrenset gruppe som er i fokus, har vi lagt vekt på å ivareta og beskrive så mange sider ved deres liv som mulig. Vi har også vært opptatt av at kunnskapsoversikten skal omfatte både individuelle erfaringer, faglige utfordringer og politiske brytninger knyttet til arbeidet med enslige mindreårige. På noen tema er det forsket mye, for eksempel på asylprosess og psykisk helse, mens andre tema framstår som underforsket. I sluttkapitlet har vi anbefalinger om hvordan slike kunnskapshull kan tettes. Det handler både om å inkludere tema som til nå er lite belyst i forskningen og om perspektiver som i liten grad er ivaretatt. Dette gjelder ikke minst brukerperspektivet – hvordan de enslige mindreårige selv får komme til orde og kan formidle erfaringer om hvordan de opplever sin situasjon over tid. Kunnskapsoppsummeringen er skrevet av forskere med lang erfaring fra ulike sider ved flyktningfeltet. Det har gjort at vi både har kunnet utfylle og utfordre hverandre. Vi håper rapporten kommer til nytte både blant brukere, praktikere, forskere og studenter. Så håper vi ikke minst at resultatene brukes aktivt av myndigheter på ulike nivåer.

Trondheim, april 2018,
Berit Berg, prosjektleder.

Innhold

Forord	iii
Sammendrag	vii
Summary in English	ix
1. Innledning	1
Tidligere kunnskapsoppssummeringer	1
Gjennomføring, metode og avgrensninger	2
Eksisterende forskningskunnskap og kunnskapshull	3
Rapportens oppbygging	4
2. Enslige mindreårige – et tematisk bakteppe	7
Hvem er enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger?	7
Internasjonal og nasjonal lovgiving	9
Ansvarsfordeling	11
Utfordringer og muligheter på ulike nivå	13
3. Enslige mindreårige asylsøkere – mottak og asylprosess	17
Perspektiver på migrasjon – årsaker, motivasjon og valg av land	18
Perspektiver på mottaksfasen	20
Avvisning, forsvinning og retur	25
Oppsummering	27
4. Levekår, helse og psykososial situasjon	29
Sårbarhet og risiko	29
Psykisk helse	30
Levekår og livskvalitet	32
Resiliens, helsefremming, mestring	33
Nettverksbygging og sosiale relasjoner	34
Oppsummering	36
5. Bo- og omsorgsløsninger etter bosetting	37
Fra mottak til kommune	37
Ulike boløsninger	38
Variasjoner i organiseringen av bosettingsarbeidet	42
Hvem og hva bestemmer hvilket tiltak som skal gis?	44
Likeverdige omsorgstilbud?	45
Balansen mellom omsorg og selvstendighet	46
Hva sier de enslige mindreårige selv?	49
Rammebetingelser	50
Oppsummering	50
6. Skoletilbud etter bosetting i kommunen	53
Noen hovedlinjer i forskningen	53
Rettigheter etter opplæringsloven	54

Innføringstilbud i grunnskole og videregående skole.....	55
Tilbud i voksenopplæringen til ungdom mellom 16 -18 år	56
Overgang til videregående opplæring og frafallsproblematikk	59
Forebygging av frafall	62
Kostnadene ved mangelfull utdanning	64
Oppsummering	65
7. Overgang til voksenlivet.....	67
En balanse mellom selvstendighet og støtte	68
Hvordan går det med enslige mindreårige i voksenlivet?	69
Barnevernets ettervern	71
Fremtidige forskningsbehov	73
8. Oppsummering og anbefalinger for videre forskning	75
Sentrale tema i forskningen på enslige mindreårige.....	75
Kunnskapshull og områder som er underforsket	79
Referanser.....	83

Sammendrag

Denne kunnskapsoppsummeringen om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger er utarbeidet på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Arbeidet har foregått i perioden desember 2017 til mars 2018. Ambisjonen har vært å gi en mest mulig oppdatert oversikt over forskningen på enslige mindreårige det siste tiåret (2007-2017), både for å presentere og vurdere den eksisterende kunnskapen på feltet, og for å identifisere kunnskapshull og områder som har behov for videre forskning. Vi har gjennomført omfattende litteratursøk med hovedfokus på publikasjoner relatert til enslige mindreårige i Norge. I tillegg har vi inkludert enkelte publikasjoner fra andre nordiske land. Vi har valgt å inkludere forskning som omhandler alle faser i arbeidet med gruppa – både mottaksfasen og bosettings- og integreringsfasen.

Denne kunnskapsgjennomgangen viser at forskningen på enslige mindreåriges situasjon, både i asylsøkerfasen og etter bosetting, var ganske begrenset frem til 2010, men at temaet har fått mer fokus de siste årene. Kunnskapsoversikten viser også at enkelte deler at dette feltet er langt bedre dekket enn andre. Ett eksempel er de enslige mindreåriges situasjon i mottaksfasen. Det er et mål at bosetting av enslige mindreårige skal skje innen tre måneder etter at de er innvilget oppholdstillatelse, og lang ventetid i asylmottak/på omsorgssenter er forbundet med en rekke utfordringer. En del av forskningsbidragene som fokuserer på mottaksfasen undersøker levekår i mottak og ser på ulike aspekter ved boforhold, skole-, aktivitets- og tjenestetilbud. Andre studier er mer spesifikke og konsentrerer seg om enkelte tema som for eksempel informasjonsarbeid, rettssikkerhet og barns rett til å bli hørt. Noen studier fokuserer i første rekke på den utøvende omsorgen i mottakene og enslige mindreåriges oppfølgingsbehov. Skole peker seg ut som en særlig viktig arena for asylsøkende barn. Det er relativt få undersøkelser som gir en detaljert analyse av enslige mindreåriges migrasjonserfaringer, og tiden før migrasjonen. Det er også få studier som fokuserer på forsvunne enslige mindreårige, samt på erfaringer til ungdommer som blir uttransportert eller som returnerer via returprogrammer til hjemlandet.

Kunnskapsoversikten viser at et økende antall undersøkelser fokuserer på asylsøkeres og flyktningers helse, og særlig psykisk helse er et av de dominerende områdene innen forskningen om enslige mindreårige flyktninger. Det finnes en rekke studier som fokuserer på forekomsten av psykiske helseproblemer blant enslige mindreårige, og som viser at det er en overrepresentasjon av posttraumatiske stresslidelser (PTSD), depresjon og angst blant flyktninger generelt og i denne gruppa spesielt. Fokus i disse studiene er først og fremst på sårbarhet og risikofaktorer. De seinere årene har det imidlertid kommet flere studier som i større grad har et ressursfokus, og begreper som resiliens og mestring supplerer et ensidig traume- og sykdomsfokus. Selv om forskningen på enslige mindreåriges levekår, helse og psykososial situasjon etter hvert er ganske omfattende, vet vi relativt lite om utviklingen over tid. Vi vet mye om mottaks- og bosettingsfasen, men lite om hvordan traumatiske opplevelser i forbindelse med flukt og eksil påvirker den videre integreringsprosessen eller veien inn i voksenlivet.

Overgangen fra mottaksperiode til bosetting i en kommune er en viktig fase i enslige mindreåriges liv, og en fase som krever innsats på mange områder. Samtidig står kommunene fritt til å velge hvilke bo- og omsorgstilbud de vil tilby enslige mindreårige, og kvaliteten på tilbudene avhenger av både tilgjengelig tiltaksvidde og kommunens tjenestetilbud innen skole, helse og fritid. Det handler om å finne gode helhetlige løsninger som dekker den enkelte enslige mindreåriges behov på ulike livsområder. Overgangen fra mottak og omsorgssentre til bosetting i kommunene er et område som framstår som underforsket. Det fins overraskende få rapporter som belyser denne overgangen på en helhetlig måte. Kunnskapsoversikten viser også at det er begrenset forskning om de enslige mindreåriges bo- og omsorgssituasjon etter bosetting, og om de ulike tiltakene og løsningene som tilbys har ulike konsekvenser for ungdommenes videre utvikling. Kunnskapsoppsummeringen viser at det finnes noe forskning på barnevernets arbeid med bosetting av enslige mindreårige, samt beskrivelser av ulike boløsninger og kommunale tiltak, men vi finner lite forskning som vurderer eller beskriver det faglige eller miljøterapeutiske innholdet i de ulike tiltakene.

Grunnleggende kvalifisering er en sentral forutsetning for at enslige mindreårige flyktninger skal kunne delta i utdanning, arbeidsliv og samfunnsliv. Samtidig vet vi at mange av de enslige mindreårige flyktningene ankommer Norge relativt sent i skoleløpet, kanskje med lite eller ingen skolegang fra tidligere. Denne gruppa vil kunne møte store utfordringer i det norske utdanningssystemet, både når det gjelder muligheter til å tilegne seg kunnskap og når det gjelder gjennomføringsgrad. Kunnskapsgjennomgangen viser at mye av forskningen om skole og minoritets elever kan kobles til implementering og bruk av læreplaner, kartleggingsverktøy og læremidler i arbeidet med minoritetsspråklige elever. I tillegg har forskningen om minoritetsspråklige elever i skolen ofte et generelt fokus, og sier lite om utfordringene enslige mindreårige som særegen gruppe står overfor. Vi finner veldig lite forskningsbasert kunnskap om skoletilbud til ungdom som kommer i alderen 16-18 år, altså etter skolepliktig alder, og som gjerne får tilbud gjennom voksenopplæringsystemet. Det er en del studier som ser på overgangene til videregående skole, og på frafallsproblematikk knyttet til minoritetsspråklige elever. Skolen er en av de viktigste arenaene for enslige mindreårige, ikke bare for læring, men også for sosialisering. Dette gjenspeiles i noe av forskningen som ser på skolens rolle som inkluderingsarena.

Enslige mindreårige er i gjennomsnitt 15-16 år når de bosettes, noe som betyr at for mange av dem kommer overgangen til voksenlivet relativt raskt etter bosetting. De har hatt kort tid på å etablere relasjoner og få tilhørighet til nærmiljøet før overgangen inntreffer, noe som gjør temaet overgang til voksenlivet til et sentralt tema. Det foreligger imidlertid lite forskning på dette området, både i Norge og internasjonalt. De få publikasjonene som konkret omhandler overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige er i første rekke statistiske målinger av hvordan det går med enslige mindreårige i voksenlivet målt på tradisjonelle overgangsmarkører. Det er samtidig lite kunnskap om de store variasjonene mellom kommunene når det gjelder hvorvidt ungdommene får ettervern, hvor lenge ungdommene får ettervern og hvilke ettervernstiltak de får. Kompleksiteten i overgangen til voksenlivet for denne gruppa er lite belyst, blant annet når det gjelder hvorvidt og på hvilken måte enslige

mindreårige har behov og utfordringer som skiller seg fra andre grupper, både ungdommer generelt og ungdom i barnevernet.

Rapporten avsluttes med et kapittel der vi oppsummerer det vi ser som hovedfunnene fra forskningen på de ulike livsområdene. Avslutningsvis peker vi dessuten på kunnskapshull på de ulike områdene, samt gir anbefalinger til videre forskning. Kunnskapsgjennomgangen viser at det er både tema og perspektiver som i liten grad er belyst i eksisterende forskning. På et overordnet nivå savnes blant annet forskning som belyser endringer i rammebetingelser. Dette gjelder alt fra hvordan det internasjonale migrasjonsbildet og forpliktelser som følger av dette påvirker situasjonen for enslige mindreårige i Norge, til nasjonale endringer i politikk, lovregulering og økonomiske rammer. Perspektiver som framstår som fraværende eller lite belyst, er i første rekke de enslige mindreåriges egen stemme. Selv om dette ikke er et perspektiv som er totalt fraværende, framstår kunnskapen som både mangelfull og fragmentert. Det savnes også et tydeligere mestringsperspektiv. Vi vet ganske mye om de psykososiale belastningene, men det trengs mer forskning som får fram den enkeltes potensial og ressurser – ofte omtalt som et styrkeperspektiv. Oppsummert savner vi også forskning som fanger opp enslige mindreåriges situasjon i et longitudinelt og helhetlig perspektiv. Å ha et helhetsperspektiv handler om å så se både problemer og ressurser, det handler om å se både fortid, nåtid og framtid, og det handler om å se ulike livsområder. Det også behov for mer forskning som får fram variasjonsbredden i gruppa – både med hensyn til kjønn, etnisitet og klasse mm, og hvordan disse faktorene påvirker eller forsterker hverandre – i forskningen ofte omtalt som interseksjonalitet.

Summary in English

This overview of research on unaccompanied asylum seeking and refugee minors was conducted on assignment from the Norwegian Directorate of Integration and Diversity (IMDi). The work was carried out between December 2017 and March 2018. The ambition was to provide an up-to-date overview of research on unaccompanied asylum seeking and refugee minors from the last decade (2007-2017). The main focus in our search for relevant literature was on publications related to unaccompanied minors in Norway. In addition, we have included some publications from other Nordic countries.

The chapters in the report are based on key topics related to unaccompanied asylum seeking and refugee minors. We have included research that deals with different phases, from the asylum seeking process and life at a reception center, to resettlement and integration in a Norwegian municipality. Our review shows that research on unaccompanied minors in Norway was quite limited until 2010, but the topic has gained more focus in recent years. The overview also shows that some areas have been subject for research in a much greater degree than others. For example, there is relatively much research done on the situation for unaccompanied asylum seeking minors in reception centers.

Part of the literature focusing on the reception phase examines living conditions in the centers, often in connection to schooling, activity and services. Other studies are more specific and focus on certain topics such as provision of information, due processes of law and children's right to be heard. Some studies focus more on the needs of unaccompanied asylum seeking minors and how these needs are met through provision of care in the reception centers. School is pointed out as a particularly important arena for asylum-seeking children. There are relatively few studies that provide detailed analysis of the migration processes prior to the unaccompanied minors' arrival in Norway. There are also few studies on the unaccompanied minors that go missing from reception centers in Norway, as well as studies concerning experiences of young people who are returned to their home country. For unaccompanied minors who are granted a residence permit in Norway, long periods of waiting in reception centers before resettlement is an expressed concern, often related to mental health issues.

Our overview shows that an increasing number of studies focus on the health of asylum seekers and refugees, and especially mental health is one of the dominant areas of research when it comes to unaccompanied asylum seeking and refugee minors. There are a number of studies focusing on the occurrence of mental health problems showing that there is an overrepresentation of post-traumatic stress disorder (PTSD), depression and anxiety among refugees in general and among unaccompanied minors in particular. The focus of these studies is primarily on vulnerability and risk factors. In recent years, however, there have been more studies focusing on the minors' resources, resilience and coping strategies. Although the research on living conditions, health and psychosocial issues among unaccompanied asylum seeking and refugee minors is becoming relatively extensive, we still know little about the development and further situation over time. We know quite a lot about mental health issues during the asylum seeking and early resettlement period, but less about how traumatic experiences or other mental health problems can affect further integration processes and transitions to adulthood.

The transition from life in a reception center to resettlement in a municipality is an important stage in the life of unaccompanied refugee minors that requires efforts in many areas. Still, the municipalities in Norway are free to choose which housing and care services to provide for the unaccompanied minors they resettle. The extent and quality of the care provided for the individual unaccompanied minor therefore largely depends on the municipality's school, health and leisure services. Our overview shows that there is limited research conducted on the living and care situation of unaccompanied refugee minors after resettlement. There is some research on child welfare services, and their role in resettling unaccompanied minors. There is also some literature describing different housing solutions and municipal measures, but we find little research that assesses the actual content or results of the various measures.

Basic qualification is a key prerequisite for participation in education, working life and community life in general. At the same time, we know that many unaccompanied refugee minors arrive in Norway relatively late in the teens, some have missed many years of school, and some have never attended school before. Many of the unaccompanied minors therefore face major challenges in the Norwegian school system. Our review shows that there has been

little research on unaccompanied minors as a group within the school system, as most studies concerning minority student in Norwegian schools describe the group in general terms, not considering factors like differences in background or time since arrival in Norway. We find very little research-based knowledge about schooling for young people who arrive at the age between 16-18. These youths are too old to be enrolled in the ordinary school system, and therefore often placed within the municipal adult education system. Our review also shows that much of the research on school and minority students can be linked to topics like implementation and use of curricula, mapping tools and teaching materials for minority language students. There are some studies that look at the transition to high school, and on drop-out issues related to minority language students. For unaccompanied minors school represents not only a place for learning, but also a place for socializing with peers. This is reflected in some of the research that considers the role of the school as the inclusion arena.

Unaccompanied minors in Norway are on average 15-16 years when being resettled, which means that for many of them, the transition to adulthood is not far ahead. This also means that they will have had limited time to establish relationships and gain affiliation with the local community before this transition to adulthood occurs. However, there is little research in this field, both in Norway and internationally. The few publications that specifically deal with the transition to adult life for unaccompanied refugee minors are primarily statistical measurements using traditional transition markers. There is little knowledge about the variations between the municipalities when it comes to service provision, and as to whether or not the youth receive aftercare, how long they receive aftercare and what aftercare measures they receive. We also have little knowledge about whether unaccompanied refugee minors' needs and challenges differ from the needs of other groups of youth in general/other youth who receive child welfare services.

The report concludes with a chapter where we summarize what we see as the main findings in our overview of the research on unaccompanied asylum seeking and refugee minors. We also provide recommendations for further research. In general, we find that research on unaccompanied asylum seeking and refugee minors often lack holistic and longitudinal perspectives, where past, present and future are seen together, where results of different measures are considered over time, and where different areas of life are included in the same study. We find that, although not completely absent, research often lacks the perspectives and narratives of the unaccompanied minors themselves. There is also a need for more research that considers the great variety within the group of unaccompanied minors in terms of gender, ethnicity and class, and how these factors influence or enhance each other - in research often referred to as intersectionality.

1. Innledning

Målsettingen i dette prosjektet har vært å utarbeide en oppdatert oversikt over forskningen om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger det siste tiåret. Ambisjonen har vært å bidra til kunnskapsbasert innsats på dette feltet, som har vært preget av store svingninger i ankomsttall og politiske endringer, og hvor en mer restriktiv politikk overfor målgruppa er møtt med bekymring fra en rekke fagmiljøer, frivillige organisasjoner og interessegrupper. På flere områder er dagens praksis omstridt. Områder som trekkes fram er blant annet situasjonen for enslige mindreårige i mottak, alderstesting og bruken av tidsbegrensede oppholdstillatelser. Vi ser også en økning i forsvinninger fra mottak, og fra både helse- og barnevernmyndigheter rapporteres det om økte psykososiale belastninger blant de enslige mindreårige.

En kunnskapsbasert praksis forutsetter at forskningen om enslige mindreårige er oppdatert. Når det skjer store endringer på et felt, blir det særlig viktig å ha et våkent øye for både nye tema og gamle tema med behov for oppdateringer. I kunnskapsstatusen vil vi inkludere forskning som er gjennomført i perioden 2007-2017. En gjennomgang av forskning for en tiårsperiode vil gjøre det mulig å fange opp endringer i både politikk og praksis og undersøke i hvilken grad og på hvilken måte dette påvirker arbeidet med målgruppa. Ett slikt eksempel kan være innføring av ny refusjonsordning og konsekvenser av dette. De siste årenes endringer i arbeidet med enslige mindreårige gjør at vi har lagt særlig vekt på å presentere ny forskning. Selv om oppdraget fra IMDi omfatter tidsperioden 2007-2017, har vi selvstendig inkludert forskning også fra 2018. Forskning fra før 2007 er gjennomgått, men vil bare unntaksvis bli presentert i denne oversikten.

Tidligere kunnskapsoppsummeringer

Siktemålet med kunnskapsoppsummeringen er for det første å gi en vurdering av den eksisterende forskningsbaserte kunnskapen på feltet. For det andre skal den identifisere områder der vi har manglende eller utilstrekkelig kunnskap. I arbeidet med kunnskapsoversikten har vi hatt stor nytte av tidligere kunnskapsoppsummeringer på feltet. Vi vil særlig trekke fram rapporten «Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer» (Eide og Broch, 2010). Rapporten har hovedfokus på psykososiale utfordringer, men inneholder også forskning på andre tema relatert til målgruppa. Vi bygger også vårt arbeid på kunnskapsstatusen «Møter mellom innvandrere og barnevernet» (Paulsen, Thorshaug og Berg, 2014) som har et eget kapittel om enslige mindreårige. I tillegg til disse to kunnskapsoversiktene har vi gjort aktiv bruk av litteraturgjennomganger utarbeidet i forbindelse med forskningsprosjekter på spesifikke tema. Dette gjelder for eksempel rapporter om enslige mindreåriges situasjon på mottak og

omsorgssenter (Valenta og Berg, 2012; Lidén, 2014; Berg og Tronstad, 2015; Sønsterudbråten, Tyldum og Raundalen, 2018), rapporter om bo- og omsorgsløsninger i kommunene (Berg og Haugen, 2018) og publikasjoner om enslige mindreåriges skolegang (Thorshaug og Svendsen, 2014). I tillegg til norsk forskning på feltet har vi også hatt nytte av nordiske kunnskapsoversikter og publikasjoner som trekker opp et nordisk komparativt perspektiv (Gärdegård, 2017; Garvik, 2018; Lidén, 2018).

Gjennomføring, metode og avgrensninger

For å finne fram til eksisterende forskning har vi søkt i relevante databaser og tidsskrifter, i tillegg til at vi har foretatt søk etter publikasjoner i forskningsmiljøer vi vet jobber med denne tematikken. På denne måten har vi skaffet oversikt over referee-baserte vitenskapelige publikasjoner, men også andre forskningsrapporter, evalueringer og fagartikler. Mye av kunnskapsutviklingen på feltet er basert på tidsbegrensede forskningsprosjekter på oppdrag fra departementer og direktorater. Dette er prosjekter som tar opp aktuelle problemstillinger og formidler praksisnære eksempler og på den måten bidrar til oppdatert kunnskap.

I gjennomføringen av litteratursøkene har vi brukt ulike databaser og søkemotorer, i hovedsak Bibsys, Idunn og Google Scholar. Søkene i databaser er basert på søkeordene enslige mindreårige, asylsøkere og flyktninger, både alene og i kombinasjon med søkeord som barn, ungdom, asyl, botiltak, omsorgstilbud, helse/psykisk helse, skole/utdanning, integrering/inkludering, radikaliserings, marginalisering, sårbarhet og traumer. I utarbeidningen av de enkelte kapitlene er det i tillegg gjort søk med ord som for eksempel voksenopplæring, innføringsklasse, ettervern eller bofelleskap. Vi har også gjort søk på engelsk: unaccompanied minors, unaccompanied children, refugee children/youth, asylumseeking children/youth, Det var først og fremst de treffene som omhandlet norske/skandinaviske forhold vi tok med oss videre fra disse søkene. Vi avgrenset alle søkene til årene 2007-2018.

Vi har i tillegg hatt en gjennomgang av relevante nettsider, eksempelvis har vi systematisk gått gjennom publikasjonslistene til forskningsmiljøer og forskere vi oppfatter som «aktive på feltet». Vi har også brukt nettressurser tilknyttet instanser som Bufdir, Bufetat, IMDi og Nafø.

I utgangspunktet har vi konsentrert oss om publikasjoner relatert til enslige mindreårige i Norge. I tillegg har vi inkludert sentrale publikasjoner fra de øvrige nordiske landene. Sverige og Danmark representerer velferdsregimer og systemer som ligner vårt eget og forskning derfra kan være godt egnet både for komparasjon og inspirasjon. På områder der det er lite norsk/nordisk forskning har vi også valgt å inkludere noen eksempler på forskning som belyser internasjonale erfaringer i arbeidet med enslige mindreårige. Dette er tekster vi mener har overføringsverdi til norske forhold og som har inspirert og påvirket norsk praksis på feltet.

Tidligere kunnskapsoversikter om enslige mindreårige viser en overvekt av publikasjoner på helserelaterte problemstillinger – med psykisk helse og psykososial situasjon som sentrale

stikkord. Menneskehandel og forsvinninger fra mottak er også tema som går igjen i flere publikasjoner. Det er derimot få publikasjoner på skole, opplæring og kvalifisering, og det er lite om erfaringer med ulike bo- og omsorgsløsninger. Det generelle bildet er at fokus i stor grad har vært på enslige mindreåriges situasjon i asylsøkerfasen, mens det har vært mindre forskning på den mer langsiktige integreringen. En grundigere gjennomgang viser at bildet ikke er fullt så skeivt. På enkelte tema (for eksempel helse) er det en tradisjon på å skrive korte artikler – gjerne mange artikler fra et og samme prosjekt. På andre tema (for eksempel bo- og omsorgsløsninger) er det samlet sett få publikasjoner, men de er til gjengjeld mer omfattende og omhandler flere tema. Antall publikasjoner på et felt er derfor et utilstrekkelig mål på hvor omfattende forskningen på et område faktisk er. Det vil i tillegg til en hver tid være pågående prosjekter som det vil være vanskelig å skaffe seg oversikt over før det foreligger publikasjoner. I kunnskapsoversikten nevnes en del av disse prosjektene, men vi har ikke aktivt søkt etter pågående prosjekter for å inkludere disse i kunnskapsoversikten.

For å gjøre gode søk og finne frem til all relevant forskning på et område er det en forutsetning å ha god kjennskap til feltet. Dette er nødvendig både for å vite hvor man skal lete, men også *hva* man skal lete etter. Det er også viktig å ta høyde for at mye av forskningen om enslige mindreårige vil finnes i publikasjoner som har et bredere fokus, der enslige mindreårige er informanter eller målgruppe innenfor et annet tema. Et eksempel på dette kan være at man må søke i *generelle* publikasjoner på barnevern og ettervern for å finne ut hvordan det har gått med enslige mindreårige i overgangen til voksenlivet¹. På tilsvarende måte vil en del publikasjoner om minoritetsspråklige i skole og utdanning også kunne si noe spesifikt om enslige mindreåriges skolesituasjon. Stikkord kan være faglige forutsetninger, språklige utfordringer, psykososial situasjon, frafall og gjennomstrømming².

Eksisterende forskningskunnskap og kunnskapshull

Arbeidet med kunnskapsoppsummeringen startet med en gjennomgang av tidligere kunnskapsoversikter. Fra disse har vi sett nærmere på publikasjoner som oppfyller kriteriene for denne kunnskapsoppsummeringen (norske og nordiske publikasjoner om enslige mindreårige fra 2007 og fram til dags dato). Lista er sammenholdt med publikasjoner vi fikk gjennom søk i ulike databaser og oversikter fra de mest aktuelle fagmiljøene på feltet. Disse tre kildene har supplert hverandre. Gjennom de elektroniske søkene fikk vi treff på mye med liten relevans. Dette kunne dreie seg om vitenskapelige publikasjoner som omhandler helt andre tema enn vi har vært ute etter, men hvor enslige mindreårige er nevnt i sammenheng og dermed kommer opp som en aktuell publikasjon. Mange titler som kom opp var bachelor-

¹ Dette er et sentralt tema i et pågående prosjekt ved NTNU Samfunnsforskning, finansiert av Bufdir. Prosjektet avsluttes i 2018 (Berg, Paulsen mfl).

² Se blant annet bokkapitlet om minoritetsspråklige elever i videregående skole (Svendsen, Utvær og Berg) i Caspersen og Wendelborg: *Å høre til i en skole for alle* (under utgivelse på Gyldendal).

eller masteroppgaver. Vi har bare helt unntaksvis tatt med masteroppgaver i denne gjennomgangen.

Gjennomgangen av eksisterende forskning bidrar til å synliggjøre hva som fins av forskning på feltet, men også til å avdekke områder som det er forsket lite på og hvor kunnskapsgrunnlaget er mangelfullt. Slike kunnskapshull kan være *tema* som er underforsket, eller det kan være *perspektiver* som er fraværende.

Rapportens oppbygging

Kunnskapen på feltet kan sorteres på ulike måter – som hver for seg vil ha sine styrker og svakheter.

- Vi kan sortere ut fra en tidsakse, med flyktningprosessens ulike faser (mottak, bosetting, integrering) som sorteringskriterium
- Vi kan sortere ut fra tema (bo- og omsorgssituasjon, skole, helse mv)
- Vi kan sortere ut fra perspektiv (fokusområder, forståelsesramme) med fokus på områder som selvstendighet og sårbarhet, ungdomstid og overgang til voksenliv, kvalifisering og inkludering, marginalisering og radikalisering.

Både tidsaksen, de ulike temaene og perspektivene griper inn i hverandre. Noen tema er sentrale i alle faser (for eksempel helse), og de ulike perspektivene er ikke gjensidig utelukkende. Vi har valgt å kombinere disse ulike sorteringsmåtene. Kapitlene tar utgangspunkt i sentrale tema knyttet til gruppa enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger. Vi har i utgangspunktet valgt å inkludere forskning som omhandler alle faser i arbeidet med gruppa – både mottaksfasen og bosettings- og integreringsfasen. Dette er en inndeling som brukes av både fagmyndigheter og kommuner og som er velkjent for alle som arbeider innenfor feltet. Det kan selvsagt innvendes at en slik inndeling kan oppleves som «myndighetsstyrt» og at andre måter å presentere forskningen på kan være vel så hensiktsmessig. Vi har derfor valgt å kombinere en fasedelt inndeling med en tematisk inndeling. Et tema som det eksisterer mye forskning på er psykisk helse. Dette er noe som kan knyttes til alle faser. Andre tema er helt klart avgrenset i tid – for eksempel spørsmål om alderstesting (som er en del av asylprosessen) eller spørsmål om bo- og omsorgsløsninger i kommunene, som er knyttet til bosettingsfasen. Det samme gjelder tema som videre utdanning og arbeid, som for de fleste er noe som aktualiseres etter at de enslige mindreårige har bodd en stund i kommunen.

Rapporten er delt inn i åtte kapitler. Kapittel 1 (innledningen) redegjør for bakgrunnen, formål og struktur. Kapittel 2 presenterer et tematisk bakteppe. Her settes arbeidet med enslige mindreårige inn i en historisk kontekst, samtidig som vi redegjør for lovverk, rammebetingelser og tallmessig utvikling. Kapittel 3 tar for seg asylsystem og mottaksfasen.

Her er fokus rettet mot politiske føringer, organisering og praksis. Kapittel 4 handler om levekår, helse og psykososiale belastninger. I kapitlet drøftes ulike perspektiver på enslige mindreåriges psykososiale situasjon – i spennet mellom sårbarhet og mestring. Kapittel 5 handler om bo- og omsorgsløsninger for enslige mindreårige etter bosetting. Her er fokus rettet mot det kommunale arbeidet og de erfaringene som er gjort med ulike boløsninger. Kapittel 6 tar for seg skolegang og utdanningstilbudet til enslige mindreårige etter bosetting, mens kapittel 7 ser på overgangen fra ungdomstid til voksenliv og presenterer forskning som belyser forhold knyttet til den langsiktige integreringen. I kapittel 8 oppsummerer vi funn, erfaringer og kunnskapshull, samt kommer med anbefalinger og forskningsbehov.

Når det gjelder litteraturoversikten til slutt, inneholder denne i første rekke publikasjoner fra det siste tiåret. Vi har imidlertid valgt å inkludere enkelte tidligere publikasjoner – enten fordi de fortsatt vurderes som sentrale og/eller fordi det på enkelte tema foreligger lite forskningsbasert kunnskap og hvor det å inkludere publikasjoner fra en lengre tidsperiode har vært nødvendig for å få tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag. Vi har også på en del områder inkludert offentlige utredninger, «God praksis rapporter» og evalueringer av konkrete prosjekter eller intervensjoner. Dette er publikasjoner som etter vår vurdering er med på å supplere den forskningsbasert kunnskapen og som utgjør viktige bidrag til selve kunnskapsgrunnlaget på feltet.

2. Enslige mindreårige – et tematisk bakteppe

I dette kapitlet vil vi ramme inn temaet for kunnskapsoversikten. Vi vil aller først si noe om hvem de enslige mindreårige er. Deretter vil vi si noe om hvordan arbeidet er (lov)regulert og organisert.³

Hvem er enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger?

Enslige mindreårige *asylsøkere* er fellesbetegnelsen på alle barn og unge under 18 år som kommer til Norge uten foreldre eller andre voksne med foreldreansvar, og som søker beskyttelse (asyl) i Norge. Noen av disse vil få avslag på sin søknad, mens andre vil få innvilget opphold og blir da etter hvert bosatt i en norsk kommune som enslig mindreårig *flyktning*. Det er store variasjoner i antallet enslige mindreårige asylsøkere som kommer til Norge hvert år. 2015 representerer en foreløpig topp i antallet ankomster. Det var 5480 enslige mindreårige som søkte asyl i Norge dette året. I 2016 falt antallet ned til 320 enslige mindreårige, og i 2017 var det 191 enslige mindreårige som søkte asyl i Norge⁴. Andelen som får innvilget asylsøknadene har gått ned siden 2016. Tall fra UDI viser at mens 92 % enslige mindreårige fikk innvilget asylsøknaden sin i 2015 så hadde tallet sunket til 72 % i 2016. I 2017 fikk 44 % innvilget sin asylsøknad.

Fra 2015 til 2016 var det en økning i begrensede oppholdstillatelser for enslige mindreårige. Tidsbegrenset opphold, etter Utlendingslovens forskrift 8-8, ble innført i 2009, og kan brukes i tilfeller der enslige mindreårige som har fylt 16 år ved vedtakstidspunktet ikke har annet grunnlag for opphold enn at de er uten forsvarlig omsorg ved retur. Vedtaket innebærer at de skal sendes ut av Norge når de fyller 18 år. Det fremgår av UDIs statistikk at dette vedtaket ble lite brukt i perioden 2009-2015 (under 5 % av vedtakene hvert år), men at bruken tiltok i 2016 (14 % av vedtakene). I 2017 er dette det mest brukte vedtaket (40 % av vedtakene). Den økte bruken av vedtaket kan i hovedsak spores til en endring i vurderingen av sikkerhetssituasjonen i Afghanistan, koblet med et politisk vedtak som trådte i kraft 1.oktober 2016, om å oppheve det såkalte rimelighetsvilkåret i § 38. Dette vil si at UDI ikke lenger i en juridisk forstand skal ta hensyn til om det er «rimelig» å returnere enslige mindreårige som har fylt 18 til en situasjon som vil innebære internflykt i opprinnelseslandet. Andelen som

³ Dette kapitlet bygger på delkapitler om enslige mindreårige i kunnskapsoversikten «Møter mellom innvandrere og barnevernet» (Paulsen, Thorshaug og Berg, 2014), rapporten «Levekår for barn i asylsøkerfasen» (Berg og Tronstad (red.), 2015) og rapporten «Barnevernets rolle i bosetting og integrering av enslige mindreårige flyktninger» (Garvik, Paulsen og Berg, 2016).

⁴ Tall er hentet fra UDI: <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/>

fikk avslag på sin asylsøknad varierte mellom 4 % og 8 % i perioden 2009-2014. I 2015 var det kun 2 % som fikk avslag. I 2016 fikk 7 % avslag, og i 2017 økte andelen til 11 %.

Bufdir⁵ viser til at de aller fleste som søker asyl som enslig mindreårig, oppgir at de er mellom 15 og 17 år, men både i 2015 og 2016 var andelen som oppga å være under 15 år høyere sammenliknet med tidligere år. Åtte av ti enslige mindreårige flyktninger i Norge er gutter⁶(Dalgard mfl, 2018), noe som skiller enslige mindreårige fra den øvrige flyktningbefolkningen som har en mer lik kjønnsfordeling. Enslige mindreårige som kommer til Norge har i all hovedsak bakgrunn fra Asia og Afrika. Gjennom 1990-tallet og utover i 2000-tallet har det kommet flest fra Afghanistan, fulgt av Somalia, Irak, Sri Lanka, Etiopia og Eritrea. I 2015 og 2016 var Afghanistan det største opprinnelseslandet, mens Eritrea var det vanligste opprinnelseslandet i 2017, med 51 enslige mindreårige asylsøkere, etterfulgt av Afghanistan og Syria med henholdsvis 44 og 39 enslige mindreårige asylsøkere⁷.

De enslige mindreårige som kommer til Norge er en sammensatt gruppe. De kommer fra forskjellige land, folkegrupper, religioner, kulturer og snakker forskjellige språk. De kommer fra ulike regioner i sitt land, fra store byer og fra små steder. Videre har de ulike sosial og økonomisk bakgrunn, de har ulike skolegang, kunnskaper og kompetanse. Noen er godt kvalifiserte mens andre må tilegne seg grunnleggende skrive- og leseferdigheter. De er både gutter og jenter, og i ulike alder. Flyktninger fra samme land kan høre til forskjellige folkegrupper, noen ganger på begge sider av konflikten i hjemlandet. Og de har i varierende grad behov for psykososial oppfølging med utgangspunkt i traumatiserende erfaringer før og under flukten. Likhetene og forskjellene illustrerer behovet de enslige mindreårige har for oppfølging og individuell tilrettelegging (Eide og Broch, 2010; Lidén m.fl., 2013, Berg og Tronstad, 2015).

Forskningen på enslige mindreåriges omsorgssituasjon, både i asylsøkerfasen og etter bosetting, var ganske begrenset frem til 2010 (Eide og Broch, 2010; NOU, 2010:7; Svendsen, Thorshaug og Berg, 2010), men har de siste årene fått mer fokus (Lidén mfl, 2013; Thorshaug mfl, 2013; Berg og Tronstad, 2015; Paulsen mfl, 2014; Paulsen mfl, 2015). Enslige mindreårige flyktninger defineres som en risikogruppe fordi de er barn som flykter fra krig, forfølgelse og vanskelige leveforhold. De mangler foreldrenes omsorg, veiledning og beskyttelse og er samtidig i et land med fremmed språk, kultur og tradisjoner. Mange av de enslige mindreårige har også seinvirkninger av traumatiske opplevelser. Følgelig mener Huemer mfl (2009) at enslige flyktningbarn, på tross av ulikheter, har likhetstrekk som samler dem til en enhetlig gruppe. Det mest fremtredende er selvfølgelig at de har flyktet alene og håndtert de utfordringene en slik reise innebærer. Videre understrekes deres mangelfulle sosiale relasjoner og fraværet av et familiært system i en avgjørende utviklingsperiode. De enslige mindreårige flyktningene mangler altså både nettverk og de familiære relasjonene, og

⁵ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/

⁶ I gruppa fra Afghanistan utgjør guttene hele 98 prosent. Det er en jevnere kjønnsfordeling blant de som kommer fra Afrika: fra Somalia er 60 prosent gutter, fra Eritrea er det cirka like mange gutter og jenter, mens fra Etiopia er jenter i flertall med 57 prosent (Dalgard mfl, 2018).

⁷ <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-enslige-mindrearige-asylsokere-2017/>

blir dermed en gruppe barn med særskilte hjelpe- og omsorgsbehov (Engebriksen, 2002; Lauritsen, Berg og Dalby, 2002; Hjelde, 2003; Valenta og Berg, 2010).

Studier har vist at andelen med psykiske lidelser er større blant enslige flyktningbarn enn hos barn som kommer med sine foreldre. For barn som flykter sammen med familien fungerer foreldrene gjerne beskyttende, både i form av at de er nære voksne med foreldreansvar samtidig med at de representerer deres felles røtter og gir barna kontinuitet i tilværelsen (Kohli og Mather, 2003). De enslige flyktningbarna er altså en særlig utsatt gruppe med flere risikofaktorer. Likevel har enslige mindreårige flyktninger også stor grad av styrke, selvstendighet og ressurser. Det er krevende å gjennomføre en flukt på egenhånd, og nå frem til asyllandet. Dette gjør at de beskrives som avhengige og selvstendige på samme tid (Oppedal, Seglem og Jensen, 2009; Berg, 2010).

Internasjonal og nasjonal lovgiving

FNs barnekonvensjon definerer barns rettigheter knyttet til omsorg og beskyttelse. Norge ratifiserte konvensjonen i 1991 og i 2003 ble den inkorporert i norsk lov. I en drøfting av enslige mindreåriges rettigheter som barn løfter Aadnanes og Pastoor (2013) frem artikkel 2 og 20 i barnekonvensjonen. Artikkel 20 stadfester at barn som midlertidig eller permanent er fratatt sitt familiemiljø skal ha rett til særlig beskyttelse og bistand fra staten. Artikkel 2 understreker på sin side at alle barn har rett til å få oppfylt konvensjonens rettigheter uten rimelig eller usaklig forskjellsbehandling. I tillegg er det viktig å nevne artikkel 3 som regulerer hensynet til barnets beste, artikkel 6 som regulerer barnets rett til liv og utvikling, artikkel 12 som regulerer barnets rett til å uttale seg og bli hørt og artikkel 22 som regulerer særlig hjelp og beskyttelse til flyktningbarn (Høstmæling, Kjørholt og Sandberg, 2012; Stang, 2012).

I følge FNs barnekonvensjon skal barnets beste være utgangspunktet for alle saker som angår barnet og for alle tilbud som barnet får. Dette betyr at institusjoner og tjenester som har ansvar og omsorg for barnet må oppfylle myndighetenes krav med hensyn til sikkerhet, helse, personaltetthet, kvalifikasjoner og overoppsyn. Hvordan «barnets beste» skal forstås i asylsaker er gjentatte ganger løftet fram som et viktig prinsippsspørsmål – både når det gjelder barn som kommer sammen med foreldre og som enslige mindreårige (Lidén mfl., 2011; Eide, 2012; Redd Barna, 2013; Berg og Tronstad, 2015). Dette var også et viktig tema i stortingsmeldingen om barn på flukt (Meld. St. 27 (2011-2012)). Debatten som fulgte etter at meldingen kom, viste at mange opplevde meldingen som vag i sine konklusjoner. Redd Barna beskrev meldingen som «en misbrukt mulighet». De siktet her til mangelen på forpliktende løfter om å la hensynet til barnets beste veie tyngre i asylsaker. Også Barneombudet har i flere medieoppslag tatt til orde for det samme. I 2013 ga Redd Barna «En alvorlig stor melding» til Stortinget, fra barn som søker asyl i Norge (Redd Barna, 2013). Meldingen kan leses som et

tilsvar til stortingsmeldingen om barn på flukt, med et tydelig budskap om at barneperspektivet må bli tillagt større vekt i asylsaker.

Enslige mindreårige har de samme rettigheter som andre barn i Norge. I 2003 ble FNs konvensjon om barns rettigheter fra 1989 inkorporert i Norges Lover, og er dermed forpliktende i forhold til alle barns rettigheter i landet (IMDI, 2017). Dette innebærer en betydelig styrking av enslige mindreåriges rettigheter, blant annet det å bli hørt i saker som angår dem. I følge Barneloven § 31 skal barn som har fylt sju år få si sin mening før det blir tatt en avgjørelse som er personlig for barnet. Etter at barnet er 12 år styrkes denne retten ytterligere ved at det skal legges stor vekt på hva barnet mener. Omsorgsløsninger for mindreårige barn skal ta tilbørlig hensyn til kontinuitet i barnets oppdragelse, og til «barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn». Før det besluttes hvilke tiltak som skal treffes for en enslig mindreårig, skal altså myndighetene forhøre seg om og ta hensyn til hva barnet selv mener og ønsker. De enslige mindreårige kan likevel ikke selv velge bostedskommune når de flytter fra omsorgssentre eller mottak. Men dersom den enslige mindreårige har slektninger i Norge eller reiste hit med en følgeperson, vil disse personene kunne vurderes som mulige omsorgspersoner etter bosetting i Norge (ibid).

Når det gjelder organisering og hvor arbeidet med enslige mindreårige lovhjemles, er det opp til kommunene å vurdere hvorvidt de ønsker å forankre arbeidet i flyktning- eller barneverntjenesten (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2010). Econs kartlegging fra 2007 viste at 53 prosent av kommunene hadde lagt ansvaret til barneverntjenesten, mens 45 prosent hadde lagt det til flyktningtjenesten (Econ, 2007). I en rapport om barnevernets rolle i bosetting og oppfølging av enslige mindreårige flyktninger (Garvik, Paulsen og Berg, 2016), er bildet endret. På kartleggingstidspunktet (2015) var det hele 75 prosent av kommunen som hadde lagt ansvaret til barneverntjenesten, mens 25 prosent hadde lagt det til flyktningtjenesten. I de fleste kommunene samarbeidet barnevern- og flyktningtjeneste om å utvikle tjenester til de enslige mindreårige, men ofte var hovedansvaret altså lagt til barnevernet. Kommuner som hjemler sitt arbeid med enslige mindreårige i barnevernloven benytter ulike paragrafer, noe som gir ulike krav til kvalitet, faglig kompetanse, oppfølging og tilsyn (Aadnanes og Pastoor, 2013; Thorshaug mfl., 2013; Garvik mfl, 2016). Hele 85 prosent av kommunene hjemlet tiltakene i § 4-4 i barnevernloven (hjelpetiltak). Ved plassering i fosterhjem eller institusjon brukes § 4-12. Dette er pr i dag en lite brukt hjemmel. Det samme gjelder § 3-4 (en hjemmel som ikke utløser refusjon).

Fra 2017 er tilskuddssystemet for enslige mindreårige lagt om – fra et refusjonsbasert system til et system som i større grad er basert på faste beløp etter gitte kriterier (en form for «stykkpris»). Overføringen fra staten gjøres altså ikke avhengig av at tjenesten er forankret i barnevernsloven. Spørsmålet er om dette vil påvirke kommunenes organisering av arbeidet og den lovmessige forankringen. Fra barnefaglig hold er det uttrykt bekymring for at kommunene kan fristes til å tilby billigere tjenester som ikke oppfyller faglige krav. Vi vet foreløpig ikke hvordan dette nye systemet vil slå ut, men dette vil opplagt være et tema for videre forskning.

Barnekonvensjonen understreker betydningen av at det føres tilsyn med den omsorgen og eventuelle fysiske og psykiske behandlingen flyktningbarna får. I tillegg skal myndighetene periodevis vurdere om tjenestene barnet tilbys er i tråd med de målsettinger og føringer som er lagt for arbeidet med denne gruppa. Tilsynet skal utføres av kvalifiserte personer.

Ansvarsfordeling

De siste årene har det skjedd store endringer når det gjelder organiseringen av arbeidet rundt enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger, særlig i asylsøkerfasen. Ansvar for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år ble fra desember 2007 overført fra utlendingsmyndighetene (UDI) til barnevernsmyndighetene (Bufetat), samtidig som det ble varslet en tilsvarende overføring av ansvaret for enslige mindreårige asylsøkere i aldersgruppen 15-18 år. Dette har imidlertid aldri skjedd. Inntil videre er en eventuell utvidelse av barnevernets ansvarsområde for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år lagt på is. Dette betyr at UDI fremdeles har ansvar for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år, mens Bufetat har ansvaret for de under 15 år. I rapporten «Levekår for barn i asylsøkerfasen» (Berg og Tronstad, 2015), anbefales det at Bufetat får ansvar for hele gruppa enslige mindreårige – også de over 15 år. Dette er begrunnet med at barnevernloven gjelder for hele gruppa og at det virker urimelig at en særlig sårbar gruppe ungdommer skal fratras rettigheter som andre barn i Norge uten nære omsorgspersoner har. Dette er et standpunkt en rekke barnefaglige instanser (blant annet Barneombudet og Redd Barna) deler. De henviser både til barnekonvensjonen og barnevernloven (Redd Barna, 2013) og mener Norge med sin praksis bryter både norsk lov og internasjonale forpliktelser.

Enslige mindreårige under 15 år kommer direkte til et statlig eller privat omsorgssenter for barn etter registrering hos politiets utlendingsmyndighet. Enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år vil etter registrering hos politiets utlendingsmyndighet overføres til mottak for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år. Etter gjennomført asylintervju og eventuell aldersundersøkelse, overføres de til et mottak for enslige mindreårige asylsøkere i påvente av behandling av asylsaken. UDI forvalter utlendingsloven og styrer de statlige mottakene gjennom økonomiske overføringer, veiledere og retningslinjer for drift. Mottakstjenesten er konkurranseutsatt så den daglige driften er lagt til ulike private og offentlige aktører. UDI utøver kontroll gjennom tilsynsbesøk to ganger i året.

Det er altså det regionale barnevernet, UDI og driverne av omsorgssenter og asylmottak som utøver det daglige omsorgsansvaret for den enslige mindreårige inntil barnet er bosatt i kommunen. Barn som kommer alene til Norge har (jfr vergemålsloven) krav på en representant. Representanten skal være en juridisk erstatter for foreldre og tale barnets sak overfor offentlige instanser som skole, helsevesen med mer. Politiet eller utlendingsmyndighetene skal så raskt som mulig gi beskjed til Fylkesmannen slik at det blir oppnevnt representant for barnet. Representanten skal sikre enslige mindreåriges økonomiske

og juridiske rettigheter og se til at de blir fulgt opp av ansvarlige instanser. Barnet skal ha tilgang til relevant informasjon om sine rettigheter, tilgjengelige tjenester, oppsporing av familien og situasjonen i hjemlandet.

Den kommunale barneverntjenesten har et generelt ansvar for alle barn som befinner seg i kommunen, også enslige mindreårige og flykninger så lenge de oppholder seg i Norge (barnevernloven §§ 1-1 og 1-2). Med dette har barnevernet ansvar for å følge nøye med i de forhold barna lever under, og for å iverksette tiltak som kan forebygge omsorgssvikt og atferdsproblemer. Dersom barneverntjenesten mottar en skriftlig eller muntlig melding om bekymring for enslige mindreårige, skal barneverntjenesten følge opp en slik bekymringsmelding etter samme prosedyrer og saksbehandlingsrutiner som gjelder for andre barnevernssaker enten barnet bor i mottak, omsorgssenter eller er bosatt. Dersom barneverntjenesten mener det er rimelig grunn til å tro at det foreligger forhold som kan gi grunnlag for tiltak etter kapittel 4 i barnevernloven, skal barneverntjenesten snarest undersøke forholdet og eventuelt også utrede saken (jf. § 4-3). Når enslige mindreårige bosettes i en kommune er det opp til kommunen hvilken kommunal myndighet som har ansvaret for å følge opp barnet (Paulsen mfl., 2014).

Det er et mål at bosetting av enslige mindreårige skal skje innen tre måneder etter at de er innvilget oppholdstillatelse. Lang botid i asylmottak har imidlertid lenge vært en utfordring, hvor både saksbehandling av asylsøknader og utvelgelse av bosettingskommune har tatt tid (Berg, 2009; Valenta og Berg, 2012; Thorshaug mfl., 2013; Berg og Tronstad, 2015). Særlig i årene med høye ankomsttall opplevde enslige mindreårige lang ventetid i mottak etter innvilget oppholdstillatelse. I 2010 var den gjennomsnittlige ventetiden fra vedtak om opphold til bosetting 5,7 måneder. Den lange ventetiden i etterkant av ankomststoppen i 2009 knyttet blant annet til at mange kommuner bosatte enslige mindreårige for første gang og de hadde derfor behov for å etablere et tjenestetilbud før bosettingen kunne begynne (Riksrevisjonen, 2010). Tidsbruken ved bosetting av enslige mindreårige gikk ned i årene som fulgte (Thorshaug mfl., 2013). I 2013 ventet enslige mindreårige i gjennomsnitt 2,8 måneder fra vedtak til bosetting. De store endringene i ventetid kobles blant annet til sentralisering av ansvaret for bosetting av enslige mindreårige innad i IMDi, refusjon av utgifter til barneverntiltak, og opprettholdelse av apparatet som ble bygget opp for noen år siden (Agenda Kaupang, 2014). I 2014 var gjennomsnittlig botid på mottak rundt fem måneder for enslige mindreårige (Staver og Lidén, 2014), og i 2015 på 4,9 måneder for enslige mindreårige som ble bosatt fra mottak og 4,1 måned for dem som ble bosatt fra omsorgssenter (IMDi, 2016). De høye ankomsttallene i 2015 gjorde at ventetiden økte, mens den gradvis ble redusert da ankomsttallene gikk kraftig ned i 2016 og 2017.

Bosettingsarbeidet kan deles inn i to faser: den bosettingsforberedende fasen og det konkrete bosettingsarbeidet. Tidligere var det vanlig å ta hensyn til de bosettingsklares egne ønsker om bostedskommune. Etter den sterke økningen av bosettingsklare i 2009 ble det imidlertid vanskeligere å imøtekomme ønsker om kommune siden dette kom i konflikt med målet om å ta i bruk alle tilgjengelige vedtaks plasser (Thorshaug mfl., 2013). Flykningers innflytelse

generelt knyttet til valg av bostedskommune er derfor svært begrenset. Dette gjelder også for de enslige mindreårige flyktingene.

Ved positivt svar fra den kommunen IMDi/Bufetat har forespurt om bosetting, oversendes informasjonen om den enkelte over til bosettingsansvarlige. Med dette starter bosettingskommunen den konkrete bosettingsfasen og arbeidet med å finne egnet bo- og omsorgsløsning. Dette innebærer blant annet bolig, sosiale ytelser, utdanning og ulike omsorgs- og støttetiltak. Underveis i arbeidet samarbeider kommunene med IMDi/Bufetat, asylmottakene og ungdommenes hjelpeverger (Svendsen mfl., 2010; Thorshaug mfl., 2013).

Utfordringer og muligheter på ulike nivå

Tidligere kunnskapsoppsummeringer viser at arbeidet med enslige mindreårige flyktinger omhandler en rekke ulike tema og befinner seg på ulike nivåer. For det første gjelder dette utfordringer på *individnivå*, som tar utgangspunkt i den enkelte enslige mindreåriges historie og livssituasjon. Ifølge EUs mottaksdirektiv representerer enslige mindreårige flyktinger en sårbar gruppe, både fordi de er barn/unge og fordi de mangler nære foresatte i sitt nye hjemland. Mange bærer på en historie som forsterker denne sårbarheten. De har opplevd krig, forfølgelse og flukt – mange ganger med livet som innsats, og de befinner seg i et nytt land der alt fra språk, kultur, klima og samfunnsforhold er ukjent. På toppen av dette kommer usikkerheten knyttet til asylsøknaden. Det skaper bekymringer både for dagen i dag og for fremtiden. For de fleste avtar bekymringer når asylsøknaden har fått et positivt svar og de kan ta fatt på sitt nye liv i Norge. Andre opplever at bekymringer og vonde minner har «satt seg fast» i kroppen.

De individuelle belastningene for enslige mindreårige er beskrevet av mange. I rapporten om levekår for barn i asylsøkerfasen (Berg og Tronstad, 2015), dokumenteres det et høyt nivå av emosjonelle belastninger for denne gruppa. Tallene ligger langt over det man finner i barnebefolkningen for øvrig. Dette er forhold som det må tas hensyn til både i tilretteleggingen av bo- og omsorgstilbud for denne gruppa og når det gjelder andre tiltak som har betydning for den totale omsorgssituasjonen. Det handler om både helsetilbud, skolegang, venner og sosialt nettverk mv. Et viktig stikkord her er helhetlig oppfølging.

Dette bringer oss over på det andre nivået av utfordringer – utfordringer på *kommunenivå*. Kommuner som skal bosette enslige mindreårige har ansvar for å etablere et helhetlig tilbud til denne gruppa. Innholdet i disse tjenestene må tilpasses den enkeltes behov og være i samsvar med lov- og regelverket. Enslige mindreårige har rett til skolegang etter opplæringsloven, men ut over dette er det lite som er direkte lovhjemlet. Kommunene har med andre ord et handlingsrom, noe også forskningen på feltet viser at de bruker. Boløsningsene er forskjellige, skoletilbudet varierer, omsorgsnivå og helsetilbud viser også variasjon. En del av variasjonen kan forklares med individuelle forskjeller (for eksempel

alder) hos den enkelte enslige mindreårige. Andre forskjeller kan skyldes ulik forståelse av hva oppgaven består i eller ulikt faglig ståsted. Når det gjelder organisering og lovmessig forankring, lar de fleste kommuner barnevernloven være utgangspunkt for tjenestene til de enslige mindreårige. Andre hjemler tiltakene i sosialtjenesteloven. For noen oppleves et slikt handlingsrom som positivt, mens andre etterlyser klarere retningslinjer.

Da er vi over på det tredje nivået – de *samfunnsmessige* utfordringene. Disse er også beskrevet i både forskning og offentlige utredninger og handler om alt fra politikk og juss til organisering og økonomi. Konkret handler dette om rammebetingelsene for arbeidet og hvordan disse påvirker handlingsrommet for den enkelte kommune. Forholdet mellom statlig regulering og de enslige mindreåriges behov er et sentralt poeng i kunnskapsstatusen om enslige mindreårige flyktninger fra 2010 (Eide og Broch, 2010). Med henvisning til en rekke forskere på feltet beskriver de mottaket og behandlingen av enslige mindreårige asylsøkerbarn som en motsetning mellom spørsmålet om regulert innvandring og hensynet til barnets beste og barns behov: Dilemmaet mellom å utøve human behandling av denne gruppen barn og samtidig gjennomføre den til enhver tid politisk rådende holdning i innvandrings- og asylpolitikken utgjør spesielle utfordringer. Dette gjelder både for de som skal utøve de politiske og administrative føringene på dette området, men også for de som skal yte den praktiske omsorgen overfor barna (Eide og Broch, 2010:13)

Utfordringer knyttet til omsorgsytelse og oppfølging er beskrevet i en rekke rapporter og vil bli drøftet mer inngående i kapitlene som følger. Mange beskriver dilemmaene som Eide og Broch omtaler. Dette gjelder både i mottaksfasen, der en rekke rapporter formulerer det som en fase der «livet settes på vent» (NOU, 2011:10; Valenta og Berg, 2012; Berg og Tronstad, 2015; Sønstebybråten mfl, 2018). Også etter bosetting opplever mange at bo- og omsorgsløsningene i for liten grad bidrar til at tilværelsen normaliseres. Ungdommene savner kontakt med norsk ungdommer og er frustrert over at integreringsprosessen inneholder så mange hindre (Thorshaug og Svendsen, 2014; Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg 2017). Rapporten «Avhengig og selvstendig, Enslige mindreårige flyktninger stemmer i tall og tale» viser at mange er ensomme og mangler trygge relasjoner til voksne (Oppedal mfl, 2009). Rapporten understreker, slik også tittelen viser, at enslige mindreårige er både avhengige og selvstendige. Forfatterne advarer både mot en ensidig oppfatning av enslige mindreårige kun som selvstendige, ressurssterke og voksne, og mot å behandle dem bare som hjelpetrengende og avhengige. Enslige mindreårige er begge deler. Så må det også tas hensyn til individuelle forskjeller og endringer over tid.

På samme måte som begrepet «Et liv på vent» (Berg, 2009; NOU, 2011:10; Valenta og Berg, 2012; Berg og Tronstad, 2015; Weiss, Djuve, Hamelink og Zhang, 2017) går igjen som en beskrivelse av asyltilværelsen, er begrepsparet «Avhengig og selvstendig» (Oppedal mfl, 2009) en formulering som ofte brukes om enslige mindreårige. Det fanger opp en dobbelthet som kjennetegner denne gruppa og som bidrar til å understreke at enslige mindreåriges situasjon er kompleks og må møtes med løsninger som gjenspeiler denne kompleksiteten. Et sentralt stikkord her er *helhetlig oppfølging*, med vektlegging av samarbeid mellom bo- og

omsorgstilbud og skole- og opplæringstilbud (Svendsen og Thorshaug, 2014; Svendsen og Berg, 2017).

Men helhetlig oppfølging handler om mer enn kommunale tjenester. Det handler også om en tenkemåte eller et perspektiv på arbeidet. Å ha et *helhetsperspektiv* handler om å se både problemer og ressurser, det handler om å se både fortid, nåtid og framtid, og det handler om å se ulike livsområder. Antonovsky (1987) omtaler dette som «A sense of coherence» - en opplevelse av sammenheng. Ifølge Antonovsky er det tre elementer som er sentrale for å oppleve sammenheng og redusere stress: Situasjonen må oppleves om *forståelig*, du må ha mulighet til *påvirkning*, og du må oppleve situasjonen som *meningsfull*. Forskning om flukt og eksil understreker betydningen av at det bygges bro mellom det som var, det som er og det som skal bli og beskriver dette som en forutsetning for en vellykket integreringsprosess (Berg, 2010; Berg og Tronstad, 2015). For enslige mindreårige, som befinner seg på terskelen til voksenlivet, vil helhetsperspektiver være helt sentralt.

I arbeidet med enslige mindreårige innebærer helhetsperspektivet også at arbeidet må forankres både flyktningfaglig og barnevernfaglig. Som vi skal se i kapitlene som følger er denne helhetstenkingen en sentral ambisjon i mange av kommunene som bosetter flyktninger. I kunnskapsoversikten «Møter mellom innvandrere og barnevernet» (Paulsen mfl, 2014) gis det, med utgangspunkt i eksisterende forskning på feltet, følgende anbefalinger for det videre arbeidet:

Enslige mindreåriges omsorgssituasjon trenger en helhetlig gjennomgang. Her er det særlig behov for mer kunnskap om bo- og omsorgsløsninger etter bosetting, med oppdaterte oversikter over erfaringer med ulike boløsninger. Det er også behov for å se omsorgssituasjon og opplæring i sammenheng. Enslige mindreårige med lite skolebakgrunn fra hjemlandet havner i mange tilfeller mellom to stoler i opplæringssystemet og risikerer å bli en risikogruppe med hensyn til videre kvalifisering og arbeid. Økt fokus på opplæring må skje i samarbeid med skolemyndighetene. Konkret utprøving, i form av lokale samarbeidsprosjekter der barnevernet samarbeider med både grunnskole, videregående skole og voksenopplæring vil kunne gi viktig erfaringskunnskap (Paulsen mfl, 2014:71)

Forskningen på feltet viser eksempler på både «god praksis» og utfordringer med å oppfylle enslige mindreåriges behov innenfor statlige og kommunale rammer. Eksempelene handler om alt fra beskrivelser av bo- og omsorgsløsninger som fungerer til frivillige tiltak som supplerer det offentlige ansvaret og bidrar til god integrering. I tillegg fins det gode eksempler på skole- og opplæringstiltak, psykososialt arbeid, nettverksjobbing og fritidsaktiviteter. Det er imidlertid liten tvil om at det trengs mer kunnskap om det som fungerer.

3. Enslige mindreårige asylsøkere – mottak og asylprosess

Forskningen om enslige mindreårige asylsøkere kan inndeles i flere kategorier studier der inndelingene avhenger av hvilket klassifiseringsprinsipp en velger. Vi kan dele inn forskningsbidrag om enslige mindreårige asylsøkere etter de forskjellige analysenivå som det fokuseres på. En del studier fokuserer på migrasjonstrender, politikkutvikling og endringer i systemet og på ulike diskurser (Lassen 2007; Risan, Grama og Reigstad, 2014; Staver og Lidén, 2014; Stretmo, 2014; Igesund, 2015; Gärdegård, 2017; Deloitte, 2017). Flere av dem sammenligner utviklingen av politikken og debatten på feltet i deler av mottakssystemet som har ansvar for enslige mindreårige asylsøkere i Norge, med tilsvarende utvikling i andre land (Vitus og Lidén, 2010; Staver og Lidén, 2014; Lidén, Stang, og Eide, 2017). Andre undersøkelser er individrettet og fokuserer på erfaringene til enslige mindreårige asylsøkere. Deres migrasjonserfaringer, reaksjoner på flukt, mottakstilværelsen og behandlingen de får av myndigheter i Norge (Brekke, 2010; Øien, 2010; Andrews, Anvik og Solstad, 2014; NOAS, Redd Barna og FO, 2017).

En annen måte å kategorisere denne forskningen på er å dele inn perspektivene på enslige mindreårige asylsøkere etter deres fokus på spesifikke felt, arena, tilbud og type behandling de får av det offentlige apparatet. Herunder har vi undersøkelser som skiller mellom erfaringer i mottak for enslige mindreårige asylsøkere og tilbud og tilværelsen i omsorgssentre. Vi har også studier som fokuserer spesifikt på informasjonstilbud, aktivitetstilbud og skoletilbud de får (Sønsterudbråten, 2010; Vitus og Lidén, 2010; Seland og Lidén, 2011; Staver og Lidén 2014; Lidén, Stang og Eide, 2017); undersøkelser av barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015), og andre avgrensede studier, blant annet de som fokuserer på asylintervju, alderstesting, utbredt bruk av midlertidighet og andre prosedyrer de enslige mindreårige utsettes for (Keselman, Cederborg og Linell, 2010; Eide og Lidén, 2012; Lidén mfl, 2013; Stang og Lidén, 2014; Haugen, Grøgaard, Kjellevand og Kvaal, 2016; Haugen, Eikvil, Tvette og Kvaal, 2016; NOAS, Redd Barna og FO, 2017).

Vi kan også klassifisere forskningen på enslige mindreårige asylsøkere utfra migrasjonsforløpet. Her kan vi identifisere minst tre kategorier studier:

- De som fokuserer på tiden før enslige mindreårige har ankommet Norge (Øien, 2010; Skårdalsmo og Jensen, 2015; Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lidén, 2017; Lønning, 2018)
- De som fokuserer på mottaksfasen som omfatter undersøkelser av mottakssystemet, erfaringer, behandlingen, tilbudet og levekår til enslige mindreårige asylsøkere som bor i mottak og omsorgssentre (Lidén, Eide, Hidle, Nilsen og Wærdahl 2013; Andrews, Anvik og Solstad, 2014; Michelsen og Berg, 2015; Garvik og Valenta, 2018)

- Bidrag som fokuserer på avviste enslige mindreårige, forsvinninger og returrelaterte problemstillinger (Espeland, 2013; Wagner, 2014; Stretmo, 2014; Aasen, Dyb og Lid, 2016)

Vi kan også dele forskningen på enslige mindreårige asylsøkere inn etter metoden og datagrunnlaget den baserer seg på, og hovedinntrykket er at forskningen på enslige mindreårige domineres av studier som bygger på kvalitative intervjuer med enslige mindreårige og kvalitative og kvantitative undersøkelser av mottaksansatte og andre kategorier tjenesteytere i Norge (Øien, 2010; Lidén, Eide, Hidle, Nilsen og Wærdahl 2013; Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015; Michelsen og Berg, 2015). Dette kapitlet vil ta utgangspunkt i forløpet av en migrasjonsprosess, men samtidig ta i betraktning metodegrunnlaget og de andre nevnte analytiske skillelinjene.

Perspektiver på migrasjon – årsaker, motivasjon og valg av land

Den norske forskningen på asylsøkere og enslige mindreårige domineres av studier som utforsker problemstillinger knyttet til mottaks- og bosettingsfasen. Det er relativt få undersøkelser som gir en detaljert analyse av migrasjonserfaringer, eller tiden før migrasjonen (Øien, 2010; Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lønning, 2018). Dermed vet vi mindre om forskjellige forhold knyttet til enslige mindreåriges situasjon i hjemlandet, migrasjonsårsaker, deres migrasjonsavgjørelser og migrasjonsforløp, samt erfaringer og veivalg de gjør i forskjellige land før de ankommer Norge. Dette kan delvis forklares med at mesteparten av forskningen på enslige mindreårige er bidrag skrevet av oppdragsforskere. Denne forskningen finansieres av forskjellige departementer og direktorater og de kan være mer interessert i å tilegne seg kunnskap som er av direkte relevans for deres virke i Norge. Samtidig er noen av de mest sentrale forskningsbidrag som omhandler enslige mindreåriges erfaringer før ankomst til Norge skrevet av oppdragsforskere og finansiert direkte eller indirekte av departementer og direktorater (Øien, 2010).

Når det gjelder metodegrunnlag er undersøkelser som fokuserer på reiser som regel basert på kvalitative studier, primært på biografiske intervjuer med enslige asylsøkere i Norge og deres verger, samt fagpersoner på mottaks- og barnevernsfeltet (Øien, 2010; Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lidén, 2017). Det finnes få undersøkelser som inkluderer datainnsamling og feltarbeid i forskjellige transittland som enslige asylsøkerne har oppholdt seg i kortere eller lengre perioder før de fortsatte sin reise videre til Norge (Øien, 2010; Lønning, 2018).

Det bør også nevnes at det finnes flere undersøkelser som ikke fokuserer direkte på enslige mindreårige, men som fokuserer på forskjellige flyktninggrupper og deres reiser, noe som kan inkludere ulike faser av den interne flukten, migrasjoner til nabolandene, midlertidige, kortere og lenge opphold i forskjellige land der de hadde midlertidig beskyttelse, samt deres retur til

hjemlandet eller migrasjoner til tredje land hvor de ble tilbudt permanent opphold (Brekke og Aarset, 2009; Berg, 2010; Brekke og Brochmann, 2015; Giertsen, 2016). Disse undersøkelsene omtaler primært voksne og barn i familier. De kan likevel være av relevans for analyser av enslige mindreårige asylsøkeres reiser.

Det er få undersøkelser som fokuserer spesifikt på det særegne ved å være enslig mindreårig på reise (Øien, 2010; Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lønning, 2018). Samtidig gir disse et viktig bidrag til feltet. Kanskje den mest sentrale undersøkelsen av enslige mindreårige asylsøkeres reiser, og deres migrasjonsårsaker og migrasjonsforløp, er gjennomført av Øien (2010). I denne rapporten utforskes årsaker og motiver for reisen. Forskeren belyser på en detaljert og systematisk måte hvorfor de har migrert til Norge, hvem som har deltatt i migrasjonsavgjørelsen og hvordan valg av land ble foretatt. Undersøkelsen baseres primært på kvalitative intervjuer med enslige mindreårige asylsøkere i Norge og på intervjuer med mottaksansatte og andre fagpersoner i mottaks- og barnevernsektoren. Øien identifiserer flere årsaker til migrasjon, blant annet krig og væpnet konflikt i området ungdommene kommer fra, familiesituasjon og trusler og dårlige muligheter for utdanning og arbeid. Det vises også i rapporten at migrasjon ofte kan foregå stegvis der ungdommene oppholder seg i naboland før de fortsetter sin reise til Europa og Norge.

Øien argumenterer at søken etter et bedre liv og muligheten til sosial mobilitet gjør at ungdommene migrerte til Europa. Når det gjelder faktorer som førte til at de kom til Norge skiller forskeren blant annet mellom tilfeldigheter, ungdommens egne valg og strategier, og ytre omstendigheter. Ytre forhold er en kombinasjon av muligheter og begrensninger som innvirker på reisen som grensekontroller, mennesker og smuglere de møter underveis, informasjon og hjelp de får, samt strukturelle føringer knyttet til innvandringspolitikk i transittland og tenkte destinasjonsland (Øien, 2010).

Andre viktige undersøkelser som omhandler mindreåriges reiser er gjennomført av Lidén og Holst Salvesen (Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lidén, 2017). Deres undersøkelser baseres primært på kvalitative intervjuer med innvandrere og asylsøkere i Norge og deres representanter/verger. Forskerne gir detaljerte beskrivelser av flere case som formidler erfaringer og forhold ved forskjellige stoppesteder. De gir stemme til unge irregulære migranter som er på drift i Europa, deres nettverk og beskriver deres relasjon til forskjellige kategorier voksne, blant annet representanter for myndigheter og forskjellige kriminelle miljøer de må forholde seg til. De viser også til forskjellige påkjenninger, farer og utnyttelse som foreldreløse migranter og enslige mindreårige asylsøkere utsettes for i løpet av reisen (Lidén og Holst Salvesen, 2016; Lidén, 2017).

I internasjonal forskning som fokuserer på flukt og migrasjon brukes det i økende grad begreper som utfordrer og problematiserer de etablerte distinksjoner mellom tvungen migrasjon og økonomisk migrasjon, skillet mellom smuglere og hjelpere, og skillet mellom transitt og mottakerland. Flere norske forskere tar utgangspunkt i slike dynamiske perspektiver og viser at migrasjonsavgjørelser og migrasjonen kan betraktes som en rekke sammensatte og fragmenterte steg med kortere og lengre opphold i flere land og en rekke

revideringer av opprinnelige migrasjonsplaner (Brekke og Aarset, 2009; Dankwah og Valenta, 2017; Lønning, 2018).

Både den nevnte undersøkelsen til Øien (2010) og studien til Lønning (2018) bekrefter at migrasjonserfaringer som kommer frem i undersøkelser om voksne på reise også gjør seg gjeldende for enslige mindreårige asylsøkere. Øien anbefaler likevel at en styrker barneperspektivet i forskningen på mindreåriges reiser, samt at det bør foretas feltarbeid i noen av de mest brukte transittland. I sin undersøkelse av migrasjonserfaringer til enslige mindreårige asylsøkere fra Afghanistan, gjør Lønning (2018) nettopp dette. Afghanske ungdommer i hennes undersøkelse har oppholdt seg i kortere eller lengre perioder i naboland og i Hellas, før de kom til Norge. Hun baserer sin undersøkelse på deltakende observasjoner og intervjuer med enslige afghanske asylsøkere i Hellas og i Norge og beskriver utfordringer de møter. Lønning sitt bidrag gir en detaljert beskrivelse av deres vennskapsrelasjoner, og deres erfaringer og strategier i Hellas, blant annet deres forsøk på å fortsette sin reise til Vest/Nord Europa. Studien nyanserer også oppfatningen av smuglere og representanter for det offentlige apparatet. Smuglere oppleves ofte som farlige, men i enkelte kontekster fremstår smuglere også som viktige støttepersoner og hjelpere (Lønning, 2018).

Perspektiver på mottaksfasen

Når det gjelder forskning på forhold i mottaksfasen på et systemnivå viser denne at asylpolitikken og mottakssystemet kjennetegnes av stadige endringer, midlertidighet og usikkerhet (Brekke, 2004). Helt overordnet har dette sammenheng med at den norske asylpolitikken og utformingen av asylsystemet er nært knyttet til hvordan verdenssituasjonen arter seg, tilstrømmingen og myndighetenes reaksjoner på denne. Internasjonale forpliktelser, avtaler og lover påvirker også hvordan det norske asylsystemet utformes og justeres. I tider med økte ankomster, eller ved endringer i internasjonal praksis og nasjonale regelverk, rettes det gjerne ekstra oppmerksomhet rundt asylsystemet og praktisering av lovverket og konsekvenser av dette. Samtidig retter forskningen seg mot hvilke konsekvenser den endrede politikken kan ha for de enslige mindreårige på individnivå, eller etter utvalgte kategorier av de mindreårige asylsøkerne (Garvik og Valenta, 2018). Økt tilstrømming av enslige mindreårige resulterer i innstramninger i asylpolitikken som igjen har resultert i redusert antall asylsøkere. Disse endringene fører til nye premisser som påvirker de enslige mindreåriges velferd og levekår. Forskere viser at økt bruk av alderstesting, midlertidighet og avslag overfor enslige mindreårige i den senere tid har vært de sentrale midlene i innstramningen (Igesund, 2015; NOAS, Redd Barna, FO, 2017; UNICEF, 2018).

Der aldersvurdering tidligere hadde lite fokus er det blitt publisert flere forskningsrapporter på dette temaet særlig fra 2016 og fremover (NOAS, 2016; Haugen mfl, 2016; Dalberg mfl, 2017). Midlertidig opphold var heller ikke et særlig berørt tema, men fikk økt oppmerksomhet i forskningen da regelverket ble iverksatt fra 2009, og i enda større grad da praksisen med å gi

begrensede tillatelser ble mer utbredt i kombinasjon med ytterligere innstramminger i lovverket (Hagen og Skybak, 2009; Risan, Grama og Dabour, 2014; Igesund, 2015; NOAS, Redd Barna og FO, 2017; Garvik og Valenta, 2018). Innstramminger i regelverk og høyere avslagsrater gav i sin tur økt forskningsmessig oppmerksomhet rundt returarbeid og forsvinninger fra mottaksinstitusjonene (Valenta mfl., 2010; Paulsen, Valenta og Dirdal, 2011; Espeland, 2013; Wagner, 2014; Aasen, Dyb og Lid, 2016).

Asylfeltet er altså et dynamisk forskningsfelt der endringer kan skje raskt og virker styrende på hvilke tema som belyses. I tiden med restriktive reaksjoner på økt tilstrømming har fokuset vært på konsekvensene av slike innstramminger på individnivå, mens i tiden med lave ankomster ble blikket rettet mot velferden til enslige mindreårige og hvordan den kan forbedres. Når det gjelder forskningen som fokuserer på overordnede systemendringer i tilbudet i mottaksfasen fokuserer flere på endringen som kom som følge av at ansvaret for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år ble overført fra Utlendingsdirektoratet til barnevernet i 2007 (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015).

Rettsikkerhet, informasjon og medvirkning

På tross av raske skifter er det likevel også elementer knyttet til asylprosessen som alltid gjør seg gjeldende, som for eksempel rettsikkerhet, informasjon og medvirkning (Lidén og Rusten, 2007; Lassen, 2007; NOAS, 2014; Bauge, 2014; Kjelsaas, 2016). Forskere peker på at enslige mindreårige befinner seg i en utsatt posisjon hva angår rettsikkerhet og ivaretagelsen av denne. De er uten foresatte og er dermed på mange måter overlatt til at et godt og kvalitetssikret offentlig system skal ivareta deres rettigheter. Dette kan være utfordrende på ulike nivå både ut fra et politisk-, system- og individperspektiv. Forskningen viser at enslige mindreåriges rettigheter og rettsikkerhet blant annet kan utfordres av innvandringsregulerende lovgiving, diskriminerende praksis og utilstrekkelig omsorgstilbud (Hagen og Skybak, 2009; Bauge, 2014; NOAS, 2014; Igesund, 2015; UNICEF, 2018).

Enslige mindreåriges mulighet til å bli hørt og fremme egen asylsak er også et omdiskutert tema. Både myndigheter og forskere er enige om at god informasjon samt å sikre barns rett til å bli hørt er viktig for at enslige mindreåriges asylsak skal bli belyst best mulig. Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) har siden 2004 hatt ansvaret for informasjons- og veiledningsprogrammet for nyankomne asylsøkere på oppdrag fra UDI. Flere evalueringer av informasjonsprogrammet for nyankomne asylsøkere understreker viktigheten av nøytralitet i informasjonsformidlingen (Lauritsen mfl, 2005; UDI, 2006; Viblemo mfl, 2014). Nøytralitet er avgjørende for rettsikkerheten og kan vanskelig ivaretas av UDI fordi de representerer myndighetene som avgjør utfallet av asylsaken. At en uavhengig aktør som NOAS formidler informasjon til asylsøkerne vurderes å gi legitimitet til informasjonsarbeidet. Andre forskere har fokusert på hvordan barns situasjon blir belyst i Utlendingsnemndas saksbehandling, blant annet i barnehøringer. Stang og Lidén (2014) viser at når UNE vurderer hvorvidt et barn skal høres, er det hovedsakelig ut fra hensynet til sakens opplysning, og ikke alene ut fra barnets

individuelle rett til å bli hørt. Forskerne anbefaler at UNE etablerer en egen barnefaglig enhet eller ressursgruppe bestående av saksbehandlere og nemndledere med særlig interesse for og kompetanse på barnesaker. Av hensyn til sammenheng i rettssystemet og fordi barns rett til å bli hørt tilhører et av barnekonvensjonens fire grunnprinsipper anbefales også at barnets rett til å bli hørt flyttes fra Utlendingsforskriften og inn i Utlendingsloven.

Å ivareta enslige mindreåriges informasjonsbehov er ikke bare viktig i en startsfase, men er en oppgave som skal sikres gjennom hele asylprosessen frem til bosetting eller retur. Flere undersøkelser har hatt fokus på informasjonsflyt, ikke bare den rettet mot den enkelte enslige mindreårige, men også mellom de ulike instansene som skal sikre godt tilbud til barna. Forskningen identifiserer utfordringer i samarbeidet mellom forskjellige instanser i tillegg til manglende overføring av informasjon til involverte aktører og tilgrensende sektormyndigheter (Berg og Tronstad, 2015; Garvik mfl, 2016; Helsedirektoratet, 2016).

Mangelfull kartlegging og lite overføring av informasjon mellom samarbeidsinstanser samt fra mottak/omsorgssenter til bosettingskommune er en side av dette (Brekke, Sveaas og Vevstad, 2010; Garvik mfl, 2016). Andre utfordringer knyttet til informasjonsflyt som forskningen løfter frem er helsetjenestens manglende mulighet til å overføre informasjon i transittfasen. Asylsøkere kan flyttes fra mottak til mottak uten mulighet til å etablere et fast kontaktnett med den kommunale helsetjenesten gjennom fastlege og helsestasjon (Helsedirektoratet, 2016). Flere flyttinger i løpet av asylprosessen gjelder for alle kategorier asylsøkere, og på tross av at myndighetene prøver å begrense antall flyttinger av barn og enslige mindreårige berører denne problematikken også disse. Opprettelse av systemer for å måle helse og tilby behandling samt å være lydhør for barnas behov pekes på som viktig for å sikre et forsvarlig tjenestetilbud i den midlertidige fasen som asyltiden representerer (Jensen, Skårdalsmo og Fjermestad, 2014). Midlertidigheten og flyttinger mellom ulike mottak/omsorgssentre samt fra en kommune til en annen utfordrer også barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen. Barnevernets arbeid og undersøkelser er ofte tidkrevende noe som er vanskelig å forene med kort oppholdstid i kommunen. Forskere etterlyser et tettere samarbeid mellom barnevern og utlendingsmyndighetene samt en tydeliggjøring av hvilket ansvar som ligger hos de ulike instansene når det gjelder asylbarn generelt, og enslige mindreårige spesielt (Paulsen, Michelsen og Borchmann, 2015; Paulsen, Berg og Michelsen, 2015).

Levekår, omsorgstilbud og ansvarsdeling

Omsorgstilbudet som gis til enslige mindreårige er belyst i flere undersøkelser. Rapporter som «Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere» (Lidén mfl, 2013) og «Levekår for barn i asylsøkerfasen» (Berg og Tronstad, 2015) er kanskje de mest sentrale bidragene her. Både den enkelte asylant og systemet må forholde seg til uvisshet og utarbeide parallelle strategier for å håndtere avvisning og retur, eller motsatt, å forberede en fremtid i landet og legge til rette for integrering. Lidén mfl (2013) ser på enslige mindreårige som en særlig

sårbar gruppe migranter og undersøker deres botilbud og oppfølging i asylfasen. Det er først og fremst levekårene knyttet til boforhold, omsorg, helse, kosthold, tilgang til sosialt nettverk og aktivitetstilbud som undersøkes. Samtidig vurderes hjelpevergenes involvering og hvordan tilgang til skole, helsetjeneste og lokalt barnevern påvirker de enslige mindreårige asylsøkernes levekår i ventetiden. Berg og Tronstads (2015) rapport er en del av oppfølgingen av stortingsmeldingen «Barn på flukt» (Meld. St. 27 2011-2012). Målgruppen for levekårsundersøkelsen er alle barn under 18 år som er asylsøkere, både de som lever med omsorgspersoner og enslige mindreårige asylsøkere. Formålet med undersøkelsen har vært å kartlegge og identifisere omfanget og kvaliteten på tjenester og tiltak til barn i asylsøkerfasen. En felles konklusjon i de nevnte studiene er at ventetiden innebærer usikkerhet, tap av kontroll og handlingsrom, men viser også til hvordan asylsøkerne håndterer utfordringene og identifiserer ulike mestringsstrategier. Undersøkelsene peker også på at manglende normer for bemanning, kompetanse, boligstandard og ressursknapphet begrenser mottaksansattes muligheter til å oppfylle de forventninger til omsorgsarbeid som ligger i regelverket. Det understrekes i tillegg at lengeværende asylbarn må sikres rett til skole og opplæring, også etter eventuelt avslag på asylsøknaden.

Utover disse bidragene til forskningsfeltet er det imidlertid flere studier som har konsentrert seg rundt ulike aspekter som kjennetegner bosituasjonen og tiden på mottak/omsorgssenter (Brekke og Vevstad, 2007; Valenta og Berg, 2012; Andrews, Anvik og Solstad 2014; Andrews mfl, 2014; Weiss mfl, 2017; Sønsterudbråten mfl, 2018). Det etterlyses likevel gjennomføring av jevnlig undersøkelse for å få en løpende oversikt over levekårssituasjonen til barn i asylsøkerfasen, gjerne basert på en kombinasjon av kvantitative og kvalitative metodetilnæringer. I et felt som preges av kvalitativ forskning er det også viktig å utarbeide gode måleindikatorer, statistisk analyse og mer målbare størrelser for å utfylle kunnskapshull. Berg og Tronstad (2015) foreslår at det gjennomføres regelmessige studier av asylsøkende barns levekår innenfor fastsatte periodeintervall for å kunne se utvikling over tid. Dette kan være viktig for å kunne opparbeide kunnskap og lærdommer om hvordan asylsystemet klarer å tilpasse seg ulike endringer som for eksempel variasjoner i ankomster, oppbygging og nedbygging av mottakssystem samt mottakssystemets evne til å samarbeide med tilgrensende sektormyndigheter og ivareta omsorgsbehov.

Den største konsentrasjonen av undersøkelser når det gjelder bo- og omsorgstilbud har fokus på mottak for enslige mindreårige som er over 15 år. Mindre søkelys har vært rettet spesifikt mot omsorgssentrene for enslige mindreårige. Samtidig sammenlignes gjerne omsorgstilbudet som gis til enslige mindreårige i mottak med det tilbudet som gis til enslige mindreårige i omsorgssentre når mottakstilværelsen undersøkes og kartlegges (Paulsen, Michelsen og Brochmann, 2015; Garvik og Valenta, 2018). Når det gjelder bo- og omsorgstilbud kan det skilles mellom de rammebetingelsene som ligger til grunn for omsorgen og utøvelse av omsorgen ved mottakene/omsorgssentrene. Rammebetingelsene er knyttet til de juridiske, økonomiske og administrative forutsetningene som ligger til grunn for omsorgstilbudet, mens utøvelse av omsorg i større grad handler om ansattes kompetanse og barnas behov for omsorg (Lidén mfl, 2013). Fra 2007 ble ansvaret for enslige mindreårige asylsøkere under 15 år overført fra UDI til barnevernet. UDI har i dag ansvar for enslige mindreårige mellom 15 og

18 år, mens Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) har omsorgsansvaret for dem under 15 år. Det er en pågående diskusjon i forskningen rundt delingen av ansvaret mellom barnevernsmyndighetene og utlendingsmyndighetene. Ulike undersøkelser har imidlertid vist at barna som er under barnevernets omsorg har en tettere oppfølging og en større grad av lovfestede rettigheter, og slik sikres et bedre omsorgstilbud. Flere studier anbefaler at barnevernsmyndighetene tar ansvar for hele gruppa av enslige mindreårige (Lassen, 2007; Berg og Tronstad, 2015; Paulsen mfl., 2015; Garvik mfl., 2016).

Omsorgsansvaret for enslige mindreårige asylsøkere over 15 år er ikke lovfestet på samme måte som for de under 15 år, men baseres mer på rundskriv og ulike retningslinjer fra utlendingsmyndighetene. UDI selv, frivillige organisasjoner og forskere har imidlertid pekt på behov for lovfesting av omsorgstilbudet på mottak (Namdal, 2015; Aasen mfl, 2016, UNICEF, 2018). Med en lovfesting av omsorgstilbudet vil UDI ha mulighet til å følge opp omsorgsarbeidet som blir utøvd i mottakene på en mer konkret måte. Det har også blitt pekt på behov for uavhengig tilsyn med mottakene og foreslått at Fylkesmannen også har tilsyn med disse. Det argumenteres for at en uavhengig instans i større grad vil kunne ha en nøytral rolle og på denne måten også ivareta rettssikkerheten til barna på en bedre måte enn i dag (Aasen mfl, 2016). Midlertidigheten og ustabiliteten som preger asylfeltet generelt og ventetiden spesielt skaper en del begrensninger for tjenestetilbudet og omsorgsarbeidet som skal ivareta de enslige mindreårige. Av denne grunn understreker forskningen at det blir ekstra viktig å ha en solid forankring i lovverk for å begrense tilfeldig og ulik praksis (Eide og Broch, 2010; Lidén mfl, 2013; Berg og Tronstad, 2015).

Skole og aktivitetstilbud

Asylsøkende barn har rett til å gå på skole. Hvis de er i grunnskolealder skal de ha grunnskoleopplæring, mens skoletilbudet til de over 16 år gjerne er i regi av voksenopplæringen og av begrenset omfang og varighet (Valenta, 2009; Søvig, 2009; Berg og Tronstad, 2015). Eide og Broch (2010) argumenterer for at skolen kan bidra til at *ventefasen* i større grad blir en *mulighetsfase* for asylbarna. Skole er viktig for rytme i hverdagen, struktur i livssituasjon og tilbyr også en «pause» fra det ellers mer lukkede mottakslivet. Forskningen viser også at skole er en forutsetning for språkutvikling, etablering av sosiale nettverk og en viktig arena for å skape fremtidshåp hos barna (Valenta, 2009; Pastoor, 2012; Lidén mfl, 2013).

Flere forskningsbidrag fremhever at skolen har en kjernefunksjon knyttet til å ivareta en rekke aspekter som er avgjørende for barn på flukt, langt utover opplæring som gjerne sees på som institusjonens primæroppgave. Studiene viser at skole gjerne har en helsefremmende funksjon som kan være av betydning uavhengig av om barnet skal bosettes og integreres i det norske samfunnet eller returneres. Selv om forskningen understreker skolens viktige funksjon i asylsøkerfasen, er det sparsomt med spesifikke studier rettet mot skolen og det opplæringstilbudet som gis til enslige mindreårige, samt læreinstitusjonenes relasjon til

mottakssystemet. Unntakene er Sletten og Engebriksen (2011) som kartlegger opplæringstilbudet til enslige mindreårige asylsøkere og barn av asylsøkere, Sønsterudbråten (2010) som evaluerer kvalifiserings- og opplæringsopplegget som tilbys enslige mindreårige med begrensede oppholdstillatelse, samt undersøkelser av asylbarnas rett til skole (Valenta, 2009). Ofte utforskes skolen bare som en del av flere sider ved mottakstilværelsen (Berg og Tronstad, 2015). Gitt den betydning skolen likevel tillegges etterlyser vi mer kunnskap og kartlegging av det skoletilbudet som faktisk gis, at det identifiseres forskjeller og likheter mellom ulike kommuner og studier som ser på om opplæringen som tilbys er tilstrekkelig for å ivareta barnas behov. Tidligere kartlegginger av skoletilbudet til asylsøkende barn viser at skoletilbudet varierer og at dette kan relateres til gjeldende regelverk og forskjeller i lokal praksis (Rambøll, 2006; Valenta, 2009; Lidén mfl, 2011; Berg og Tronstad, 2015). Forskere skiller også mellom grunnskoletilbud til asylsøkere og tilbud til asylsøkende ungdommer som er i videregående skolealder, og konstaterer at det finnes flere hindringer for inkludering av asylsøkende barn i videregående skole (Valenta, 2009; Berg og Tronstad, 2015).

Aktiviteter er også en side av mottakstilværelsen som belyses gjennom forskning. I likhet med undersøkelse av skole- og opplæringstilbud blir også aktivitetstilbud gjerne kartlagt som en del av en større sammenheng knyttet til bosituasjonen på mottak/omsorgssenter (Eide og Broch, 2010; Lidén mfl, 2013; Sønsterudbråten mfl, 2018). Seland og Lidén (2011) har i tillegg gjennomført en studie med et spesifikt fokus på fritidsaktiviteter for barn på asylmottak. I studiene fremheves fritidsaktivitet som viktig fordi det bidrar til rekreasjon, gir et frirom fra bekymring og innhold i dagene. Juridisk status i asylsystemet har gjerne innvirkning på hvordan aktivitetstilbudet blir oppfattet og brukt av de enslige mindreårige (Lidén mfl, 2013; Garvik og Valenta, 2018). Ved rask gjennomstrømming er aktiviteter i regi av mottaket eller frivillige organisasjoner det mest aktuelle, mens lengeværende beboere ofte ønsker å delta på etablerte aktiviteter som tilbys i lokalsamfunnet. Forskningen viser at å få innpass i lokale tilbud byr på ulike utfordringer blant annet forventinger om stabil deltakelse, ferdigheter og kontingent (Seland og Lidén, 2011; Lidén mfl, 2013). Andre hindringer for deltakelse i aktiviteter som forskningen peker på, særlig knyttet til gruppen med midlertidig opphold, er manglende motivasjon for deltakelse på grunn av psykiske vansker, depresjon og motløshet (Garvik og Valenta, 2018).

Avvisning, forsvinning og retur

I de siste årene har antall enslige mindreårige asylsøkere som får avslag og midlertidig beskyttelse økt betydelig, og et økende antall studier analyserer denne utviklingen (Espeland, 2013; Wagner, 2014; Stretmo, 2014; Igesund, 2015; NOAS, Redd Barna og FO, 2017; Garvik og Valenta, 2018). Forskere viser at særlig etter 2015 kan det identifiseres et skille med en kraftig økning i avslagsrater i 2016. Endringer i prosedyrene knyttet til rimelighetskravet og henvisningen til intern flukt åpnet opp for utvidet bruk av midlertidige oppholdstillatelser og

avslag. Som en følge av disse endringene fikk særlig mange enslige mindreårige fra Afghanistan midlertidig beskyttelse uten rett til bosetting.

Flere rapporter diskuterer de kontroversielle aspektene ved bruk av midlertidighet og hva slags effekter dette har (Espeland, 2013; Wagner, 2014; Igesund, 2015; Tyldum mfl, 2015; NOAS, Redd Barna og FO, 2017; Garvik og Valenta, 2018). Forskere viser at denne utviklingen primært har rammet enslige mindreårige asylsøkere fra Afghanistan og at dette har ført til at mange forsvinner fra mottak. NOAS, Redd Barna og FO viser også at midlertidige oppholdstillatelser fører til svekket psykisk helse, og flere ungdommer med slike oppholdstillatelser har skadet seg selv eller forsøkt å ta livet sitt. Deres rapport baseres på 50 saker og i flertallet av sakene plages ungdommene med søvnproblemer og med symptomer forenelig med depresjon, PTSD og psykose (NOAS, Redd Barna og FO, 2017).

Når det gjelder forskningen som fokuserer på forsvinning fra mottak diskuteres årsaker og motivasjoner som ligger bak avgjørelsen om å forlate mottakssystemet (Espeland, 2013; PU, 2017; Aasen, Dyb og Lid, 2017). Forskningen viser at det er en sammenheng mellom juridisk status og forsvinning fra mottak. De som forsvinner er som regel asylsøkere som har fått avslag på søknad om asyl og som risikerer uttransportering til hjemlandet, men det finnes også andre kategorier enslige mindreårige som forsvinner (Espeland, 2013; Wagner, 2014; PU, 2017; Aasen, Dyb og Lid, 2017; Garvik og Valenta, 2018).

Aasen, Dyb og Lid (2017) har analysert alle (68) savnetmeldinger i perioden januar 2013 til ut juni 2015 og skiller mellom forskjellige kategorier forsvinninger. I den første kategorien er de som forsvinner raskt fra transittmottak. I den andre kategorien er de som har fått avslag, som har utreiseplikt og som oppfatter det slik at de står foran en forestående uttransportering. Den tredje gruppen er de som har vært lenge i mottak og som har asylsaken til vurdering. Ifølge forskerne utgjør mindreårige med dårlig psykisk helse en del av denne kategorien. Andre er rastløse på grunn av lang ventetid i mottakene og enkelte har bygget opp nettverk utenfor mottaket. De veksler mellom å bo på mottaket og utenfor og har ofte flere forsvinninger, men vender tilbake eller blir hentet tilbake (Aasen, Dyb og Lid, 2017).

Garvik og Valenta (2018) gjennomførte et større antall kvalitative intervjuer med enslige mindreårige og mottaksansatte i Norge i en tid da mange midlertidige tillatelser var i ferd med å avsluttes. Forskerne beskriver psykiske påkjenninger og dilemmaer ungdommene står overfor. I likhet med flere andre rapporter viser de også til et økt antall forsvinninger. De viser at blant enslige mindreårige som fortsatt oppholder seg på mottak er det flere som har vurdert å forlate mottaket. Men til forskjell fra mange andre har de foreløpig valgt å fortsette å bo på mottak. Ifølge forskerne er avgjørelsen et resultat av manglende alternativer, samt en oppfatning om at de ikke er i en umiddelbar fare når det gjelder en tvungen uttransportering til hjemlandet. Så lenge de er under 18 år og har midlertidig tillatelse føler de seg ikke direkte utsatt. De velger dermed å vente og se om noe kommer til å endre seg til det bedre, men de utelukker ikke at de vil forsvinne fra mottaket hvis det viser seg at det er fare for at de blir uttransportert (Garvik og Valenta, 2018).

Flere av de nevnte rapportene viser at afghanske enslige mindreårige dominerer forsvinningsstatistikken. Totalt har 484 enslige mindreårige forsvunnet fra mottak mellom 2013 og 2017, der 316 av disse er enslige mindreårige fra Afghanistan (Garvik og Valenta, 2018). Flere rapporter viser eller estimerer at mange av dem forsvinner til andre europeiske land (Espeland, 2013; Wagner, 2014; PU, 2017; Garvik og Valenta, 2018). Det finnes en del undersøkelser som beskriver livet til avviste asylsøkere og deres kamp mot systemet, men få fokuserer spesifikt på aspekter ved hverdagsvirkeligheten til enslige mindreårige som har forsvunnet og som oppholder seg utenfor systemet (Wagner, 2014; Pro Senteret, 2017). Vi savner dermed forskning som baseres på feltarbeid blant enslige mindreårige som har forsvunnet fra Norge og som er på drift i Europa. Vi savner også undersøkelser som ser spesifikt på erfaringer til enslige mindreårige som er tvangsuttransportert eller som har returnert frivillig til hjemlandet. Forskere viser at det er svært få enslige mindreårige som velger å returnere frivillig, men det er forholdsvis mange enslige mindreårige som blir tvangsuttransportert etter at de har fylt 18 år (Garvik og Valenta, 2018). Flere forskningsrapporter diskuterer erfaringer med arbeid med retur av avviste asylsøkere (Brekke, 2008, 2015; Valenta, Thorshaug, Molden, Berg og Kjærre, 2010; Strand mfl, 2016; Paasche, 2016). Noen av disse undersøkelsene kombinerer data innsamlet blant asylsøkere i Norge og blant de som har returnert til sine hjemland (Strand, mfl, 2016; Paasche, 2016). Disse rapportene bidrar med relevant kunnskap om returavgjørelser, og om utfordringer knyttet til reintegrering i hjemlandet. Samtidig savner vi barneperspektivet i debatter om retur og uttransportering, blant annet studier som utforsker erfaringer, integreringsutfordringer og migrasjonsplaner til de som kom som enslige mindreårige asylsøkere til Norge og som returnerte eller ble uttransportert med tvang.

Oppsummering

Denne kunnskapsoversikten over forskningen på enslige mindreårige asylsøkere har vist at noen deler at dette feltet er bedre dekket enn andre. Forskningen på enslige mindreårige er et stort felt, men domineres av forskning som primært er konsentrert rundt mottaksfasen. Når det gjelder forskningsbidragene som fokuserer på mottaksfasen, kan vi identifisere flere kategorier studier. En kategori studier gir et overblikk på levekår i mottak og ser ulike aspekter ved denne tilværelsen i sammenheng som boforhold, skole-, aktivitets- og tjenestetilbud. Andre studier er mer spesifikke og konsentrerer seg om enkelte tema som for eksempel informasjonsarbeid, rettssikkerhet og barns rett til å bli hørt. Mens andre igjen fokuserer mer på den utøvende omsorgen i mottakene og enslige mindreåriges oppfølgingsbehov. Skole peker seg ut som en særlig viktig arena for asylsøkende barn.

Asylfeltet er i stadig endring og det kan se ut til at de tema som blir belyst i forskningen gjerne er knyttet til den politiske dagsorden. På samme tid er det viktig å følge utviklingen over tid, gjerne med regelmessige sammenlignbare levekårsundersøkelser av enslige

mindreårige i mottaksfasen som blant annet kan avdekke hvilke konsekvenser systemendringer har på dem.

Det er relativt få undersøkelser som gir en detaljert analyse av enslige mindreåriges migrasjonserfaringer, og tiden før migrasjonen. Det er også få studier som fokuserer på forvunnede enslige mindreårige, samt på erfaringer til ungdommer som blir uttransportert eller som returnerer via returprogrammer til hjemlandet. En bør dermed styrke forskningen som omhandler enslige mindreåriges migrasjonserfaringer. Dette bør omfatte forskning som fokuserer på transittland som enslige mindreårige har oppholdt seg i før de har ankommet Norge, samt forskning som undersøker erfaringer til barn og unge som har forsvunnet fra mottakssystemet og til de som har returnert til hjemlandet. Slik forskning bør styrkes med studier av ungdommer som oppholder seg utenfor mottakssystemet og med feltarbeid i land utenfor Norge, blant annet i deres hjemland, ofte brukte transittland og land de flyttet til etter at de har forlatt det norske mottakssystemet.

I dette kapitlet la vi vekt på forskningen som har et spesifikt fokus på enslige mindreårige asylsøkere. Det er imidlertid relevant å understreke at mye av forskningen som ikke direkte omhandler enslige mindreårige asylsøkere kan bidra til vår forståelse av deres virkelighet og utfordringer de møter i hverdagen. Det er også en rekke forskningsbidrag som utforsker forskjellige erfaringer til voksne asylsøkere og asylsøkende barn som er med foreldre (Valenta og Berg, 2011; Andrews, mfl 2014; Berg og Tronstad, 2015; Giertsen, 2016), og disse beskrivelsene ligner på beskrivelser av tilværelsen og erfaringene til enslige mindreårige asylsøkere (Lidén mfl, 2013; Michelsen og Berg, 2015; Jakobsen, Meyer DeMott, Wentzel-Larsen og Heir, 2017). De generelle beskrivelser av utviklingen på asylfeltet, og av levekår og tilværelsen i mottak, kan gi oss en viktig kontekstualisering av dette feltet og kan bidra til økt forståelse av enslige mindreåriges erfaringer (Seland og Lidén, 2011; Andrews mfl, 2014; Berg og Tronstad, 2015). Et økende antall undersøkelser fokuserer på asylsøkernes og flyktningers helse og særlig mindreåriges psykiske helse (Eide og Broch, 2010; Vitus og Lidén, 2010; Liden mfl, 2011; Berg og Tronstad, 2015). Mye av det som går igjen i de generelle beskrivelsene av utfordringene ved asylsøkertilværelsen gjelder også enslige mindreårige asylsøkere. Denne gruppa skiller seg samtidig fra andre grupper i mottaket ved at de har et stort omsorgsbehov, men ikke foresatte i nærheten som kan dekke dette behovet.

4. Levekår, helse og psykososial situasjon

Vi understreker flere ganger i denne rapporten betydningen av å se ulike forhold som vedrører de enslige mindreårige i sammenheng. Sagt med andre ord handler det om å ha et helhetsperspektiv. Dette understrekes også av Eide og Broch i deres kunnskapsoversikt fra 2010, som blant annet henviser til Atle Solberg som utarbeidet den første norske kunnskapsoversikten om enslige mindreårige (Solberg, 1997). Ifølge Ketil Eide (2005) kan de fleste norske forskningsrapporter som omhandler enslige mindreårige flyktninger kategoriseres i tre hovedområder: (1) Organisering av hjelpearbeidet, (2) Barnas rettigheter, og (3) Den psykososiale situasjonen for enslige mindreårige. Eide understreker samtidig at de fleste rapportene omhandler alle de tre temaene. I dette kapitlet vil vi gå nærmere inn på det siste temaet: Den psykososiale situasjonen de enslige mindreårige befinner seg i. Vi vil ta utgangspunkt i hvordan dette ble tematisert i kunnskapsoversikten fra 2010. Vi vil også nevne en mindre litteraturstudie om enslige mindreårige flyktnings psykiske helse, utgitt av *Tidsskrift for Norsk psykologforening* (Dittmann og Jensen, 2010).

Sårbarhet og risiko

Et sentralt poeng i forskningsstatusen fra 2010 er at forskningen på dette feltet i stor grad har fokusert på de enslige mindreårige som sårbare og som en risikogruppe. Dette gjelder ikke bare i den norske forskningen, men går igjen på tvers av landegrensene. Vi finner igjen dette bildet i både offentlige utredninger og forskning fra 1990-tallet og et godt stykke inn på 2000-tallet. Det siste tiåret ser vi imidlertid tegn på at forskningen presenterer et bredere bilde. Det er fortsatt mye forskning som fokuserer på psykisk helse, men perspektivene som presenteres har et mindre ensidig sårbarhetsfokus. Ravi Kohli, en britisk forsker som ofte beskrives som en nestor på feltet, er imidlertid opptatt av at enslige mindreårige ikke tilskrives en offerrolle, men at det også må fokuseres på deres ressurser og muligheter. Eller som Kohli formulerer det: Enslige mindreårige flyktninger er i en ekstraordinær situasjon (Kohli 2007). Dette er i tråd med nyere norsk forskning på feltet, som understreker at enslige mindreårige ikke bare er sårbare, men også resiliente (Oppedal mfl, 2009; Eide og Broch, 2010; Eide, 2012; Michelsen og Berg, 2015; Lønning, 2018).

I rapporten «Levekår for barn i asylsøkerfasen» (Berg og Tronstad 2015) oppsummeres levekårssituasjonen for barn og unge som bor på mottak. Rapporten er basert på intervjuer og spørreskjema til barn og unge, ansatte og foreldre (for de som bor sammen med foreldre). I et eget kapittel om enslige mindreårige oppsummeres situasjonen på følgende måte: Det overordnede bildet viser at de enslige mindreårige har behov for både emosjonell og praktisk omsorg i hverdagen. Rapporten viser både gode eksempler og utfordringer når det gjelder ivaretagelse av de mindreåriges omsorgsbehov. Ulike erfaringer før og under flukten,

individuelle mestringsstrategier og ulike faser i asylprosessen krever en tilnærming og oppfølging som er fleksibel og individuelt tilpasset de unge. Viktige fokusområder for å kunne ivareta barnas behov for emosjonell støtte i asylsøkerfasen, er sikring av både barnefaglig, flyktningfaglig og psykologisk/terapeutisk kompetanse blant de ansatte. Rapporten understreker også at økt bemanning både på mottak og omsorgssentre er nødvendig for å ivareta den enkeltes emosjonelle og praktiske omsorgsbehov. Videre understrekes betydningen av å bruke tolk og at det legges til rette for barns medbestemmelse.

Betydningen av å bruke tolk er et sentralt tema i doktoravhandlingen til Irmelin Kjelaas (2016), med tittelen «Barns deltakelse i institusjonelle samtaler. En studie av samtaler mellom enslige asylbarn og miljøarbeidere på omsorgssentre». Dette er også tema i rapporten «Bruk av tolk på barnevernsinstitusjoner og omsorgssentre for enslige mindreårige» (Berg, Paulsen, Caspersen, Garvik og Svendsen, 2018). Språk har betydning langt ut over det å formidle informasjon. Det handler om identitet, og det handler om hvordan man presenterer seg overfor andre. Når man i en kommunikasjonssituasjon mangler felles språk, vil bruk av tolk være et nødvendig hjelpemiddel for å forstå og bli forstått. Det er også viktig for å unngå misforståelser og mistillit – og for å hindre at de unge kommer i en avmaktsposisjon. Dette kan også forstås i lys av Antonovskys begrep «A sense of coherence». For å oppleve sammenheng i tilværelsen må det som skjer rundt deg være forståelig, og for å begripe trengs det felles språk. I NOU 2011:10 «I velferdsstatens venterom. Om mottakstilbudet til asylsøkere» oppsummeres dette på følgende måte: *For å kunne oppnå bedret psykisk helse trenger asylsøkere forhold som fremmer mestring. Det innebærer at tilværelsen er trygg, og forståelig, at den er håndterbar, slik at individet selv kan påvirke den. I tillegg må det som skjer, virke meningsfullt (s. 225).*

Psykisk helse

I en rekke undersøkelser uttrykkes det bekymring for enslige mindreåriges helse og psykososiale situasjon i mottaksfasen. Selv om det er få undersøkelser med dette som hovedfokus, er dette et tema som går igjen i en rekke studier av flyktnings situasjon mer allment. Oppsummeringen fra levekårsstudien (Berg og Tronstad, 2015) samsvarer med tidligere studier (se blant annet Lauritsen og Berg, 1999; Berg og Sveaass, 2005; Lidén mfl, 2013). I levekårsstudien fra 2015 var barneperspektivet sentralt. Gjennom både intervjuer og spørreskjema formidler de enslige mindreårige hvordan de opplever sin situasjon på mottak og omsorgssentre. Barnas egne beskrivelser viser hvordan usikkerhet preger de fleste situasjoner i hverdagen – både på dagtid og nattetid. De beskriver hvordan usikkerheten gjør det vanskelig å sove, de har mareritt og de bekymrer seg mye. Spørreskjemaundersøkelsen viser også klart at det er på dette punktet asylbarna skiller seg mest ut sammenlignet med andre barn. De skårer høyt på bekymringer, stress og emosjonelle problemer. Det er imidlertid også et nokså entydig funn at en mest mulig normalisert hverdag er viktig for å motvirke disse stressfaktorene.

I perioden 2006-2013 gjennomførte Folkehelseinstituttet prosjektet «Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant ungdom som har kommet til Norge som enslige mindreårige asylsøkere» (EM-prosjektet). Prosjektgruppen publiserte i denne perioden flere rapporter, artikler i internasjonale forskningstidsskrifter, samt Karoline B. Seglems doktorgradsavhandling (Seglem, 2012) om enslige mindreåriges integreringsprosess. Artiklene i avhandlingen har ulike medforfattere og publisert i *Scandinavian Journal of Psychology* (2011, 2012) og *International Journal of Behavioral Development* (2014).

En mye sitert publikasjon om enslige mindreåriges psykiske helse er rapporten «Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tale og tall» (Oppedal, Seglem og Jensen, 2009). Rapporten viser at enslige mindreårige bosatt i Norge har betydelig høyere andel psykiske plager enn andre ungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn som bor sammen med familiene sine. Mange er ensomme og mangler trygge relasjoner til voksne. Tittelen på rapporten understreker betydningen av å se de enslige mindreårige som både selvstendige – og avhengig av hjelp og støtte.

Med utgangspunkt i det samme EM-prosjektet står Britt Oppedal (og medforfattere) bak flere publikasjoner der fokus er rettet mot normalisering, mestring og sosial integrasjon. Betydningen av nettverk for den psykiske helsen er et gjennomgående tema i disse publikasjonene (Oppedal mfl, 2008, 2011, 2013). Fokus på sosiale nettverk representerer på mange måter en dreining og er senere fulgt opp i mer utviklingsrettede prosjekter. Et eksempel her er evalueringsrapporten «SAMMEN – et integreringsprosjekt for ungdom» (Berg, 2018), som handler om ung-til-ung aktiviteter for enslige mindreårige flyktninger og norske ungdommer i regi av SOS-barnebyer. I denne rapporten framheves nettverkens rolle for den enkelte flyktnings psykiske helse og for integreringen i ungdomsmiljøer og lokalsamfunn (se nærmere omtale under avsnittet om nettverksbygging og sosiale relasjoner).

I perioden 2012-2018 er det i tillegg til det som allerede er nevnt publisert en rekke artikler i ulike internasjonale tidsskrift innen psykologi og psykiatri. Dette kommer i tillegg til artiklene fra det såkalte EM-prosjektet. Flere av artiklene er korte artikler (4-5 sider) basert på kliniske studier av enslige mindreåriges psykiske helse. Vi går ikke spesifikt inn på hver enkelt artikkel, men har dem med på litteraturoversikten (Huemer mfl, 2009; Jensen mfl, 2013, 2014; Jakobsen mfl, 2014; Vervliet mfl, 2014; Keles mfl, 2016, 2017, 2018; Ramel mfl, 2015). Selv om artiklene har litt ulike fokus, er et gjennomgående tema at enslige mindreårige er en risikogruppe for utvikling av psykiske helseproblemer og er overrepresentert når det gjelder både posttraumatisk stresslidelse (PTSD), depresjon og angstlidelser. Traumatiske opplevelser før, under og etter flukten er sentrale forklaringsfaktorer. Flere publikasjoner understreker hvordan asylprosess og lang oppholdstid på mottak og omsorgssentre påvirker situasjonen negativt (se oppsummering av noe av forskningen i NOU 2011:10, kap.27.3.3).

Helse er også tema i et større nordisk forskningsprosjekt. «Coming of Age in Exile» (CAGE) er et pågående prosjekt finansiert av NordForsk, og utarbeidet av NordURM (Nordic Network for research Cooperation on Unaccompanied Refugee Minors). Prosjektet består av 6

komparative studier, med hovedfokus på helse og sosioøkonomiske ulikheter blant unge flyktninger i de nordiske landene⁸.

Levekår og livskvalitet

Levekårsundersøkelsen om barn i asylsøkerfasen, som allerede er omtalt, ble gjennomført på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet og Justisdepartementet (Berg og Tronstad, 2015). Også fagdirektoratene under de to departementene (Bufdir, UDI og IMDi) har spilt inn sentrale problemstillinger til denne undersøkelsen. Planen var opprinnelig at det skulle gjennomføres jevnlig levekårsundersøkelser av barns situasjon i mottak og omsorgssentre, men sittende regjering har ikke fulgt opp dette. Derfor er undersøkelsen fra 2015 foreløpig den eneste. Rapportens konklusjoner er i grove trekk i tråd med tidligere forskning på levekårssituasjonen til barn og unge i mottak og på omsorgssentre – inkludert enslige mindreårige. Det nye med denne undersøkelsen er imidlertid at den er gjennomført med et klart barneperspektiv. Det er barna selv som har vært hovedinformanter i undersøkelsen. Et sentralt funn i den kvantitative delen av studien er forekomsten av emosjonelle utfordringer blant barn og unge i asylsøkerfasen. Mer enn halvparten rapporterer om emosjonelle utfordringer som ligger utenfor normalområdet. Dette vurderes som dramatisk. Selv om det neppe er overraskende for personer som har tett kontakt med målgruppa, er det første gang dette er dokumentert på denne måten.

Antologien «Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger» (Eide (red), 2012) inneholder i alt 15 kapitler om enslige mindreåriges situasjon. I den første delen av boka settes temaet inn i en historisk, teoretisk og internasjonal ramme. Del to handler om menneskerettigheter og den rettslige reguleringen av omsorgssituasjonen til enslige mindreårige flyktninger. I del tre rettes fokus mot det psykososiale arbeidet. Denne delen inneholder fem kapitler som tar opp ulike sider ved enslige mindreåriges omsorgssituasjon og psykiske helse. Det første av disse kapitlene er skrevet av Mette Bengtson og Anne Kirsti Ruud og handler om utviklingsstøttende omsorg i mottaksfasen. Kapitlet tar opp spørsmål knyttet til miljøterapeutisk arbeid og viktigheten av relasjonsarbeid. Det neste kapitlet er skrevet av Berit Berg og handler om ventetidens innvirkning på bosettingen i kommunene. Fokus her er tida etter bosetting – om betydningen av psykososialt arbeid og tverrfaglig innats. Kapitlet følges av Lutine de Wal Pastoors bidrag om skolen som en sosialiserings- og integreringsarena. I likhet med flere andre forskere på feltet henviser hun til Antonovsky (1987), som understreker betydningen av sammenheng i livet for å fremme helse. I kapitlet «Historien om Safar» får vi et innblikk i det som omtales som kreative samtalegrupper. Kapitlet er skrevet av Kjell Ole Myrvoll og Anders Lundesgaard og bygger på mer enn 15 års erfaring med denne arbeidsformen ved Sjøvegan asylmottak i Troms. Det siste kapitlet i denne delen av antologien er skrevet av Mari Kjølseth Bræin og Helene Johnsen Christie og

⁸ Se: <http://cage.ku.dk/>

handler om terapi med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. Det drøfter blant annet ulike former for traumatisering og sentrale faktorer i behandlingen av traumer.

Resiliens, helsefremming, mestring

De siste årene har mye av litteraturen om enslige mindreåriges levekår, helse og psykosial situasjon fokusert på hva som fremmer psykisk helse. Begrepene som brukes om dette varierer, men fellesnevneren er det som innenfor psykologi ofte omtales som resiliens eller mestring (coping). Begreper som helsefremming og salutogenese⁹ benyttes også for å beskrive det som bidrar til å fremme dette ressurs- eller styrkeperspektivet. Eksempler på publikasjoner innenfor dette perspektivet er Siv Førdes bok med tittelen « Tapt barndom, eller...? Barns navigering fra krenkelser og traumer mot psykisk styrke» (Førde, 2014). Boka handler om helsefremmende og psykososialt arbeid blant enslige barn og unge med traumeerfaringer. Førde har også publisert en artikkel i *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* (Førde, 2017) basert på intervjuer med fem tenåringsjenter i mottak, med fokus på oppvekstmiljøets betydning for enslige mindreårige flyktningers navigering mot opplevelsen av psykisk helse og resiliens.

Ander publikasjoner som bør nevnes innenfor et slikt ressursperspektiv er en artikkel om bruk av ICDP i arbeidet med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger (Christie, Johnsen, Døhlie og Eide, 2011). Som forfatterne selv skriver er det viktig å understreke at enslige mindreårige ikke bare er ofre for den situasjonen de er i, de er også barn med mange ressurser og muligheter. Dette er også utgangspunktet for rapporten «Rehabilitation and social reintegration of asylum-seeking children affected by war and armed conflict» (Tonheim, Derluyn, Rosnes og Zito, 2011). Her understrekes det at rehabilitering av barn med flyktningbakgrunn må se risiko- og beskyttelsesfaktorer i sammenheng. Fokus må være på aktiviteter som bidrar til nettverksbygging og etablering av vennskap med jevnaldrende. Marja Schriever (2011) og Marianne Hinsch (2013) har begge publisert fagartikler om kunst- og uttrykksterapi i møte med enslige mindreårige flyktninger. Artikkelen beskriver hvordan kreative metoder kan bidra til å styrke samspillferdigheter og gir økt mestring. I samme gate er artikkelen til Randi Jenssen og Kjell-Ole Myrvoll (2013) om unge flyktninger som bygger felles historie gjennom å komme sammen og snakke om egne opplevelser. For disse ungdommene har dette bidratt både til å bearbeide og forebygge psykiske helseproblemer.

⁹ Salutogenese er en teori som fokuserer på hva som fremmer god helse og gir individer økt mestring og velvære, utviklet som en motsats til patologien, som vektlegger årsaker til sykdom.

Nettverksbygging og sosiale relasjonar

Betydningen av sosiale nettverk går igjen i en rekke publikasjoner om enslige mindreårige. Utgangspunktet er ofte at de unge savner kontakt med jevnaldrende og kjenner seg ensomme i hverdagen. Utvikling av møteplasser der enslige mindreårige kan møtes er derfor et sentralt tema. Det er likevel lite forskning om erfaringene med slike aktiviteter. Frivillige organisasjoner har gjerne nettsider der aktivitetene blir beskrevet, men det er lite forskning som vurderer aktivitetene med et «utenfrablikk». Vi har valgt å inkludere noen eksempler på aktiviteter for målgruppa, selv om dette ikke er forskningsbaserte tekster. På mottak og omsorgssentre har en rekke organisasjoner hatt ulike former for aktiviteter for ungdommene. Dette gjelder store landsdekkende organisasjoner som Røde Kors, Redd Barna, Norsk folkehjelp og SOS-barnebyer, og det gjelder lokale lag og organisasjoner. Et viktig stikkord for mye av aktiviteten er *relasjonsbygging*.

Et eksempel på et prosjekt der relasjonsbygging er sentralt, er SOS-barnebyers prosjekt SAMMEN. Prosjektet er et venneprosjekt der enslige mindreårige blir kjent med norske ungdommer. Dette gjør at de får kontakter i lokalmiljøet og gjennom dette får en reell mulighet til å utvikle sosiale nettverk og få venner. I evalueringen av SAMMEN-prosjektet understrekes betydningen av at prosjektet bygger på gjensidighet og at det er ungdommene selv som legger premisser og styrer aktivitetene (Berg, 2018). Innholdet i aktivitetene er basert på det ungdommene selv har lyst til å gjøre sammen. Dette kan være ulike former for idrett (cricket, basket, klatring mv), kulturelle aktiviteter som ungdommene har hatt lyst til å delta på/lære mer om (fotokurs, filmproduksjon, Street Art, dans, matlaging) eller ulike former for turer/utflukter.

Både SAMMEN-prosjektet og andre lignende prosjekter er basert på en «ung til ung-metodikk». Dette gjelder for eksempel venneprosjekter i regi av Redd Barna¹⁰. I andre prosjekter er tiltakene mer familierettede, som for eksempel «Vennefamilier for enslige mindreårige» i regi av Røde Kors¹¹. Tanken bak alle disse prosjektene er at de skal bidra til å skape relasjoner, bygge nettverk og utvikle sosial kapital. Dette er sentralt både i et integreringsperspektiv og for den enkeltes livskvalitet og psykiske helse. Sett i et slikt lys blir venneprosjekter av denne typen noe langt mer enn fritidsaktiviteter. Det blir virkemidler for å realisere mål om deltakelse og inkludering.

Blant publikasjoner som omhandler ungdom og fritid finner vi svært lite som handler om enslige mindreårige som gruppe. Likevel kan erfaringene ha overføringsverdi. Et eksempel er rapporten «Inkludering av etniske minoriteter i frivillige organisasjoner og fotballag for barn og ungdom i Oslo» (Friberg og Gautun, 2007). I rapporten diskuteres blant annet spørsmålet om de frivillige organisasjonene ser det som sin oppgave å inkludere barn og unge med

¹⁰ <https://frivillig.no/reddbarna/aktivitet-med-enslige-mindrerige-p-alta-mottak>

¹¹ <https://frivillig.no/trondheim-rde-kors/vennefamilie-2>

minoritetsbakgrunn i sine aktiviteter. De aller fleste organisasjonene stiller seg positive til å inkludere barn og unge med minoritetsbakgrunn, og ser dette som et ansvar for sine organisasjoner, men samtidig finner studien at veien fra positive holdninger til konkrete rekrutteringstiltak rettet mot unge med minoritetsbakgrunn kan være lang. Rapporten viser at de færreste av de frivillige organisasjonene i studien hadde lyktes med å inkludere barn og ungdom med minoritetsbakgrunn blant sine medlemmer på en måte som gjenspeiler befolkningen i områdene de rekrutterer sine medlemmer fra (Friberg og Gautun, 2007).

I en rapport om inkluderende fritid (Haugen, Elvegård og Berg, 2015) presenteres flere ulike prosjekter med et eksplisitt fokus på integrering og inkludering. Flere av dem handler om minoritetsungdom – blant annet prosjektet Cross-Over (Jæger og Berg, 2015). Prosjektet er et kunst- og integreringsprosjekt med målsetting om å skape en arena for samhandling mellom ungdom med ulik etnisk og kulturell bakgrunn. I Cross-Over er kunst brukt som et virkemiddel for integrering og som en brobygger mellom minoritet og majoritet.

I flere publikasjoner understrekes det at vellykket innsats når det gjelder denne typen aktiviteter ofte skjer i et samarbeid mellom kommunen og frivillig sektor. Enslige mindreårige som bosettes i en kommune har i utgangspunktet lite nettverk og få møteplasser der de kan treffe andre ungdommer. Ofte går de enslige mindreårige på voksenopplæring for å lære norsk og grunnskolefag. Slike opplæringstilbud er ofte segregerte tilbud der de enslige mindreårige ikke treffer andre ungdommer i løpet av skoledagen. Dette gjør at naturlig rekruttering til fritidsaktiviteter via felles nettverk blir vanskelig. Selv om undervisningen foregår samme sted som elever i ordinær grunnskole eller videregående skole, er det få møtepunkter. Får å sikre at enslige mindreårige inkluderes på de ulike fritidsarenaene, trengs det ofte litt ekstra innsats. Flere rapporter peker på at samarbeid mellom kommune og frivillig sektor i mange tilfeller er avgjørende for at prosjektene skal lykkes (Haugen, Elvegård og Berg, 2015; Jæger og Berg, 2015).

Felles for alle disse prosjektene er at de fokuserer på sosial integrering og på relasjonsbygging. Dette er også et sentralt poeng hos Raundalen og Mørch (2016), som har utarbeidet en egen veileder om arbeid med enslige mindreårige flyktninger (Raundalen og Mørch, 2016). Også i rapporten «Et trygt sted å vente. Omsorgspraksiser på asylmottak for enslige mindreårige» (Sønsterudbråten, Tyldum og Raundalen, 2018) er dette et sentralt poeng. Nettverksbygging gjennom ulike former for aktiviteter har betydning både for psykisk helse, språkutvikling og hele integreringsprosessen.

I artikkelen «Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying ‘unaccompanied children’ as being alone in Sweden» (Herz og Lalander, 2017) går forfatterne nærmere inn på den betydningen sosiale nettverk har for enslige mindreårige flyktninger. Et sentralt poeng i artikkelen er at opplevelse av ensomhet i denne gruppa reduseres ved at tilværelsen normaliseres – når de får lov til å være ‘vanlige ungdommer’ og ikke stadig bli plassert i en kategori som enslige mindreårige. Å utvikle vennskap med andre ungdommer er med på å normalisere tilværelsen og redusere ensomhet og utenforskap.

Oppsummering

Litteraturgjennomgangen viser at forskningen innenfor dette temaområdet er omfattende, men at det er forskning på psykisk helse som dominerer. Enslige mindreårige inngår i en rekke generelle studier av flyktningers psykososiale situasjon. Etter hvert har det kommet mer forskning som omhandler enslige mindreåriges situasjon mer spesifikt. Her finner vi en rekke studier som fokuserer på forekomsten av psykiske helseproblemer blant enslige mindreårige. Forskningen viser at det er en overrepresentasjon av posttraumatiske stresslidelser (PTSD), depresjon og angst blant flyktninger generelt og i denne gruppa spesielt. Fokus er her i første rekke på sårbarhet og risikofaktorer.

De seinere årene er det kommet flere studier som har et ressursfokus. Begreper som resiliens og mestring supplerer et ensidig traume- og sykdomsfokus. Vi ser også at flere publikasjoner understreker betydningen av sosiale relasjoner og nettverk. Samtidig ser vi at flere fagmiljøer er representert i forskningen. Mens de kliniske studiene i første rekke var gjennomført av psykologer, er det nå flere studier som er gjort av samfunnsvitere og tverrfaglige forskergrupper. I forlengelsen av dette drøftes også ulike former for nettverksarbeid – ofte som et samarbeid mellom frivillige organisasjoner og kommunene. Dette er arbeid med en mer eller mindre uttalt integreringsmålsetting. Her har de enslige mindreårige selv en tydeligere rolle – som likeverdige parter i ulike former for aktiviteter og venneprosjekter.

Selv om forskningen på enslige mindreåriges levekår, helse og psykososial situasjon er omfattende, vet vi relativt lite om utviklingen over tid. Vi vet mye om mottaks- og bosettingsfasen, men lite om hvordan det går med de enslige mindreårige på veien inn i voksenlivet. Hvordan påvirker traumatiske opplevelser i forbindelse med flukt og eksil integreringsprosessen? Dette handler ikke bare om helserelevante problemstillinger, men om utdanning, arbeidstilknytning, sosiale nettverk og familietilknytning. Her bør det gjennomføres studier som følger gruppa over tid (longitudinelle studier), basert på både kvantitative og kvalitative metoder.

5. Bo- og omsorgsløsninger etter bosetting

Forskning viser at det er utfordringer på ulike nivåer når det gjelder å finne gode bo- og omsorgsløsninger til enslige mindreårige flyktninger (Garvik mfl, 2016). Det kan være snakk om utfordringer på individnivå. Berg og Tronstad (2015) dokumenterer for eksempel at nivået av emosjonelle belastninger for denne gruppa ligger langt over det man finner i barnebefolkningen for øvrig. Dette er forhold som det må tas hensyn til i tilretteleggingen av bo- og omsorgstilbud. Utfordringer på kommunenivå kan handle om etablering av helhetlige tilbud til de enslige mindreårige (Garvik mfl, 2016). Enslige mindreårige har rett til skolegang etter opplæringsloven, men ut over dette er det lite som er direkte lovhjemlet. Kommunene har med andre ord et handlingsrom, noe også forskningen på feltet viser at de bruker. Samfunnsmessige utfordringer kan dreie seg om alt fra politikk og juss til organisering og økonomi. Konkret handler dette om rammebetingelsene for arbeidet og hvordan disse påvirker handlingsrommet for den enkelte kommune (ibid). Vi vil i dette kapittelet se på forskning som belyser bosettingsarbeidet på alle disse nivåene.

Fra mottak til kommune

Overgangen fra mottaksperiode til bosetting i en kommune er en viktig fase i enslige flyktningbarns liv, både for de barna som oppholder seg på omsorgssentrene og på EM-mottak for ungdom over 15 år (Eide og Broch, 2010). Bosetting av enslige mindreårige er i Norge et delt ansvar mellom Barne-, familie- og ungdomsetaten (Bufetat) og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Mens Bufetat har ansvar for å bosette gruppen under 15 år, har IMDi ansvar for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år.

Bosettingsarbeidet kan deles inn i to faser: den bosettingsforberedende fasen og det konkrete bosettingsarbeidet (Paulsen, Thorshaug og Berg, 2014). Den bosettingsforberedende fasen benyttes blant annet til å gjennomføre kartlegginger som skal inneholde faktaopplysninger, observasjoner av fungering, bakgrunn og sosialt nettverk, informasjon om asylsaken, fysisk og psykisk helse, skole, utdanning og yrke, kultur, fritid og aktiviteter, religion og vurderinger av forventninger og behov (Svendsen, Thorshaug og Berg 2010; Thorshaug, Paulsen, Røe og Berg, 2013; Paulsen mfl, 2014). Etter at positivt vedtak er fattet starter det konkrete bosettingsarbeidet. Bufetat eller IMDi skal informeres om vedtaket og starte arbeidet med å finne egnet bosettingskommune basert på tilgjengelig informasjon i kartleggingene fra omsorgssenteret eller mottaket. Ved positivt svar fra den forespurte bosettingskommunen oversendes informasjonen, og kommunen starter arbeidet med å finne egnet bo- og omsorgsløsning. Dette innebærer blant annet bolig, sosiale ytelser, utdanning og ulike omsorgs- og støttetiltak. Underveis i dette arbeidet samarbeider kommunene med IMDi/Bufetat, asylmottakene og ungdommenes hjelpeverger (Svendsen mfl, 2010; Thorshaug

mfl, 2013; Paulsen mfl, 2014). Det er et mål at bosetting av enslige mindreårige skal skje innen tre måneder etter innvilget oppholdstillatelse.

Tidligere gjennomganger av forskning om enslige mindreårige peker på at det har vært begrenset med forskning på enslige mindreåriges omsorgssituasjon, både i asylsøkerfasen og etter bosetting (Eide og Broch, 2010; NOU, 2010:7; Paulsen mfl, 2014). Andre viser til at den norske debatten har fokusert mye på barnevernets ansvar overfor enslige mindreårige asylsøkere, og i mindre grad på bosatte enslige mindreårige og deres rettigheter til omsorg og oppfølging fra barnevernet (Aadnanes og Pastoor, 2013).

Ulike boløsninger

Kvaliteten på kommuners bo- og omsorgstilbud for enslige mindreårige avhenger av både tilgjengelig tiltaksvifte og kommunens tjenestetilbud innen skole, helse og fritid (Econ, 2007; Svendsen mfl, 2010; Thorshaug mfl, 2013). I de større kommunene er det utviklet omfattende tiltaksvifter, mens små kommuner kan ha spesialisert seg på ett enkelt tilbud (KS, 2016). KSs kartlegging viser imidlertid en tendens til at flere kommuner for tiden jobber med å utvide tiltaksviften. Kommunene peker på at en bred tiltaksvifte gir dem fleksibilitet og botiltak som kan tilpasses den enkeltes behov i de ulike fasene ungdommene går gjennom (KS, 2016).

Berg (2012) fremholder at bo- og omsorgstilbudet til enslige mindreårige har endret seg betydelig de siste tiårene. Ifølge Myhrer og Stenerud (2011) ble det på 1980- og 1990-tallet lagt stor vekt på slektsplassering ved bosetting av enslige mindreårige. De siste årene har flere bofellesskap med institusjonspreg blitt opprettet, med turnusarbeid og økt bemanning (Berg, 2012). Det har over tid vært en utvikling i tilnærmingen fra fokus på barnas kulturelle/etniske tilhørighet til vektlegging av helhetlig omsorg (Myhrer og Stenerud, 2011), med fosterhjem og institusjonsplassering som den tettste omsorgsformen, mens hybler og fellesboliger representerer løsninger med mindre tett oppfølging. Mellom dette finner vi ulike varianter av bofellesskap og familiehjem, som på ulike måter kombinerer det tette med det selvstendige.

Bofellesskap

Kommunene står fritt til å velge hvilke bo- og omsorgstilbud de vil tilby enslige mindreårige. Analyser gjort av KS (2016) viser at døgnbemannet bofellesskap er det mest utbredte omsorgstilbudet til enslige mindreårige i Norge. De finner at om lag $\frac{3}{4}$ av alle enslige mindreårige i kommunene bor i bofellesskap. Tilsvarende tall finner Garvik mfl (2016) i sin breddeundersøkelse til kommuner som bosatte enslige mindreårige i 2014, der 70 prosent av respondentene svarer at bofellesskap er det botilbudet de som regel bruker. Det vises til at bakgrunnen for at mange kommuner velger å etablere bofellesskap som ikke er godkjent som institusjoner til dels handler om kapasitet og økonomi (KS, 2016). Krav til kvalitet i

institusjoner omfatter blant annet en gitt bemanning, tilstrekkelig mange ansatte med et visst kompetansenivå og tilbud om løpende oppfølging og veiledning. Små distriktskommuner kan for eksempel ha utfordringer knyttet til å rekruttere ansatte med den utdanning som etterspørres (KS, 2016; Garvik mfl, 2016).

I kommunene oppfattes bofellesskap generelt som en smart måte å organisere bosetting av enslige mindreårige på (Garvik mfl, 2016). Her kan de ansatte lære å kjenne den enkelte og forholdene ligger til rette for å etablere faste rutiner og skape en hverdag sammen med ungdommene (Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Det fremheves som positivt at det er et voksent nærvær, noe som er avgjørende for at de enslige mindreårige skal føle trygghet. Forskning har påpekt at bofellesskap gir gode muligheter for å sikre omsorg, tett oppfølging, kontinuerlig tilgang på voksne, samtidig som ungdommenes gis rom for selvstendighet (Svendsen mfl, 2010; Thorshaug mfl, 2013; Svendsen og Berg, 2017).

Bofellesskap for enslige mindreårige flyktninger er imidlertid ikke et entydig begrep. Mange bofellesskap er ganske lik institusjoner (Myhrer og Stenerud, 2011). På motsatt side finner man bofellesskap der det ikke er voksne til stede fast. I bofellesskapene som kun har tilsyn vektlegges gjerne selvstendighet i større grad enn en tett voksenrelasjon. Kommuner som praktiserer denne varianten av bofellesskap mener gjerne at ungdommene slik fortere lærer å stå på egne ben på samme tid som at de har tryggheten i hverandres selskap (Garvik mfl, 2016). Myhrer og Stenerud (2011) mener enslige mindreårige må tilbys tiltak der de lever sammen med voksne. Dette begrunnes med at kommuner ofte vet svært lite om de unges behov ved ankomst, og at det i mange tilfeller vil være nødvendig å gjennomføre kartlegginger. Samtidig uttrykker enslige mindreårige ofte selv at de ønsker en mer selvstendig boløsning. Kommunenes ulike avveininger mellom omsorg og selvstendighet er et tema vi kommer tilbake til senere i dette kapitlet.

Fosterhjem

Tall fra SSB viser at blant de enslige mindreårige som hadde plasseringstiltak gjennom barnevernet i 2015 bodde nesten 12 prosent i ulike typer av fosterhjem og beredskapshjem (Dalgard mfl, 2018). Fosterhjem blir i mange kommuner brukt som ett av flere tiltak for enslige mindreårige, særlig for de yngste. I Garvik mfl (2016) sin undersøkelse beskrev flere barnevernsarbeidere plassering av enslige mindreårige i fosterhjem som det mest vellykkede tiltaket i arbeidet med bosetting. De opplevde at enslige mindreårige i fosterhjem fikk nærhet og oppfølging gjennom ungdomstid og skolegang, i tillegg til et fast holdepunkt i livet sitt som gjerne besto etter at barnevernets ansvar var utført. Men til tross for at kommunene, ut fra et faglig ståsted, ønsker å bosette de yngste barna i fosterhjem er det få enslige mindreårige som bor i fosterhjem (KS, 2016). Dette henger sammen med at kommunene erfarer at det er utfordrende å få nok fosterhjem til denne gruppa (Proba, 2017). Og til tross for ambisjoner om plassering i fosterhjem med «samme bakgrunn» som den enslige mindreårige, er tilgangen på

slike fosterhjem enda mer begrenset (NOU, 2012:15). Dette betyr at etnisk norske fosterhjem ofte blir løsningen. Barnevernet har med bakgrunn i dette blitt kritisert fra både innvandrermiljøer og forskning for at de i liten grad tar hensyn til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn ved plassering i fosterhjem (Backe-Hansen mfl, 2010; Norsk innvandrersforum, 2013). I henhold til Fosterhjemsforskriften skal barneverntjenesten alltid vurdere om noen i barnets familie eller nære nettverk kan velges som fosterhjem. Blant enslige mindreårige flyktninger som bodde i fosterhjem i 2015 var det omtrent like mange i fosterhjem i familie og nære nettverk som utenfor familie og nære nettverk (Dalgard mfl, 2018).

Familiehjem

Som en følge av flyktningstrømmen 2015 ble det behov for å finne nye løsninger rundt om i kommunene. Når gruppa med enslige mindreårige ble større og mer sammensatt med hensyn til bakgrunn, kjønn og alder, økte også behovet for å utvikle et mer flerspektret tilbud (Berg og Haugen, 2018). Et eksempel på nytenking¹² er prosjektet «Våre nye barn» initiert av SOS-barnebyer. Modellen ble først utviklet i samarbeid mellom SOS-barnebyer, Asker kommune og Husbanken, men flere familiehjem ble etablert etter hvert i andre kommuner. En evaluering av familiehjem som bo- og omsorgsløsning for enslige mindreårige flyktninger viste en relativt lik organisering av arbeidet i de tre kommunene som hadde etablert dette tiltaket (Berg og Haugen, 2018). Arbeidet er forankret i barneverntjenesten, og hvert familiehjem består av fostermor og /eller fosterfar og 2-5 barn som til sammen utgjør en familie. I familiehjemmet er det fosterforeldre som flytter inn til barna, og ikke omvendt. Kommunen skaffer leilighet og den følger barna i de tilfellene der det må nye fosterforeldre inn. En annen viktig side ved familiehjemmene er at barnevernet har en tettere oppfølging enn i ordinære fosterhjem, i form av oppfølging på fritiden og jevnlig avlastning for fosterforeldrene.

En fordel med denne løsningen er at den åpner for at søsken får bo sammen, viser Berg og Haugens (2018) evaluering. I en del av familiehjemmene så er en eldre bror eller søster fosterfar/fostermor. I tillegg oppleves familiehjemmene gjerne som mindre institusjonspreget enn bofellesskap med turnusordninger og ansatte som kommer og går (ibid). Flere av ungdommene som ble intervjuet i evalueringen av ordningen (Berg og Haugen, 2018) sier det er godt å ha bare én voksen å skulle forholde seg til, og de vektlegger nærheten de opplever å få med den voksen. Det er større rom for fleksibilitet og for å ta individuelle hensyn, opplever de. Evalueringen viser at erfaringene med familiehjemsmodellen gjennomgående er positive. Det vises til at man gjennom denne modellen har funnet en balanse mellom det profesjonelle og det familieorienterte. Det understrekes samtidig at det er svært viktig å ha gode støtte- og oppfølgingsystemer rundt familiehjemmene. En kartlegging fra Sverige avdekker at

¹² Familiehjemmene er både en nyskaping og en videreutvikling av modeller som har vært utprøvd tidligere og i andre sammenhenger.

plassering i familiehjem ofte er mer stabilt for enslige mindreårige sammenlignet med bofellesskap (Socialstyrelsen, 2013).

Institusjon

Blant de enslige mindreårige som hadde plasseringstiltak gjennom barnevernet i 2015 bodde bare 6 prosent i barnevernsinstitusjon (Dalgard mfl, 2018). En av casekommunene i Garvik mfl (2016) sin undersøkelse hadde fått sine bofellesskap godkjent som barnevernsinstitusjon. Dette viser at det er mulig å få ordinære kommunale bofellesskap godkjent som barnevernsinstitusjon og dermed sikre en tryggere ramme rundt ungdommene sett i et juridisk, rettighets og kompetanseperspektiv (ibid). Institusjonene er satt under systematisk tilsyns- og kontrollsystem. I fagmiljøene har det vært drøftet om ikke også de kommunale boløsningene, som for eksempel bofellesskap, burde vært underlagt en form for faglig tilsyn (Thorshaug mfl, 2013).

Hybel med tilsyn

Hybel med tilsyn var tidligere mye brukt, men ordningen ble kritisert for å gi for lite barnefaglig oppfølging og den ble derfor erstattet med andre boformer i mange kommuner (Lauritsen mfl, 2002). Hybel med eller uten tilsyn brukes i dag som oftest etter at ungdommene har bodd i kommunen over en lengre periode. Det er rundt halvparten av kommunene i Garvik mfl (2016) sin kartlegging som svarer at de ofte bruker hybel/leilighet med organisert tilsyn. Ut fra det kvalitative datamateriale fra samme undersøkelse ser det imidlertid ikke ut til at hybel med tilsyn er det mest vanlige å tilby enslige mindreårige i startfasen. Det er heller ikke ansett som det mest ideelle blant ansatte å plassere enslige mindreårige direkte alene på hybel (Svendsen og Berg, 2017). Likevel finner flere undersøkelser at dette gjøres (Garvik mfl, 2016; KS, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Enslige mindreårige selv uttrykker skepsis til denne løsningen (Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg 2017). Dette vil vi se mer på senere i kapitlet.

Hybel med husvert/vertsfamilier

I Trondheim kommune har de i flere år benyttet seg av ordningen med hybel med husvert (Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Ordningen baserer seg på utleie av hybel tilknyttet en privatbolig der det bor en husvert/vertsfamilie, og tiltaket tilbys ungdommer som kan bo for seg selv, men som ønsker og trenger noe hjelp og støtte. Ungdommene bor selvstendig, men har en vert/familie tilgjengelig ved behov. Husvertene kompenseres økonomisk for oppfølgingen. Det eksisterer ikke systematiske undersøkelser som viser hvordan ordningen fungerer, men de gode erfaringene fra kommuner som allerede har

benyttet ordningen er imidlertid en indikasjon på at ordningen med fordel bør prøves ut også i andre kommuner (Garvik mfl, 2016)¹³.

En boløsning er mye mer enn bare bolig

Som vi ser av denne gjennomgangen av ulike botiltak så handler boløsninger om mye mer enn bare tak over hodet. Boligen skal danne rammen for stabilitet og kontinuitet, og skal gi enslige mindreårige mulighet til selvstendighet innenfor trygge rammer (Svendsen mfl, 2010). I intervjuer med enslige mindreårige kommer det frem at de setter pris å ha nok rom i boligen til å kunne ha besøk, at boligen bør ha en god standard og at sentral beliggenhet er ønskelig (Svendsen mfl, 2010; Svendsen og Berg, 2017). Men viktigere enn selve boligen er ofte den oppfølgingen og omsorgsløsningen som følger med valgte botiltak.

Garvik mfl (2016) påpeker tilsvarende at boligen er et hjem som skal gi trygghet, stabilitet, selvstendighet og fungere for sosialt samvær. En god boligløsning skal legge til rette for å ha tilgang på både omsorg og frihet, forberedelse til voksenlivet og gi muligheter for å bygge gode nettverk. Felles for de enslige mindreårige flyktingene, i likhet med andre enslige barn, er behovet for et omsorgstilbud som erstatter omsorg fra egen familie (Paulsen mfl, 2014). Ellers er de enslige mindreårige som kommer til Norge er en sammensatt gruppe med en stor variasjonsbredde når det gjelder bakgrunn, erfaringer og behov, og det er derfor nødvendig med bo- og oppfølgingstjenester som tar hensyn til disse variasjonene. Svendsen og Berg (2017) fant i sin evaluering av arbeidet med enslige mindreårige i Trondheim kommune at boligløsningene ungdommene fikk kunne ha stor betydning for skolegang, forståelse av system og integrering i videre forstand.

Variasjoner i organiseringen av bosettingsarbeidet

En del forskning peker på at arbeidet rundt bo- og omsorgsløsninger er organisert ulikt i kommunene. Kommunene står per i dag fritt til å velge hvilke botiltak de vil tilby, samt hvordan de utformer tilbudene (KS, 2016). Kommunene har stor frihet når det gjelder tjenestetilbudet til denne gruppa, både når det gjelder forankring (rent lovmessig), organisering og faglig innhold, og det er derfor potensielt store variasjoner i kvaliteten på det kommunale tjenestetilbudet. De fleste kommuner har valgt å forankre arbeidet med enslige mindreårige flyktinger i lov om barneverntjenester.

¹³ For mer informasjon om denne ordningen, se Trondheim kommune sine hjemmesider: <https://www.trondheim.kommune.no/tema/sosiale-tjenester/flyktinger-og-asylsokere/enslige-mindrearige-flyktinger/>

I et prosjekt om barnevernets rolle i bosetting og oppfølging av enslige mindreårige flyktninger, gjennomførte Garvik, Paulsen og Berg (2016) en breddeundersøkelse til alle kommuner som bosatte enslige mindreårige flyktninger i 2014. Undersøkelsen så på hvordan kommuner organiserer bosettingsarbeidet, hvilken ansvarsfordeling det er mellom barnevern- og flyktnings-tjenesten i kommunene, rutiner for samarbeid og informasjonsoverføring (mellom mottak og kommune og mellom etater i kommunen) og hvilke erfaringer kommunene har med ulike bo- og omsorgsløsninger. De fant at det er store variasjoner. KS (2016) finner også en stor variasjon i hvorvidt arbeidet er forankret i en overordnet strategi, og i hvilken grad det barnevernsfaglige eller flyktningsfaglige perspektivet står sterkest. I arbeidet innenfor ulike enheter vil ansatte legge ulike perspektiver til grunn. I barnevernet vil eksempelvis betraktninger knyttet til barns behov for omsorg, trygghet og beskyttelse tillegges stor vekt, mens i flyktnings-tjenesten så vil faktorer som traumer, flukthistorier og årsakene til flukten være mer sentrale (Paulsen mfl, 2014).

En kan, på den ene siden, argumentere for at enslige mindreårige per definisjon er barnevernets ansvar, og at gruppens behov tilsier bruk av barnefaglig kompetanse. Samtidig kan en, på den andre siden, argumentere for at enslige mindreåriges flyktningsbakgrunn tilsier et behov for flyktningsfaglig kompetanse (Econ 2007; Svendsen mfl. 2010; Svendsen og Berg 2017). Koblingen mellom et flyktningsfaglig perspektiv og barnevernets rolle overfor enslige mindreårige er et mye diskutert tema (se blant annet Eide og Broch, 2010; Svendsen mfl, 2010; Lidén mfl, 2013; Thorshaug mfl, 2013; Paulsen mfl, 2014; Svendsen og Berg, 2017).

I breddeundersøkelsen blant landets bosettingskommuner gjennomført av Garvik mfl (2016) svarer 75 prosent av de spurte at ansvaret for bosetting av enslige mindreårige i deres kommune er lagt til barnevernstjenesten, mens 25 prosent oppgir at flyktnings-tjenesten har ansvaret. Det vises imidlertid til at respondentene gir uttrykk for at det ikke er så enkelt å svare på om det er barnverntjenesten eller flyktnings-tjenesten som har ansvaret. Det at kommunene står fritt til å organisere bosettingsarbeidet slik de selv finner det formålstjenlig gjør at det finnes mange organisatoriske løsninger der ansvaret mellom etatene er delt. Et eksempel er at barnevernstjenesten har ansvar for å fatte vedtak, mens flyktnings-tjenesten har ansvar for oppfølging (ibid). Garvik mfl (2016:30) finner noen hovedmodeller for organisering av bosettingsarbeidet beskrevet av kommunene i deres undersøkelse:

- Barneverntjenesten har ansvaret
- Flyktnings-tjenesten har ansvaret (evt som en del av NAV)
- Egen enhet med både barnevernfaglig og flyktningsfaglig kompetanse
- Tiltak/enhet underlagt andre tjenester

Kommentarene fra respondentene i denne undersøkelsen indikerer dessuten at kommunene ikke vurderer arbeidet med bosetting og oppfølging av enslige mindreårige som et rent barnevernfaglig område. De fleste mener det er behov for både barnevernfaglig og flyktningsfaglig kompetanse (Garvik mfl, 2016).

Lovhjemling

Når det gjelder lovhjemling, er imidlertid kommunene nokså samstemte (Garvik mfl, 2016). I Garvik mfl sin breddeundersøkelse svarer hele 97 prosent av de spurte at hovedvekten av tiltakene for enslige mindreårige blir hjemlet i lov om barneverntjenester. Over 92 prosent av kommunene hjemler alltid/svært ofte eller ofte botiltak for enslige mindreårige i barnevernsloven (Garvik mfl, 2016). Undersøkelsen viser videre at 85 prosent av respondentene svarer at bo- og omsorgstiltak for enslige mindreårige hjemles i barnevernlovens § 4-4 Hjelpetiltak for barn og barnefamilier. De minst brukte hjemlene for bo- og omsorgstiltak for enslige mindreårige er § 4-12 (Vedtak om å overta omsorgen for et barn) og § 3-4 (Botiltak for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere). Det understrekes at selv om vedtak fattes av barnevernet så er det ikke nødvendigvis barnevernet som i praksis er ansvarlig instans. Det er altså ikke en entydig sammenheng mellom organisering og lovhjemling (ibid).

Hvem og hva bestemmer hvilket tiltak som skal gis?

Valg av tilbud skal baseres i vurderinger av behov for hjelpetiltak og oppfølging, og skal ses opp mot blant annet alder, selvstendighet og tidligere opplevelser (Svendsen mfl, 2010; Paulsen mfl, 2014). Ved overføring fra omsorgssentre eller asylmottak til bosettingskommuner vil samarbeidet og informasjonsoverføring mellom partene være en sentral dimensjon (Paulsen mfl, 2014). Informasjonen fra mottaket, besøk på mottaket og samtaler med omsorgspersoner og statlig bosettingsansvarlig skal samlet gi kommunene kunnskap nok til å tilby et individuelt tilpasset bo- og omsorgstilbud. Særlig kartlegginger gjennomført av mottaksansatte vil være sentrale informasjonskilder. Kartleggingene i mottak skal fokusere på de enslige mindreåriges personlige ressurser og omsorgsbehov, med særlig fokus på behov som følge av psykiske plager, nedsatt funksjonsevne, atferds- eller rusproblemer (Thorshaug mfl, 2013).

Studier av bosettingsprosesser antyder at kvaliteten på kartleggingene i asylmottak varierer (Svendsen mfl. 2010; Thorshaug mfl. 2013; Svendsen og Berg, 2017). I praksis er det ofte sånn at kommunene har så lite informasjon om de enslige mindreårige som skal bosettes at alder i stor grad blir den styrende faktoren for hvilken boløsning som velges (Proba, 2017). I perioder har fokus vært på å korte ned ventetiden i mottak, noe de fleste mener er en stor fordel for de enslige mindreårige. Samtidig representerer kortere tid i mottak en utfordring fordi man i enda mindre grad får tid til å lage gode kartlegginger av barna eller ungdommene (Svendsen og Berg, 2017). I tillegg vil ungdommene selv ha lite informasjon om norske forhold på bosettingstidspunktet når tida i mottak har vært kort. Svendsen og Bergs (2017) poeng er *ikke* at mottakstida for enslige mindreårige skal forlenges, men at ansatte må være

forberedt på å gjennomføre mer av både informasjons- og kartleggingsarbeidet i kommunene etter bosetting.

Svendsen og Berg (2017) viser videre til hvordan kartleggingen som gjøres etter bosetting i kommunene også kan være mangelfull. Det kan for eksempel være vanskelig å gjennomføre kartlegginger i perioder der mange skal bosettes på kort tid, slik situasjonen var i 2015/2016. Det økte behovet for bosettinger resulterte blant annet i at enkelte enslige mindreårige ble bosatt direkte i egen hybel med begrenset oppfølging, uten at det var klargjort om de var modne nok til dette tiltaket. Det ble lite oppfølging fra voksne for disse ungdommene, det ble vanskeligere å bygge gode relasjoner mellom ungdom og kontaktperson og det ble veldig vanskelig for kontaktpersoner å kartlegge behov blant de enslige mindreårige. Svendsen og Berg (2017) påpeker at enkelte enslige mindreårige dermed fikk en dårlig start på sitt videre løp i kommunen, med mindre hjelp og oppfølging enn de hadde behov for.

På spørsmål om hvem som vurderer hva som vil være egnet boløsning i hvert enkelt tilfelle svarer to av tre kommuner at barnevernet er sentral i vurderingen av tilbudet til den enkelte i Garvik mfl (2016) sin breddeundersøkelse. Når det gjelder enslige mindreåriges medvirkning, svarer om lag halvparten av kommunene i samme undersøkelse at de tar hensyn til de enslige mindreåriges ønsker (Garvik mfl 2016). Mange enslige mindreårige opplever imidlertid ikke å ha fått være med å bestemme boløsning. Ungdommer som ble intervjuet i Svendsen og Bergs (2017) undersøkelse hadde jevnt over ikke en opplevelse av å ha fått være med å bestemme i bosettingsprosessen. Enkelte opplevde systemet rundt bosetting som veldig tilfeldig og mange savnet mer informasjon. Å jobbe mer med informasjon og forventninger rundt hva som skal skje etter bosetting er viktig (Svendsen og Berg 2017).

Likeverdige omsorgstilbud?

En del av forskningen og litteraturen rundt arbeidet med enslige mindreårige tar opp spørsmål om tilbudet denne gruppa får er et likeverdig tilbud jamført med omsorgstilbud som gis andre barn som kommunen har ansvar for. Det stilles også spørsmål om enslige mindreårige mottar et likt og likeverdig tilbud overalt i landet når kommunen står så fritt til å velge løsninger selv. Garvik mfl (2016) viser til at det er et uttalt mål innenfor barneverntjenesten at alle barn skal gis likeverdige tilbud, men at barneverntjenestens rolle og ansvar er lite konkretisert når det gjelder enslige mindreårige, noe som har ført til store variasjoner i tilbudet denne gruppa får ved bosetting. En del av variasjonen kan knyttes til ulike lovhjemling og ulike botilbud ved bosetting, noe som gir ulike krav til kvalitet, faglig kompetanse, oppfølging og tilsyn (Aadnanes og Pastoor 2013; Thorshaug mfl, 2013; Paulsen mfl, 2014). Paulsen mfl (2014) mener det er et tydelig behov for en lovendring som konkretiserer barnevernets ansvar overfor enslige mindreårige.

I KS (2016) sin undersøkelse ble det stilt spørsmål om kommunene legger til grunn den samme vurderingen av forsvarlighet for enslige mindreårige flyktninger som de gjør for andre barn som kommunen har omsorgsansvar for. Det at enslige mindreårige uten omsorgspersoner i Norge, ikke automatisk er under barnevernets omsorgsansvar, tilsier at denne gruppen behandles annerledes enn andre barn som kommunen har omsorgsansvar for, påpekes det i rapporten. Videre viser KS til at samtidig som at alle kommunene i deres undersøkelse opplever at de gir forsvarlige omsorgstilbud, så varierer det hva informantene mener er et forsvarlig tilbud. Dette kan illustreres ved at de fleste kommuner har bofellesskap, mens enkelte kommuner mener det er forsvarlig å bosette de enslige mindreårige direkte alene i hybel. For ungdommene er disse tilbudene svært ulike, særlig når det gjelder graden av oppfølging og voksenkontakt, bemerkes det i rapporten (KS, 2016). Aadnanes og Pastoor (2013) spør om enslige mindreårige blir diskriminert når det gjelder rettigheter til omsorg etter bosetting. De peker på at det ikke er noen automatikk i at enslige mindreårige får vedtak etter barnevernloven når de bosette, og at hjelpetilbudet varierer mye fra kommune til kommune. De viser til at enslige mindreårige ikke alltid får de samme hjelpetilbudene som andre barn i Norge. Aadnanes og Pastoor mener det i mange tilfeller kan virke som at deres status som flyktninger veier tyngre enn deres status som barn, og fortsetter med at dette spesielt gjelder gruppa som er mellom 15 og 18 år.

Når det gjelder botilbud er det særlig behov for retningslinjer tilknyttet bofellesskap, blant annet tilknyttet bemanningstetthet, kompetansekrav og innhold (Paulsen mfl, 2014). Også KS (2016) etterlyser nasjonale retningslinjer for bofellesskap som et ledd i å sikre mer like tjenester og diskuterer hva som bør være rammene for et kvalitetsmessig godt tilbud i bofellesskap. Noen forslag som nevnes er utvikling av turnuser som fremmer stabilitet og kontinuitet, at bofellesskapene bør ha begrenset antall plasser og om mulig sikre mangfold i form av nasjonalitet og kjønn, og at om lag halvparten av de ansatte bør ha høyere relevant utdanning. Eide, Kjelaas og Larsgaard (2017) viser hvordan profesjonsutøvere etterspør retninger og felles formål på det omsorgsarbeidet de skal utøve. Uklare formål for omsorgsarbeidet kan føre til uforutsigbarhet og usikkerhet i roller og relasjoner, og også til privatisering og selvfølgegjorte forståelser av hva omsorgsarbeidet er og bør være. Det å ha en felles plattform eller grunnstruktur i arbeidet med enslige mindreårige påpekes som avgjørende også i andre undersøkelser (Svendsen og Berg, 2017).

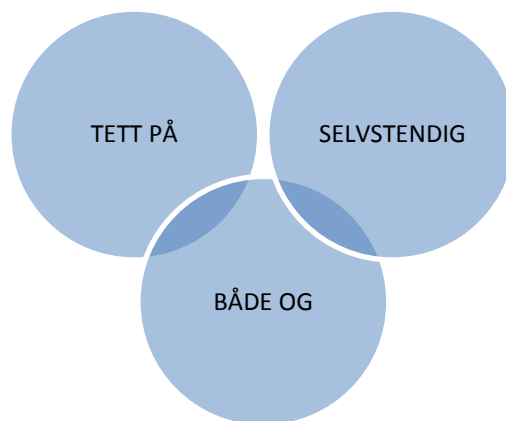
Balansen mellom omsorg og selvstendighet

Tilsvarende funnene vist til tidligere i kapitlet, fant Garvik mfl (2016) at mange av de enslige mindreårige som hadde blitt plassert på egen hybel opplevde dette som problematisk, blant annet fordi de opplevde å bli ensomme. Det er begrenset hvor tett på oppfølgingsansvarlige kan være når de har ansvaret for flere enslige mindreårige som er plassert på ulike steder, påpeker Garvik mfl (2016). Dette setter grenser for oppfølgers mulighet til å gi omsorg, men også til å «oppdra» og «føre kontroll» med hva som foregår i hverdagen. Slik sett har ungdom

i mer selvstendige boformer mer frihet og selvbestemmelse enn de som bor i mer voksenkontrollerte botilbud.

Undersøkelser viser at enkelte ansatte stort sett oppfatter enslige mindreårige som selvstendige, og mener at egen hybel med tilsyn er det beste tiltaket for dem (Garvik mfl, 2016). Man kan jo tenke seg at jo eldre man blir, jo mer sannsynlig er det at en slik individuell boform kan passe. Samtidig understreker en rekke rapporter at man skal være forsiktig med å tolke selvstendighet som et uttrykk for at man greier seg selv på alle områder (Oppedal mfl, 2009). Kommunene har i praksis et svært stort handlingsrom når det gjelder innholdet i botiltak og vurdering av forsvarlighet. Denne vurderingen kan handle om ulike syn på hva som er målsetningen med tilbudet, hvor enkelte kommuner legger størst vekt på omsorg, mens andre legger større vekt på selvstendighet (KS, 2016).

Garvik mfl (2016) peker på at statlige føringer, retningslinjer og støtteordninger utgjør viktige rammebetingelser, men at kommunene gjør ulike valg innenfor disse rammene. For å synliggjøre forskjellene i kommunenes arbeid skisseres det tre ulike idealtyper i bosettingsarbeidet:

Kilde: Garvik mfl (2016)

Garvik mfl (2016) understreker at inndelingen ikke er en beskrivelse av «rett eller galt» i måter å jobbe på, men er ment for å bidra til en bevisstgjøring om ulike veivalg kommunene tar. Den første kommunetypen har de kalt «tett på». Dette er kommuner som er tett på de enkelte enslige mindreårige, med mye fokus på omsorg og nærhet i oppfølgingen. I disse kommunene oppfattes de enslige mindreårige som ressurssterke, men samtidig som sårbare og utsatte. I den andre enden av skalaen finner de kommuner som først og fremst fokuserer på selvstendighet. De oppfatter enslige mindreårige som ungdommer flest, og kanskje også enda mer selvhjulpne siden de har vært nødt til å stole på egne krefter under flukten fra hjemlandet. Mellom disse to ytterpunktene finner Garvik mfl kommuner som representerer en «både og»-tilnærming. Garvik mfl (2016) peker på at hvordan kommunene ser på enslige mindreårige får konsekvenser for deres organisering av botiltak, oppfølging og hjelpetilbud. I kommuner der omsorg og nærhet fremheves vil de enslige mindreårige gjerne bli bosatt i bofelleskap med bemanning hele døgnet, mens i kommuner der selvstendighet er i fokus er hybel med mer

eller mindre tilsyn den mest brukte boformen. Undersøkelsen finner dessuten at kommuner som er tett på også har det mest utbygde hjelpeapparatet rundt, slik som for eksempel ekspertise innen psykisk helse og et aktivt barnevern.

Garvik mfl (2016) finner videre at de kommunene som har selvstendighet som gjennomgående filosofi har den mest begrensede tiltaksviften. Samtidig er dette ofte kommuner som allerede opplever stort press på det kommunale velferdsapparatet, noe som gjør at enslige mindreårige konkurrerer med mange grupper om oppmerksomhet og oppfølging, sies det i rapporten. Dette kan forsterke tendensen til at ungdommene må ta mye ansvar. En slik tilnærming kan muligens bidra til at ungdommene raskt blir selvhjulpne og står på egne bein, men kan også bidra til ensomhet og forsterke deres utsatthet (Garvik mfl, 2016). Mellom ytterpunktene «tett på» og «selvstendig» finner vi «både-og-kommunene». Det som kjennetegner denne kommunetypen er at det er den enkelte enslige mindreåriges behov som er utgangspunkt for bo- og omsorgsløsningen. For noen innebærer det tett oppfølging og høyt omsorgsnivå, for andre kan det bety stor grad av selvstendighet og boformer som støtter opp om dette (ibid). De fleste kommuner vil representere en form for både-og-tilnærming, men de vektlegger likevel de ulike faktorene forskjellig. Hvis man legger mest vekt på selvstendighet, vil dette peke i retning av lite tjenester. Hvis man legger vekt på omsorg, vil dette peke i retning av tettere bo- og omsorgsløsninger (Garvik mfl 2016).

Hvorvidt det ene er mer riktig å vektlegge enn det andre, er et empirisk spørsmål og kommuner tenker forskjellig. Garvik mfl (2016) påpeker imidlertid en viktig erfaring mange kommuner har gjort seg: de har erfart at det er veldig vanskelig å rette opp i ettertid hvis en først har lagt seg på et for lavt omsorgsnivå. Som nevnt tidligere fant Svendsen og Berg (2017) at det i perioder med mange bosettinger på kort tid ble argumentert for at mange av de enslige mindreårige som kom til kommunen var selvstendig nok til å kunne bosettes i egne leiligheter med kontaktpersoner fra en oppfølgingstjeneste. Flere av de ansatte som ble intervjuet opplevde det som uheldig at en del av de enslige mindreårige dermed fikk for lite oppfølging og omsorg og enkelte av de enslige mindreårige som ble intervjuet opplevde situasjonen som utrygg (ibid). Lærere i undersøkelsen så hvordan enkelte av de enslige mindreårige strevde med å henge med fordi de hadde for lite støtte på hjemmebane og slet med å finne rutiner (Svendsen og Berg, 2017). Kommunens bosettingsfilosofi om *ikke å ha tiltak som er sterkere enn nødvendig, men som samtidig hele tiden tar hensyn til barnas behov*, ble utfordret fordi man visste for lite om ungdommene som skulle bosettes og fordi valg av tiltak ble avhengig av hvilke tiltaksplasser som til en hver tid var ledige. Både ansatte og ungdommer opplevde at kommunen ikke alltid traff helt med tiltakene. I tillegg viser ansatte til at det ofte kan være vanskelig å skifte tiltak etter bosetting selv om man i første omgang ikke har truffet helt. Det vises til at selv om kommunen har en stor tiltaksvifte så er det ikke så enkelt å bruke den på en fleksibel måte (Svendsen og Berg, 2017).

Hva sier de enslige mindreårige selv?

Flere undersøkelser som har sett på bo- og omsorgsløsninger for enslige mindreårige flyktninger de siste årene har også inkludert intervjuer med de enslige mindreårige selv (Garvik mfl, 2016; Skårdalsmo og Harnischfeger, 2017; Svendsen og Berg, 2017). I disse undersøkelsene har det vært lagt vekt på å høre hva de enslige mindreårige flykningene har å si om hvordan de er blitt mottatt og ivaretatt, hvordan de opplever sin hverdag og hva som har betydning for å kunne starte et selvstendig liv i Norge. Et spørsmål har også vært i hvilken grad de enslige mindreårige har, eller opplever å ha, innflytelse på utformingen av tilbudet de mottar. Skårdalsmo og Harnischfeger (2017) har gjennom intervjuer med 66 flykningebarn, som alle kom alene til Norge før de fylte 15 år, samlet råd til voksne som arbeider med denne gruppa barn (både på omsorgssenter og etter bosetting). De fant fire overordnede råd:

- Vær snill
- Prøv å innta mitt perspektiv
- Hjelp meg
- Gi reglene mening

«Vær snill» er det temaet som nesten alle ungdommene løftet opp, og det dreier seg om å bli ivaretatt. Denne kategorien inneholder beretninger om at voksne er – eller ikke er – emosjonelt tilgjengelige, vennlige og sensitive for barnets ulike tilstander. Mange av ungdommene forteller om behovet for å bli sett som et enkeltindivid, og at de voksne må prøve å se ting fra deres perspektiv. Noen av ungdommene peker på hvor viktig det er med de personlige relasjonene som skapes, og at de setter pris på om de voksne vil bli kjent med dem. I tillegg uttrykker ungdommene ønsker om å få praktisk hjelp, og at de voksne er konsekvente og forklarende slik at man kan forstå reglene (Skårdalsmo og Harnischfeger, 2017).

Undersøkelsen til Garvik mfl (2016) viser at mange enslige mindreårige etterspør tettere oppfølging og omsorg. Fra de enslige mindreårige sin side var det ikke nødvendigvis noen bevissthet om hvilken instans de ble fulgt opp av. De var i første rekke opptatt av om de voksne rundt dem var tilgjengelige eller fraværende (ibid). Tilsvarende så også Svendsen og Berg (2017) i sin undersøkelse fra Trondheim. Mange av de enslige mindreårige satte veldig pris på den tette voksenkontakten de fikk i bofellesskapene. Myhrer og Stenerud (2011) viser til at de unge selv uttrykker sine ønsker og behov i følgende tre kategorier: Å ha en voksen som bryr seg om meg; å få skole og utdanning; å få være en helt alminnelig ungdom. Det å ha minst én nær voksen å forholde seg til, påpekes som en meget viktig beskyttelsesfaktor også i andre studier (Oppedal mfl, 2009).

Rammebetingelser

Rammebetingelsene som kommunene opererer under har stor betydning for utformingen av tilbudene. Ulike finansieringsordninger gir for eksempel ulike insentiver når det gjelder å balansere kvalitet og økonomi (KS, 2016). I KSs (2016) rapport stilles det spørsmål om hvilke ressursmessige utfordringer kommunene står overfor når de skal utvikle og gi gode tilbud til enslige mindreårige. Det er spesielt to rammebetingelser det pekes på i forskningen; økonomiske overføringer fra staten til kommunene og de stadige endringene i ankomster til landet som kan medføre at kommunene sitter med ledig kapasitet, noe som gir organisatoriske og finansielle utfordringer.

Tilskudd og refusjon for utgifter knyttet til kommunale barneverntiltak er viktige virkemidler i forbindelse med bosetting av enslige mindreårige flyktninger. Siktemålet med ordningen er å kompensere for kommunens eventuelle merutgifter. Beregningsutvalgets gjennomgang av kommunenes utgifter til bosetting og integrerings av flyktninger viser imidlertid at refusjonsordningen ikke dekker kommunens faktiske utgifter (Beregningsutvalget, 2012, 2015; Thorshaug mfl., 2013). Det er viktig å undersøke i hvilken grad kommunene opplever samsvar mellom utgifter og refusjon, hvorvidt økonomi påvirker kommunens ønske om å bosette og om refusjonsordningen påvirker det tilbudet de gir til enslige mindreårige (Garvik mfl, 2016).

Fram til januar 2017 var finansieringsordningen todelt, med tilskudd utbetalt per enslig mindreårig kommunene tok imot på den ene siden og en refusjonsordning på den andre siden, der de kommunene som hadde fattet barnevernsvedtak for tiltakene fikk refundert 80 % av utgiftene de hadde utover en fastsatt egenandel (KS, 2016). Fra januar 2017 er de økonomiske støtteordningene endret fra et refusjonsbasert system til såkalt «stykkprisfinansiering» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017; Berg og Haugen, 2018). Enkelte frykter at endringene vil framtvinge billigere tiltak med mindre oppfølging til den enkelte enslige mindreårige i kommunene, og at økonomi blir viktigere enn barnas behov (Svendsen og Berg, 2017).

Oppsummering

Overgangen fra mottaksperiode til bosetting i en kommune er en viktig fase i enslige flyktningbarns liv, og denne overgangen krever innsats på mange områder. Kommunene står fritt til å velge hvilke bo- og omsorgstilbud de vil tilby enslige mindreårige, og kvaliteten på tilbudene avhenger av både tilgjengelig tiltaksvifte og kommunens tjenestetilbud innen skole, helse og fritid. Det handler om å finne gode helhetlige løsninger som dekker den enkelte enslige mindreåriges behov på ulike livsområder. Tidligere gjennomganger av forskning om enslige mindreårige peker på at det har vært begrenset med forskning på enslige mindreåriges omsorgssituasjon etter bosetting. Denne kunnskapsoppsummeringen har vist at det finnes noe

forskning på barnevernets arbeid med bosetting av enslige mindreårige. Det finnes også litteratur som beskriver ulike boløsninger og kommunale tiltak. Vi finner imidlertid at det fremdeles er lite forskning som vurderer innholdet i de ulike tiltakene. Det er et behov for forskning som kan belyse det miljøterapeutiske arbeidet som gjøres innen de ulike bo- og omsorgstiltakene, hvordan dette arbeidet skiller seg fra miljøarbeid med andre barn og ungdom, og hvilke effekter de ulike tilnærmingene har for den videre integreringen av de enslige mindreårige. Det er behov for longitudinelle studier som ser sammenhenger mellom tilbudet til enslige mindreårige i kommunene og resultatene av tiltakene i det lange løp.

Kunnskapsoppsummeringen viser at det er lite forskning som ser på hvordan overordnede rammebetingelser som for eksempel lovverk, endringer i ankomsttall eller asylpolitikken påvirker bosettingsarbeidet. Det vil også være interessant å studere hvilke virkninger omleggingen til stykkprisfinansiering får for valget av bo- og omsorgsløsninger i kommunene framover. Det savnes forskning som belyser de enslige mindreåriges egne erfaringer og perspektiver i større grad. I de tilfellene der deres stemmer er representert i forskningen, er det gjerne «øyeblikksbilder» vi får av hvordan de opplever situasjonen her og nå. Vi får sjeldent beskrivelser fra de enslige mindreårige selv av bosettingsprosessene i et lengre perspektiv. Igjen vil det være behov for longitudinelle studier. I tillegg kan det være aktuelt i større grad å innhente erfaringer fra (unge) voksne, som ble bosatt som enslige mindreårige, men som har rukket å leve i Norge en stund og som retrospektivt kan beskrive prosessene.

6. Skoletilbud etter bosetting i kommunen

Grunnleggende kvalifisering er en sentral forutsetning for at enslige mindreårige flyktninger skal kunne delta i utdanning, arbeidsliv og samfunnsniv. Samtidig vet vi at ungdommer som ankommer Norge relativt sent i skoleløpet, kanskje med lite eller ingen skolegang fra tidligere, kan komme til å møte store utfordringer i det norske utdanningssystemet, både når det gjelder muligheter til å tilegne seg kunnskap og når det gjelder gjennomføringsgrad (Pastoor, 2012; Thorshaug og Svendsen, 2014).

For mange av de enslige mindreårige som kommer til Norge sent i skoleløpet vil det være mye som skal læres på kort tid. Mange står overfor en formidabel oppgave, som beskrevet av en lærer ved en kommunal voksenopplæring:

Når vi tenker på de elevene som kommer hit som nesten aldri har gått på skole, og begynner å lære seg å lese og skrive... De tar et norskkurs og så går de over på grunnskolen. De har vært her i tre til fire år, og så skal de være på 10. klassenivå. Større øvelse finnes det ikke i verden (Thorshaug og Svendsen, 2014:70).

Enslige mindreårige selv oppfatter gjerne skolen som sin viktigste arena, både for læring og for sosialisering med jevnaldrende (Svendsen og Berg, 2017). Vi har tidligere i denne rapporten tematisert skole i forbindelse med asylsøkningsperioden. Vi vil i dette kapittelet gi en oversikt over forskning som omhandler skole- og utdanningstilbud til enslige mindreårige flyktninger etter at de er bosatt i en kommune.

Noen hovedlinjer i forskningen

Thorshaug og Svendsen (2014) viser til at problemstillinger knyttet til situasjonen for minoritetsspråklige elever i Norge for alvor dukket opp på agendaen etter tusenårsskiftet, med en fremvekst av både offentlige utredninger og forskning med fokus på denne gruppa. En stor del av forskningen og litteraturen kan imidlertid kobles til implementering og bruk av nye læreplaner, kartleggingsverktøy og læremidler i arbeidet med minoritetsspråklige elever. Vi har i denne kunnskapsoversikten ikke hatt fokus på forskning og litteratur som omhandler skolens didaktiske innhold da vi oppfatter det som utenfor rammene skissert for dette oppdraget¹⁴. En god del av forskningen om enslige mindreårige og utdanning omhandler

¹⁴ For de som er interessert i forskning og fagstoff rundt undervisning av minoritetsspråklige elever/læremidler osv anbefaler vi Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) sine hjemmesider.

asylsøkningsfasen og tematiserer gjerne viktigheten av at barn og ungdom kommer i gang med et skoleløp snarest mulig etter ankomst til Norge (Valenta, 2008; Sletten og Engebrigtsen, 2011; Pastoor, 2012). Dette var et av temaene i kapittel 3 i denne rapporten og vil ikke være tema her.

Nyankomne barn og unge i den norske utdanningskonteksten er en økende gruppe, men har fått relativt lite oppmerksomhet i forskningen (Dewilde og Kulbrandstad, 2016). I forskningen har det først og fremst vært fokus på minoritetsspråklige barn og unge *generelt* og mindre på nyankomne elever spesielt (Thorshaug og Svendsen, 2014; Dewilde og Kulbrandstad, 2016). Det betyr at man kan si mer om generelle utfordringer for minoritetsspråklige elever, men mindre om eventuelle særskilte utfordringer enslige mindreårige møter (Thorshaug og Svendsen, 2014). Vi vil i det følgende kapitlet vektlegge den forskningen som har hatt fokus på enslige mindreårige spesielt, og som beskriver situasjonen for elever som kommer relativt sent i skoleløpet, da denne gruppa vil inkludere mange av de enslige mindreårige flyktingene.

Fordi mange av ungdommene som kommer som enslige mindreårige er over skolepliktig alder og har lite grunnskoleutdanning, får de gjerne skoletilbudet sitt gjennom de kommunale voksenopplæringssettene. Det er imidlertid lite forskningslitteratur å finne om voksenopplæringen generelt, og enda mindre om ungdom innen dette skolesystemet. Dewilde og Kulbrandstad (2016) peker på at det finnes en del kartlegginger og tilstandsrapporter, men at det er lite forskning på hvordan opplæringen for ulike grupper fungerer. Gjennomgangen av forskningen på feltet viser at det er skrevet en del om skolerresultater og gjennomføring blant elever med minoritetsbakgrunn, og vi vil senere i dette kapitlet se på forskningen rundt blant annet frafall i videregående skole.

Rettigheter etter opplæringsloven

Det finnes ulike rettigheter til opplæring for nyankomne barn og unge, avhengig av alder. Barn og ungdom i skolepliktig alder, altså fra 6 - 15 år, har både rett og plikt til grunnskole etter opplæringsloven § 2-1. Ungdom mellom 16 og 18 år som har fullført grunnskole har rett til videregående opplæring etter opplæringsloven § 3-1. Ungdom mellom 16-18 år som ikke har fullført grunnskole har rett til grunnskoleopplæring for voksne etter Opplæringsloven § 4A-1. Mange av de som kommer som enslige mindreårige til Norge er mellom 16 og 18 år, uten fullført grunnskole, og vil derfor få sitt skoletilbud i kommunens voksenopplæring.

I henhold til opplæringsloven § 2-8 og § 3-12 har elever med annet morsmål enn norsk og samisk rett til særskilt norskopplæring inntil de har tilstrekkelige ferdigheter i norsk til å følge den ordinære opplæringen. Om nødvendig har elevene også rett til morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring (opplæring i fag på to språk), eller begge deler (Dewilde og Kulbrandstad, 2016). Deltakere i voksenopplæringen har verken rett til særskilt norskopplæring, morsmålsopplæring eller tospråklig fagopplæring.

Innføringstilbud i grunnskole og videregående skole

43 000 elever (7 prosent) i norsk grunnskole hadde vedtak om særskilt språkopplæring i skoleåret 2015-2016 (Rambøll, 2016). Skoleeier kan velge å organisere særskilt språkopplæring for nyankomne elever i egne grupper, klasser eller skoler, i såkalt innføringstilbud (ibid). Det finnes ulike, lokalt utformede, modeller for innføringstilbud for nyankomne elever i kommunene; enkelte skoler har særskilte innføringsklasser, mens andre skoler inkluderer flyktningbarna inn i ordinære klasser med vanlig undervisning, eventuelt med særskilt norskopplæring (Pastoor, 2012). Ved noen skoler kombineres ordinær klasse med innføringsklasse og noen kommuner har egne innføringskoler. Målet med innføringstilbud er at elevene så raskt som mulig skal lære seg tilstrekkelig norsk til å følge den ordinære opplæringen i norsk skole og nå kompetansemålene i Kunnskapsløftet (Rambøll, 2016). Innføringstilbud er med andre ord et overgangstilbud og skal maksimalt vare i to år. Når eleven er overført fra innføringstilbud til ordinær klasse kan eleven fortsatt ha behov for, og rett til, særskilt språkopplæring (ibid). Den mest anvendte opplæringsmodellen for asylbarn i grunnskolen er ordinær klasse, eventuelt kombinert med innføringsklasse (Pastoor, 2012). Pastoor viser til at fordelene med denne modellen er at den gir asyl-/flyktningbarna sosial tilhørighet i en vanlig skoleklasse og mulighet til å omgås norske jevnaldrende, mens ulempen kan være at mindre oppmerksomhet rettes mot tilrettelagt språk- og fagopplæring.

Evalueringen fra Rambøll (2016) av innføringstilbud viser at mange skoler har funnet gode ordninger for organisering og innhold i særskilt språkopplæring, men at det er store forskjeller mellom skoler og skoleeiere når det gjelder kunnskap om og villighet til å prioritere særskilt språkopplæring. Evalueringen viser at det er behov for tydelige signaler og føringer fra skoleeier fordi gjeldende regelverk er lite konkret når det gjelder krav til innhold og organisering av særskilt språkopplæring. Evalueringen viser samtidig at innføringstilbud, både i grunnskole og i videregående opplæring, vurderes som en svært positiv ordning. Mange elever har stort faglig utbytte av undervisningen i innføringstilbud, herunder undervisning i norsk og andre programfag. Innføringstilbud fungerer også som en god introduksjon til det norske skolesystemet og er en viktig sosial arena for mange elever (Rambøll 2016). Dewilde og Kulbrandstad (2016) gjør oppmerksom på at opplæringsloven ikke automatisk gir rettigheter til minoritetsspråklige. For å være kvalifisert for særskilt norskopplæring må det ved en egen kartlegging gjøres sannsynlig at eleven ikke har god nok norskkferdigheter til å følge vanlig undervisning i skolen. Om nødvendig har han eller hun også rett til morsmålsopplæring og/eller tospråklig fagopplæring (Dewilde og Kulbrandstad 2016). Både på skoleeier- og skoleledernivå savnes tydeligere nasjonale føringer for innføringstilbudenes innhold, særlig når det gjelder elevenes krav til sluttvurdering og rutiner ved behov for forlenget innføringstilbud (Thorshaug og Svendsen, 2014).

Evalueringer og undersøkelser som har sett på innføringstilbud i videregående skoler (Thorshaug og Svendsen, 2014; Rambøll 2016) viser som nevnt at mange elever og lærere

stiller seg positive til dette tilbudet. Lærere opplever at innføringstilbud gir mulighet til å følge opp den enkelte elev og sikre tilpasset opplæring. I ordinære klasser erfarer lærere at de ikke klarer å gi nyankomne minoritetsspråklige den oppfølgingen og tilretteleggingen de har behov for (Thorshaug og Svendsen, 2014). Det vises videre til at innføringsklasser gir mulighet til å jobbe med arbeidsoppgaver på tvers av fag med fokus på norskopplæring og med læremidler tilpasset elevenes valgte programfag.

Thorshaug og Svendsen (2014) viser samtidig til at elevene kan ha litt ulike syn på fordeler og ulemper med egne innføringstilbud til minoritetsspråklige elever. Mange av elevene synes det er negativt at skoletilbudene, enten det er mottaksklasser, innføringsklasser eller voksenopplæring, er isolert fra ordinære tilbud. Erfaringen er at mottaksklassene på ungdomsskolen kan fungere integreringshemmende fordi man blir holdt utenfor de norske elevene (ibid). Dette støttes av flere andre elever, som ikke opplever at innføringstilbud forbereder elevene til ordinært løp, men snarere fungerer segregerende og fremmedgjørende. Plassering av ungdommer i mottaksklasser bidrar til å klassifisere denne gruppa som «noe annet enn resten». Når elevene skal over til det ordinære løpet tas dette «stempelet» med: Man forsetter å tilhøre «utenfor»-kategorien (Thorshaug og Svendsen, 2014). Den samme studien viser samtidig til at mange minoritetsspråklige elever opplever innføringstilbudet som helt nødvendig, både faglig og sosialt sett. Lærere i undersøkelsen har erfart at segregerte tilbud i en oppstartsperiode kan føre til god integrering i et langsiktig perspektiv, ved at de gir elever trygge rammer i begynnelsen (ibid).

Tilbud i voksenopplæringen til ungdom mellom 16 -18 år

Enslige mindreårige beskrives ofte som svært motiverte for å gå på skolen og opptatt av sin egen framtid og utdanning, og skolen oppfattes gjerne som selve nøkkelen til en god framtid i Norge (Garvik mfl, 2016). Sammenlignet med majoritetsungdom bruker unge med innvandrerbakgrunn i snitt betydelig mer tid på skolearbeid, flere tror de vil ta høyere utdanning, og flere mener at det å være god på skolen øker statusen i vennemiljøet (Bakken og Hyggen, 2018). Mange av de enslige mindreårige innen voksenopplæringen er veldig glad for å gå på skole og de er veldig fornøyde med lærerne (Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). Samtidig pekes det på flere utfordringer ved dette skoleslaget.

Mange enslige mindreårige hadde gledet seg til å begynne på skole sammen norske ungdommer etter at de ble bosatt i en kommune - for mange mellom 16 og 18 år uten fullført grunnskole blir skuffelsen derfor stor når de skjønner at de ikke kvalifiserer til ordinær videregående sammen med norske jevnaldrende (Svendsen mfl, 2010; Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). Før de får rett til videregående opplæring må de få grunnleggende grunnskolekompetanse, noe som ofte betyr flere år med skole gjennom voksenopplæringen i kommunen.

En utfordring er mangel på tilrettelegging ut fra elevgruppas særegne behov fordi voksenopplæringsystemet i utgangspunktet er laget for helt andre grupper (Garvik mfl, 2016). Opplæringstilbudet ble i utgangspunktet opprettet for å møte et behov blant majoritetsbefolkningen som hadde falt ut av grunnskolen. Innvandrere utgjør imidlertid en stadig større andel av deltakerne i voksenopplæringen (Dæhlen, Danielsen, Strandbu og Seippel, 2013). Dæhlen mfl sin undersøkelse viser at det først og fremst er deltakernes mangelfulle norskkunnskaper som blir vurdert av lærerne som et problem i gjennomføringen av undervisningen. Samtidig viser den samme undersøkelsen at lærerne i voksenopplæringen i liten grad er spesielt kurset mot deltakere med innvandrerbakgrunn, da få har videreutdanning i fag som flerkulturell pedagogikk eller norsk som andrespråk. Også Thorshaug og Svendsen (2014) finner at lærere på tvers av opplæringstilbud opplever at det i liten grad er kompetanse på grunnleggende språkopplæring, spesialpedagogikk og migrasjonstematikk i skolen.

Velmente mål om å utvikle selvstendighet, mestre norsk språk og få seg en utdanning, stiller store krav til de unge og krever at de fleste må gå på skole i mange år (Myhrer og Stenerud, 2011). Det passer ikke for alle og for mange vil det være viktigere å komme seg raskt i arbeid. Lang ventetid på skolestart ser i tillegg ut til å være et problem i mange kommuner (Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Det resulterer i at det tar lang tid før ungdommene kommer ordentlig i gang med hverdagen, og det bidrar selvsagt også til å forsinke framdriften rent skolemessig. For ungdommer som kanskje allerede har mistet flere års skolegang på grunn av krig, forfølgelse og flukt, kan ytterligere forsinkelser oppleves som et stort problem (Thorshaug og Svendsen, 2014; Garvik mfl, 2016). I flere prosjekter har enslige mindreårige fortalt om ventetid helt opp mot 8-10 måneder etter bosetting før de fikk skoleplass (Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017).

Kommunene har stor frihet til å sette lokale rammer for omfang og innhold i grunnskoleopplæring for voksne, noe som fører til store variasjoner i tilbudet (Thorshaug og Svendsen, 2014). Gjennom flere prosjekter har enslige mindreårige uttrykt skuffelse over innholdet i skolehverdagen sin. Flere forteller at de bare har et par timers undervisning per dag eller at skoletilbudet de får egentlig bare er et norskkurs noen timer i uka (Thorshaug og Svendsen, 2014; Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Opplevelsen av at tida går uten at de kommer videre kan være frustrerende for mange. Sen oppstart av skoletilbud eller lite innhold i tilbudet som gis er forhold som bidrar til å forsinke løp som allerede er forsinket. Det oppleves for mange som å bli satt på vent igjen etter endelig å ha kommet seg videre fra mottak (Garvik mfl, 2016).

Garvik mfl (2016) sier i sin rapport at det største ønsket fra samtlige ungdommer de snakket med var å få gå sammen med andre norske elever på en vanlig skole. Ungdommene ønsker å ha noen å snakke norsk med og å høre norsk i gangene på skolen for lettere å lære seg språket selv (Svendsen og Berg, 2017). De ønsker seg dessuten norske venner, men det oppleves som svært vanskelig å få kontakt med norske ungdommer når man aldri møtes på samme skole (Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). Ungdommene selv gir i stor grad uttrykk for at de ønsker å gå på skole sammen med andre (norske) ungdommer. De ser dette som en integreringsarena – et sted for å få venner. Erfaringene viser imidlertid at det skal mer

til for å bli integrert enn å gå på samme skole som de på samme alder. Her er det ikke lett å finne gode løsninger, noe både elever og lærere gir uttrykk for (Thorshaug og Svendsen, 2014; Garvik mfl, 2016; Biseth og Changezi, 2016b; Svendsen og Berg 2017).

Biseth og Changezi (2016b) har gjennom prosjektet «Kompetanse for mangfold» sett gode resultater når ungdommene får lære på en vanlig skole. Når ungdommene fikk ha undervisning på en videregående skole, og ikke på et senter for voksenopplæring, falt fraværet deres med 30 prosent og det ugyldige fraværet ble mer enn halvert, viser deres data. Prosjektet ble gjennomført i Buskerud blant ungdom mellom 16 og 22 år med kort botid i Norge. Skoleeiere så at det var et stort behov for å gjøre noe for denne gruppa, og spesielt for dem som går på grunnskole i voksenopplæringens regi. Biseth og Changezi (2016b) peker på flere indikatorer for denne suksessen: tilstedeværelse, trivsel og organisatoriske endringer. Prosjektet økte trivselen i skolehverdagen for ungdommene og samlokaliseringen ga et forbedret læringsmiljø (ibid).

I en del kommuner så er det skilt ut en egen ungdomsgruppe under voksenopplæringen (Svendsen mfl, 2010; Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). En del steder går imidlertid ungdommene sammen med voksne som er langt eldre enn dem selv (Thorshaug og Svendsen, 2014; Biseth og Changezi, 2016a). Biseth og Changezi (2016a) finner i sin undersøkelse at ungdommer trives bedre på skolen når de får være sammen med jevnaldrende. De oppsummerer utfordringer som beskrives flere steder i forskningen ved å peke på hvordan 16 år gamle flyktningungdom er for gamle til å gå på norsk ungdomsskole, men samtidig ikke kvalifiserte for videregående opplæring. Ungdommene ender opp med undervisning på et kommunalt senter for voksenopplæring i klasse med andre som heller ikke har fullført grunnskolen. Noen av ungdommene havner i klasse med foreldrene sine eller med voksne tre ganger deres egen alder. Det er vanskelig å snakke norsk i klasserommet, det skal vises respekt for eldre generasjoner og ungdommene blir stille. Temaer ungdommene er opptatt av kan det ikke snakkes om når foreldre, andre slektninger eller voksne er tilstede i samme klasserom. Mange av ungdommene synes det er vanskelig å gå på skolen, og det er liksom ingen ordentlig skole. De savner å være sammen med andre ungdommer, noen på samme alder. De skjønner ikke hvordan de kan bli inkludert blant norske ungdommer når de aldri treffer noen. De vet heller ikke hvor de skal lære det norske ungdomsspråket (Biseth og Changezi, 2016a). Mange undersøkelser peker på tilsvarende utfordringer. Ungdom opplever at de kaster bort ungdomsårene sine på voksenopplæringen, og når de endelig er klare til å begynne på videregående skole så har de rukket å bli mye eldre enn klassekameratene sine der (Thorshaug og Svendsen, 2014).

Et tema som går igjen på tvers av opplæringstilbud er den store heterogeniteten innen gruppen minoritetsspråklige elever, også innenfor gruppen nyankomne med lite skolegang (Thorshaug og Svendsen, 2014). Fordi elevgruppa er så sammensatt blir individuell tilrettelegging utfordrende på flere plan. Thorshaug og Svendsen (2014) viser til at det på den ene siden vil være elever som har relativt kort botid i Norge og som har svært begrenset skolegang fra hjemlandet, og som dermed har mye som skal tas igjen før de kan begynne på en videregående opplæring. På den andre siden kan det være et like stort behov for å tilrettelegge

for nyankomne minoritetsspråklige elever som er faglig sterke på enkelte områder, for å unngå passivisering og negative holdninger til skolen.

I flere undersøkelser har det vært understreket at de kommunale voksenopplæringssettene bærer preg av å være lavt prioritert i kommunebudsjettene (Thorshaug og Svendsen, 2014; Garvik mfl, 2016). Enkelte har plassert opplæringstilbudet til minoritets elever langt unna det meste, og når skolen legges utenfor allfarvei og isoleres fra resten av tettstedet eller byens funksjoner syntes mange at avstanden til lokalmiljøet blir større og enda vanskeligere å overkomme (Garvik mfl 2016). Andre har omtalt voksenopplæringssettet som *en satellitt utenfor det meste* (Thorshaug og Svendsen, 2014). Kombinasjonen av segregerte skoletilbud for minoritets elever og en usentral lokalisering av skolen kan resultere i en opplevelse av utenforskap.

Overgang til videregående opplæring og frafallsproblematikk

Overgangen fra grunnskole til videregående opplæring er stor for alle elever, men flyktningelever som kommer til Norge sent i skoleløpet og som har begrenset lese- og skrivekunnskaper, møter større utfordringer i videregående opplæring enn andre minoritetsspråklige ungdommer (Pastoor, 2012; Thorshaug og Svendsen 2014; Biseth og Changezi 2016a). Et stort antall minoritetsspråklige ungdommer fullfører ikke videregående opplæring, og særlig er frafallet stort innenfor fag- og yrkesopplæringen (Pastoor, 2012). SSB (2013) har sett på innvandreres deltakelse i skole i Norge, Danmark og Sverige sammenlignet med innenriksfødte med innvandrerforeldre og resten av befolkningen. Når det gjelder frafall i videregående skole, så er tallene høye i hele Skandinavia, og det er mer frafall blant gutter enn jenter. Andelen som faller fra, er langt høyere blant innvandrere enn i resten av befolkningen i alle de skandinaviske landene (SSB, 2013). Når årsaker til minoritetsspråklige ungdoms frafall i videregående skole drøftes, påpekes blant annet faktorer som sosioøkonomisk bakgrunn, karakterer fra grunnskolen, sammenhengen og overgangen mellom ulike skoleslag, egnede læremidler og læringsmiljøet (Pastoor, 2012). Svake norskkunnskaper ses som en avgjørende årsak til at minoritets elever klarer seg dårligere i skolen og velger å avbryte utdanningen tidligere enn majoritets elever (Valenta, 2008; Pastoor, 2012). Forskning har dessuten funnet en sammenheng mellom minoritetsspråklige elevers manglende opplevelse av tilhørighet i skolen og frafall (Svendsen, Utvær og Berg, 2018).

Manglende faglige forutsetninger

Det har vært pekt på at mye av forskningen om minoritets ungdom og skole har fokusert på hvordan minoritetsspråklige elever presterer i ungdomsskole og videregående opplæring, og hvordan bakgrunnsfaktorer som foreldres utdanning og inntekt, botid og norskkunnskaper påvirker elevenes resultater, frafall og gjennomføringsgrad (Thorshaug og Svendsen, 2014). I

tråd med tidligere forskning viser Frøyland og Gjerustad (2012) at ungdom uten innvandrerbakgrunn har bedre karakterer enn ungdom med innvandrerbakgrunn. Analysene viser at ulik sosioøkonomisk bakgrunn, egenvurderte ferdigheter i norsk ved skolestart og det å bli lest for av foreldrene som barn, bidrar til å forklare forskjellen mellom de to gruppene. Analysene viser også at ungdom som har innvandret til Norge etter fylte syv år, har lavere skoleprestasjoner (Frøyland og Gjerustad, 2012). Bakken og Hyggen (2018) finner tilsvarende i sin undersøkelse om årsaker til karakterforskjeller mellom elever med ulik innvandrerbakgrunn, at foreldrenes landbakgrunn har mye å si for elevenes skolerresultater, og at sosioøkonomiske forhold og botid forklarer mye av forskjellene. De med relativt kort botid skiller seg ut med svakest resultater. Bakken og Hyggen (2018) viser samtidig til at mange av innvandrergruppene har et stort driv mot utdanning, og at dette i mange tilfeller kan kompensere for lav sosioøkonomisk status og kort botid. Som et resultat av at en del av de enslige mindreårige med kort botid går ut med dårlige/manglende karakterer fra ungdomsskolen er at enkelte må velge en linje, fag eller skole de egentlig ikke har interesse for (Biseth og Changezi, 2016a). Det vil kunne gi økt risiko for frafall, i tillegg til at et svakere faglig utgangspunkt i seg selv øker risikoen.

Thorshaug og Svendsen (2014) viser til at inntakskravene til videregående opplæring har vært kritisert på flere punkter. Elever som har gått ut fra norsk ungdomsskole, uavhengig av resultater og hvor lenge de har vært innrullert i skolesystemet, har rett til videregående opplæring. Barn som ankommer i skolepliktig alder blir plassert i klasser ut fra alder og ungdommer som kommer sent i ungdomsskolealder vil ha hatt veldig lite tid i norsk grunnskole før de skal over til videregående. Mange nyankomne elever vil dermed overføres til videregående opplæring lenge før de har faglige forutsetninger for å kunne gjennomføre (Thorshaug og Svendsen, 2014; Biseth og Changezi, 2016a).

Det har også blitt påpekt at muligheten til å ta grunnskolefag som privatist kan fungere som en slags «bjørnetjeneste» for nyankomne ungdommer. Som ellers i grunnskolen, er det heller ingen krav til bestått eksamen om man tar den som privatist. Man kan dermed oppnå grunnskolebevis, som igjen utløser retten til videregående opplæring, bare ved å møte opp til eksamen i de fagene som kreves. Ved noen av voksenopplæringene i landet forteller ansatte at mange ungdommer velger denne løsningen framfor å stå løpet ut og ta grunnskolefagene gjennom voksenopplæringen (Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). For ungdommene framstår dette som et gyllent smutthull – blant lærere omtales det som «fribilletten til frafallstoget» (Thorshaug og Svendsen, 2014). Ungdommene vil så gjerne komme seg fort fram og fortrest mulig begynne på vanlig videregående skole – men det kan gå for fort (Pastoor, 2012).

Mange opplever at det stilles større krav til dem i videregående skole enn de har forutsett, ikke minst i forhold til språk og begrepsforståelse (Myhrer og Stenerud, 2011). De opplever at videregående skole var vanskeligere enn de trodde (Pastoor, 2012; Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017). Ansatte innen voksenopplæringen jobber mye for å «realitetsorientere» elevene om hva som vil kreves av dem når de skal over til videregående,

men mange opplever det som vanskelig å få ungdommene til å forstå alvoret (Thorshaug og Svendsen, 2014; Svendsen og Berg, 2017).

Thorshaug og Svendsen (2014) peker imidlertid på at løsningen nok ikke er å redusere elevgruppens rett til videregående opplæring, og dermed bryte med prinsipper om likeverdige tilbud. Det handler snarere om å sikre at videregående skoler har tilstrekkelig kompetanse og ressurser til å tilby tilrettelagt opplæring og fleksible løp for denne elevgruppen. Tidligere satte regelverket klare grenseoppganger mellom kommuners ansvar for grunnskoleopplæring og fylkeskommuners ansvar for videregående opplæring. Behovet for endringer i lovverket for å gjøre overgangen fra grunnskole til videregående mer smidig og fleksibel har vært påpekt i flere sammenhenger, både i forskning og i praksisfeltet. Nylig ble § 4A-1 endret slik at kommuner og fylkeskommuner kan samarbeide om opplæringen av nyankomne ungdommer som er i videregående skolealder, men som trenger grunnskoleopplæring. (Dewilde og Kulbrandstad, 2016). Dewilde og Kulbrandstad viser til at Larvik kommune og Thor Heyerdahl videregående har vært en særlig pådriver for lovendringen, gjennom en forsøksordning med dispensasjon fra opplæringsloven med «kombinasjonsklassen», der elever kan ta grunnskoleeksamen på nytt, samtidig som de går på videregående skole sammen med jevnaldrende.

Manglende trivsel

Unge med innvandrerbakgrunn trives noe dårligere på skolen enn majoritetsungdom (Bakken og Hyggen, 2018). Hegna (2013) viser til tilsvarende resultater; sammenlignet med unge med norskfødte foreldre opplever ungdom med innvandringsbakgrunn en sterkere nedgang i konsentrasjon og skoleengasjement, akademisk selvbilde, skoletrivsel, antall nære venner og faglig-sosial støtte fra en lærer i overgangen til videregående. Hun peker på at nedgangen i skoletrivsel og akademisk selvbilde skyldes at enkelte påbegynner utdanningen med noe svakere resultater fra grunnskolen, men vel så mye at de opplever en nedgang i vennenettverk og faglig-sosial støtte fra læreren på sin nye videregående skole (Hegna, 2013).

Faglig mestring er viktig for elevers trivsel, og mestring betinger at elevene forstår hva læreren sier (Biseth og Changezi, 2016a). Biseth og Changezi viser til at elevene ofte drøfter med hverandre på morsmål i klassen, og 60 prosent av elevene bruker morsmål i klasserommet, ifølge en trivselsundersøkelse de har gjennomført. For at elever skal oppleve mestring er det derfor viktig at lærerne tillater en slik bruk av morsmål i undervisningssituasjoner, konkluderer de. Betydningen av morsmål i undervisning og i god språkopplæring er kjent, likevel opplever de at kompetansen i utdanningssystemet for å håndtere dette er begrenset (ibid).

Fra alle opplæringstilbudene som deltok i Thorshaug og Svendsens (2014) undersøkelse ble det formidlet et behov for å benytte morsmål aktivt i opplæring av nyankomne elever med lite skolebakgrunn for å utvikle elevgruppens begreps- og ordforståelse. Manglende tilgang på

tospråklige lærere, knappe økonomiske ressurser på lokalt nivå og manglende prioritering av tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring i regelverk og på politisk nivå fører til at morsmål i liten grad benyttes i opplæringstilbudene. Dette er særlig uttalt i videregående skoler. Lærere definerer elevgruppens rettigheter til opplæring på morsmål som en «papirrettighet» som ikke utøves i praksis (Thorshaug og Svendsen, 2014).

Forebygging av frafall

Forsker Lutine de Wal Pastoor ved NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) gjennomførte mellom 2010 og 2017 et prosjekt kalt «Enslige mindreårige flyktninger i bosettings- og integreringsfasen – med fokus på utdannings- og skolesituasjonen»¹⁵. I prosjektet pekes det på at det er et stort behov for forskningsbasert kunnskap om unge enslige flyktninger i bosettingsfasen generelt og deres erfaringer i skole og utdanning spesielt. Det vises til at det er viktig å få bedre kunnskap om hvordan unge enslige flyktninger under utdanning følges opp – både i og utenfor skolen. Prosjektet må ses på bakgrunn av det store frafallet blant denne gruppen elever, og en av målsettingene er derfor å se på hvilke faktorer som fremmer og hemmer flyktningungdoms muligheter for å gjennomføre et utdanningsløp. Vi vil i det følgende vise til noen av resultatene og publikasjonene fra dette prosjektet.

Både forskning og faglitteratur ellers utpeker skolen som en av de viktigste arenaene for enslige mindreårige flyktninger. Skolen er arena både for læring og utvikling, og for å møte jevnaldrende og bygge sosiale nettverk (Pastoor, 2012, 2015). Pastoor (2016) understreker at utfordringene enslige mindreårige møter, ikke uten videre kan sammenlignes med utfordringene som minoritets elever generelt møter i norsk skole. Hun peker på flere risikofaktorer som har innvirkning på deres psykiske helse og på hvordan de fungerer på skolen: lite eller avbrutt tidligere skolegang, kort botid i Norge, manglende kunnskap om norsk språk og kultur, å være i landet uten familie eller annet sosialt nettverk, og traumatiserte opplevelser fra før eller under flukten, i tillegg til eksilrelatert stress.

Pastoor (2015, 2016) framhever behovet for «en flyktningkompetent skole» der personalet er bevisst sin faglige og psykososiale rolle i møte med flyktningungdom. Pastoor (2012, 2015, 2016, 2017) legger opp til en holistisk tilnærming, der skolen må ses som mer enn bare en læringsarena, og der andre arenaer enn skolen må anses som læringsarenaer. Utover å være en læringsarena kan skolen ha en rolle som en viktig støtte for enslige mindreårige gjennom sårbare overganger (Pastoor 2012, 2015). Det skisseres tre kritiske psykososiale overganger som skolen kan bidra støttende til – sosialisering, integrering og rehabilitering (Pastoor, 2012, 2015, 2016). For å unngå frafall i videregående skole er spesielt sent ankomne

¹⁵ Informasjon om prosjektet er hentet fra: <https://www.nkvts.no/prosjekt/enslige-mindrearige-flyktninger-i-bosettings-og-integreringsfasen-med-fokus-pa-utdannings-og-skolesituasjonen-fus/>. Lastet ned 14.02.18.

flyktningsungdom avhengig av å få tett oppfølging og støtte, både hva faglige og sosiale og psykiske problemer angår (Pastoor, 2012).

Pastoor (2017) ser også på enslige mindreåriges deltakelse i ulike læringskontekster utenfor skolen. Deltakelse på ulike arenaer og i ulike aktiviteter utenom skolen kan utvide unge flyktningers muligheter for meningsfull læring og samtidig øke deres sosiale inkludering. Det å legge til rette for deltakelse på ulike læringsarenaer er helt avgjørende for flyktingenes skolemessige mestring, psykososiale tilpasning og inkludering i samfunnet (Pastoor, 2017). Hun argumenterer for at utdanning av enslige mindreårige må inkludere læringskontekster også utenfor skolen, som lokalt organisasjonsliv og det videre samfunnet

Også annen forskning ser på skolen ut fra et helhetlig perspektiv. Bredal mfl (2015) viser til pågående diskusjoner om hvordan skolen kan ivareta sitt faglige og sosiale oppdrag ved å etablere et «lag rundt lærer». Bredal mfl peker også på at skolen skal fungere tillitsbyggende gjennom å kunne gi et likeverdig tilbud til alle elever. Likeverdighet krever at det settes inn særskilt innsats overfor særskilte målgrupper. Gjennom en studie om minoritetsrådgiveres¹⁶ plass i skolen så Bredal mfl på hvordan disse rådgiverne er viktige både som del av et godt «lag rundt lærer» og i arbeidet for å sikre likeverdige tilbud i skolen for minoritets elever. Bredal mfl advarer imidlertid mot å gjøre minoritetsrådgiverne til en særordning eller en segregert rådgivning til minoritets elever. Minoritetsrådgivere skal ikke ta over andres funksjoner eller bli den som tar seg av elever med innvandrerbakgrunn nærmest uansett hva slags problem eleven behøver hjelp til. De viser også til at minoritetsrådgiverordningen i stor grad har blitt diskutert i et vakuum, men at man i fortsettelsen bør knytte erfaringene med og videreutvikling av denne ordningen til bredere diskusjoner om skolens arbeid med psykisk helse og frafall (Bredal mfl, 2015).

Viktigheten av å se skole i sammenheng med andre arenaer i ungdommenes liv ble tydelig i et prosjekt som omhandler boløsninger for enslige mindreårige, og hvordan disse kan fungere kvalifiseringsfremmende på ulike områder (Svendsen og Berg, 2017). Læring, skolemestring og frafallsforebygging skjer ikke bare gjennom kommunens opplæringstilbud, men også gjennom de bo- og omsorgsløsningene ungdommene får. Prosjektet viste at kontaktpersoner og andre voksne i bofellesskapene var viktige støttespillere for ungdommene når det gjaldt skole. I tillegg til konkrete tiltak som leksehjelp, opplevde ansatte i bofellesskapene å bruke mye tid på å motivere ungdommene til å gå på skolen. Det handlet blant annet om å få ungdommene til å fokusere på framtid og viktigheten av skolegang i Norge, og om å gi informasjon og «realitetsorientere» ungdommene om kravene de ville møte i videregående opplæring (Svendsen og Berg, 2017). Flere av lærerne ved voksenopplæringen i undersøkelsen mente tilsvarende å se en tydelig sammenheng mellom botiltak og skolerresultater, der de som bor i bofellesskap i mye større grad klarer å følge med på skolen. I

¹⁶ Stillingen minoritetsrådgiver har eksistert som en forsøksordning i norsk skole siden 2008, og per 2015 jobbet det minoritetsrådgivere ved 26 videregående skoler og ungdomsskoler i Norge. Rådgiverne skal på den ene siden jobbe med særskilte oppgaver som for eksempel forebygging av ekstrem kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. På den andre siden skal minoritetsrådgiverne arbeide bredt for å fremme gode oppvekstmuligheter for barn og unge. De skal jobbe både opp mot elever med behov for bistand og overfor kollegaer i skolen med behov for mer kompetanse på området (Bredal mfl, 2015).

tillegg til motivasjonsarbeid påpekes samarbeid mellom skole og bofellesskap som avgjørende for å styrke skolerresultater og forebygge fravær. Svendsen og Berg (2017) viser til hvordan «lettere» botiltak, som for eksempel egen hybel med timebasert oppfølging, ofte ikke klarer å fungere støttende overfor ungdommene på samme måte.

Kostnadene ved mangelfull utdanning

Mangelfull utdanning vil kunne ha både individuelle kostnader og mer samfunnsmessige og økonomiske kostnader. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet har Samfunnsøkonomisk analyse i flere omganger beregnet de samfunnsøkonomiske kostnadene ved at barn med innvandrerbakgrunn får mangelfull utdanning i grunnopplæringen (Berg, Bjørnstad, Gran og Kostøl, 2016a; Berg, Bjørnstad, Gran, Kostøl, Sønsterudbråten og Kindt, 2016b). Utdanningen defineres i denne sammenhengen som mangelfull hvis den ikke gir barn med innvandrerbakgrunn de samme kompetansemessige forutsetningene til å delta i videre utdanning, arbeidsliv og samfunnsliv som det øvrige barn og unge får. At barna med innvandrerbakgrunn får mangelfull utdanning, vil kunne være til hinder for videre deltakelse i utdanning og arbeidsliv, noe som i neste omgang vil kunne ha negativ betydning for enkeltindividets inntektsgrunnlag, psykiske helse og øvrig livskvalitet (Berg mfl, 2016a; Berg mfl, 2016b). Det vises videre til at mangelfull utdanning til denne gruppa kan gi samfunnet utgifter til trygder, stønader og helsetjenester, i tillegg til at svak tilknytning til arbeidslivet kan være forbundet med negative eksterne virkninger, som økt kriminalitet, lavere produktivitet og lavere deltakelse på ulike samfunnsarenaer (Berg mfl, 2016a; Berg mfl, 2016b).

Berg mfl (2016b) beskriver fire overordnede faktorer som er sentrale for at innvandrere skal få en god opplæring. For det første vises det til at barna raskets mulig må få et fullverdig opplæringstilbud. I en utrygg kaotisk hverdag vil skolegang bidra til å normalisere livssituasjonen til barna. Et fullverdig skoletilbud med forutsigbare, trygge rammer og et tilbud som gir barna muligheter til mestring og læring vil være helsefremmende. For det andre finner Berg mfl (2016b) at det er viktig at det gis en tilstrekkelig språkopplæring, inkludert morsmålsopplæring og/eller tospråklig opplæring. Rapporten viser at det i liten grad gis tilstrekkelig tospråklig opplæring, morsmålsopplæring og norskopplæring, og anbefaler at tospråklig fagopplæring og morsmålsopplæring styrkes. Her vises det til forskning både internasjonal og fra Norge som entydig viser at det er en fordel å ha god kompetanse på eget morsmål for å lære et andrespråk. Det tredje punktet Berg mfl (2016b) nevner er at skolen må ta hensyn til at asylsøkere og flyktninger i større grad har psykiske vansker. Den siste faktoren for å sikre at barn med flyktningbakgrunn får god opplæring er å skape inkluderende skolemiljø der alle elever får inngå i et sosialt fellesskap. Det påpekes at et godt læringsmiljø bidrar til læring. Rapporten gir forslag om tiltak som kan bidra til inkludering, så som fadderordninger og å benytte språk eleven behersker både i undervisning og samtaler for øvrig. Rapporten påpeker at god opplæring og tilrettelagte tiltak koster penger, men at

konsekvensene og kostnadene dersom det ikke gis gode tilbud er svært mye høyere (Berg mfl, 2016b).

Oppsummering

Vi påpekte innledningsvis i dette kapitlet at mye av forskningen om skole og minoritetselever kan kobles til implementering og bruk av nye læreplaner, kartleggingsverktøy og læremidler i arbeidet med minoritetsspråklige elever. Vi viste også til at mye av forskningen om skole omhandler minoritetselever generelt. Denne forskningen er viktig for å gi generelle overblikk, men den er lite egnet til å si noe konkret om utfordringene som enslige mindreårige møter. Kategorien «elever med innvandrerbakgrunn» omfatter både ungdommer med innvandrerforeldre som er født og oppvokst i Norge og de ungdommene som er nyankomne til landet, som ikke kan norsk, og som har veldig varierende skolebakgrunn. Det savnes derfor forskning som i større grad fokuserer på de elevene som kommer til Norge relativt sent i skoleløpet, og under dette se på enslige mindreårige spesielt for å belyse gruppas utfordringer innen det norske skolesystemet.

Det bør gjennomføres nasjonale kartlegginger som gir kunnskap om organisering, innhold og omfang i opplæringstilbudet til enslige mindreårige flyktninger, både i grunnskoler, voksenopplæringer og videregående skoler. Det er veldig lite forskningsbasert kunnskap om skoletilbud til ungdom som kommer i alderen 16-18 år, altså etter skolepliktig alder. Mange av de enslige mindreårige flyktningene får skoletilbudet sitt innen det kommunale voksenopplæringssystemet, et system som på flere måter befinner seg på utsiden av de ordinære skoletilbudene. Det er gjort veldig lite forskning på ungdommer og enslige mindreårige innen voksenopplæringen, og det er behov for undersøkelser som kartlegger innholdet i tilbudet de enslige mindreårige får innen disse systemene. Det trengs også mer forskning på overganger fra ungdomsskole/grunnskole i voksenopplæringen til videregående opplæring for denne gruppa. Det påpekes ofte at nyankomne flyktninger er en av de gruppene som har størst risiko for frafall. Vi trenger derfor forskning som kan bidra til forebygging av frafallet, i tillegg til kartlegginger som viser hva som skjer videre med denne frafallsgruppa i overgangen til voksenlivet.

Det er behov for studier som kan belyse hva som skal til for å realisere skolens potensial som integreringsarena. Skolen er en av de viktigste arenaene for enslige mindreårige, ikke bare for læring, men også for sosialisering. Det er behov for forskning som kartlegger skolenes arbeid for gode skolemiljø, inkludering og trivsel for denne gruppa.

7. Overgang til voksenlivet

Overgang til voksenlivet er et viktig tema i arbeidet med enslige mindreårige. Som vi har sett tidligere i rapporten er enslige mindreårige i gjennomsnitt 15-16 år når de bosettes, noe som betyr at for mange av de enslige mindreårige kommer overgangen til voksenlivet relativt raskt etter bosetting¹⁷. Dette gjør at de har hatt kort tid på å etablere relasjoner og få tilhørighet til nærmiljøet før overgangen til voksenlivet inntreffer, noe som gjør temaet overgang til voksenlivet til et sentralt tema.

Det foreligger imidlertid lite forskning på enslige mindreåriges overgang til voksenlivet. Dette gjelder både i Norge og internasjonalt (Marion og Paulsen, 2018). Det ble i 2017 gjennomført en kunnskapsoppsummering om NAV-kontorenes og den kommunale barneverntjenestens oppfølging av unge med barnevernerfaring (Bennwik og Oterholm, 2017). Her vises det til at kategoriseringen og sorteringen av relevante artikler kan ha ført til at studier med relevans for målgruppen, men som ikke omtaler denne konkret, har falt ut. Og de påpeker at dette blant annet kan gjelde studier med fokus på enslige mindreårige (Bennwik og Oterholm, 2017:8). Som vi har vist i innledningen så har vi søkt spesifikt etter enslige mindreårige og vår gjennomgang av relevant forskning viser at gruppen «enslige mindreårige» veldig ofte utelates i den forskningen som omhandler «overgangen til voksenlivet» for ungdom generelt. Dette kan skyldes en antakelse om at enslige mindreårige har andre behov, det kan skyldes at de ofte følges opp innenfor andre rammer eller det kan skyldes at de også i forskningen (som i lovverk og barnevern for øvrig) utelates fordi de blir sett på som «noen andre» enn den generelle ungdomsgruppa.

De få publikasjonene som konkret omhandler overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige er i første rekke statistiske målinger av hvordan det går med enslige mindreårige i voksenlivet målt på tradisjonelle overgangsmarkører, som vi også skal se nærmere på i dette kapitlet. I tillegg inngår overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige som et deltema i noen rapporter hvor det fokuseres på barnevern og innvandring generelt (Berg mfl, 2017; Bogen og Nadim, 2009) og i rapporter med fokus på den generelle oppfølgingen av enslige mindreårige (Garvik, Paulsen, og Berg, 2016; Svendsen og Berg, 2017). Siden forskningen er noe begrenset på norske forhold har vi inkludert en doktoravhandling fra Sverige som omhandler akkurat dette temaet (Söderqvist, 2017) fordi vi mener funnene også vil være overførbare til den norske konteksten. I tillegg har vi brukt en del av den forskningen som finnes på overgangen til voksenlivet for ungdom i barnevernet, som er relativt omfattende. Grunnen til at vi har tatt i bruk denne forskningen er at mye av dette vil også gjelde for enslige mindreårige da de menneskelige behovene i en overgang mellom to livsfaser vil være

¹⁷ Vi velger å bruke betegnelsen «enslige mindreårige» selv om de er 18 år. Dette omfatter altså de som har kommet til Norge som enslige mindreårige.

universelle – uavhengig av bakgrunn. Samtidig påpeker forskningen at det også er noen forskjeller, og på dette området har vi enda ikke nok kunnskap om dette ut fra norske forhold.

En balanse mellom selvstendighet og støtte

Forskningen peker på at overgang til voksenlivet er en utfordrende livsfase for mange, hvor man har behov for støtte. Arnett (2006, 2007) bruker betegnelsen *emerging adulthood* om denne overgangsfasen for å illustrere at det ikke handler om å «bli voksen over natten», men at overgangen til voksenlivet er en prosess. Denne prosessen representerer en overgang hvor ungdommene får økt selvstendighet og mindre foreldrestøtte, samtidig som denne perioden i livet er preget av bevegelse mellom å være avhengig og selvstendig (Rogers, 2011). I denne balansen påpekes behovet for fortsatt støtte fra voksne og at sosial støtte og støttende relasjoner er avgjørende for hvordan det går med ungdommene i denne overgangen, både når det gjelder deres opplevelse av velvære og hvorvidt de blir inkludert i samfunnet gjennom å fullføre utdanning, ha tilknytning til arbeidslivet og ha en stabil bosituasjon (Marion, Paulsen og Goyette, 2017; Paulsen, 2017).

Det er vanskelig å si noe entydig om hvilken oppfølging og hvilke tiltak som fungerer og ikke, da ungdommer vil ha svært ulike behov i overgangen til voksenlivet. I tillegg vil «effekten» oppfølgingen har påvirkes av en rekke faktorer, både ved oppfølgingen som gis (før, under og etter plassering), konteksten ungdommen er en del av og forhold ved ungdommen selv. Blant annet peker noe av forskningen på at hvordan overgangen til voksenlivet forløper har sammenheng med risikofaktorer i oppveksten (Marion mfl, 2017), hvor enslige mindreårige kan være spesielt utsatt på grunn av blant annet opplevelser med krig, flukt, traumer og fravær av trygge voksne i en sårbar periode i livet. Det er likevel verdt å merke seg at den norske forskningen om ungdom i barnevernet generelt påpeker at ettervernstiltak fungerer (Backe-Hansen, Madsen, Kristofersen og Hvinden, 2014) og at de som mottar ettervern i større grad fullfører utdanning og kommer i arbeid. Også internasjonalt påpekes det at forlenget støtte, enten i form av fortsatt plassering eller tett oppfølging på andre måter, virker lovende (Abrams, Curry, Lalayants og Montero, 2016).

Videre viser forskningen på overgang til voksenlivet for ungdom i barnevernet, at bekymringer i hverdagen kan bidra til å vanskeliggjøre og skygge for fremtidsfokus og målrettet arbeid med arbeid og utdanning (Sulimani-Aidan, 2017). Mange av de enslige mindreårige lever med såpass store bekymringer at dette sannsynligvis vil være gjeldende også for mange av de enslige mindreårige. Vi vet blant annet at bekymring for familien i utlandet er en tilleggsbelastning for flere av de enslige mindreårige (Oppedal, Seglem og Jensen, 2009).

Hvordan går det med enslige mindreårige i voksenlivet?

Hvis vi ser på hvordan det går med enslige mindreårige i voksenlivet, målt på tradisjonelle overgangsmarkører som utdanning, tilknytning til arbeid og inntektsnivå, kommer det frem at det er store forskjeller mellom enslige mindreårige og ungdom i majoritetsbefolkningen.

Tall fra statistisk sentralbyrå (Dalgard mfl, 2018) viser at ved utgangen av 2015 var 74 % av de enslige mindreårige flyktningene i aldersgruppen 18-29 år i arbeid, utdanning eller i introduksjonsprogrammet, altså er hele 3 av 4 i dagtilbud på tross av at flere har relativt kort botid. Det er også forskjeller mellom landgrupper, og blant enslige mindreårige fra Afghanistan er hele 90 prosent i arbeid eller utdanning etter fire år. Andelen i befolkningen generelt i samme aldersgruppe er 85 prosent¹⁸. Hvis vi ser kun på sysselsetting er 57 % av de enslige mindreårige som har blitt bosatt sysselsatt. Det er imidlertid viktig å merke seg at andelen sysselsatte øker med botid og alder (Olsen, 2017). Det tar lang tid å bli kjent med et nytt samfunn og lære nytt språk, i tillegg til at flere av de enslige mindreårige går i grunnskole eller introduksjonsprogram, som gjør at det naturlig at sysselsettingsandelen er litt lavere de første årene etter bosetting (Dalgard mfl, 2018). Dette gjør at det er viktig også å studere tilknytning til arbeid og utdanning etter fylte 29 år. Hvis vi ser dette i sammenheng med forskning på ungdom i barnevernet generelt, som viser at disse ungdommene bruker lengre tid på å få fotfeste i arbeidslivet (Backe-Hansen mfl, 2014) er det ikke usannsynlig at også enslige mindreårige kan bruke lengre tid. Videre kommer det frem at enslige mindreårige noe oftere har kombinasjonen jobb/utdanning (25 %) enn befolkningen for øvrig (22 %).

Hvis vi ser på yrkesinntekt til enslige mindreårige i samme aldersgruppe utgjør denne 65 % av samlet inntekt (Dalgard mfl, 2018). Dette er lavere enn i befolkningen for øvrig, hvor yrkesinntekt utgjør 80 % av den totale inntekten¹⁹. De resterende prosentene utgjør overføringer, og for enslige mindreårige er overføringene hovedsakelig introduksjonsstønad, sosialhjelp, studiestipend og ytelser fra folketrygden. Også her øker andelen yrkesinntekt med botid, noe som er en naturlig følge av at sysselsettingen øker. Samtidig er inntektsnivået for enslige mindreårige vesentlig lavere enn i befolkningen generelt, og SSB (Dalgard mfl, 2018) finner en langt høyere andel med vedvarende lavinntekt blant enslige mindreårige enn i befolkningen generelt. Siden det ikke finnes mange studier på årsakssammenhenger på dette området ville det vært interessant og studert hvordan dette henger sammen med utdanning før de kom til Norge og skolegang og utdanningsvilkår etter bosetting.

¹⁸ Til sammenligning var tallene i 2013 76 % for enslige mindreårige og 86 % i befolkningen for øvrig (SSB, 2016)

¹⁹ Til sammenligning var tallene i 2013 63 % for enslige mindreårige og 79 % i befolkningen for øvrig (SSB, 2016)

Mulige forklaringer på utfordrende overganger for enslige mindreårige

Som påpekt innledningsvis i kapitlet er enslige mindreårige en gruppe som har fått lite fokus i ettervernsforskningen (Marion og Paulsen, 2017), men i den forskningen som er gjort påpekes det at det er noen forhold som er annerledes for denne gruppa enn for andre ungdommer som har hatt barneverntiltak (Söderqvist, 2014; Söderqvist, Bülow og Sjöblom, 2015). Dette gjelder blant annet at de er i et nytt land, hvor de skal lære et nytt språk og forholde seg til et ukjent samfunn, samtidig med forventningen om å bli selvstendig (Söderqvist, 2017). Lignende påpekes også av Bogen og Nadim (2009) som beskriver at ungdom som har kommet til landet som enslige mindreårige ofte vil ha større problemer med å etablere en selvstendig tilværelse, blant annet på grunn av manglende skolegang fra hjemlandet, mangelfull kunnskap om det norske samfunnet og svake språkkunnskaper. De trenger ofte mye mer oppfølging enn annen barnevern ungdom, både knyttet til skolegang, bosituasjon og arbeid. Samlet synliggjør dette at enslige mindreårige skal mestre mange store lovsomveltninger samtidig, noe som kan gjøre overgangen til voksenlivet ekstra utfordrende.

I tillegg vil mange enslige mindreårige være i en spesielt utsatt posisjon da de ofte har manglende eller begrenset tilgang på sosial støtte og de har ofte utfordringer med å opparbeide seg et nettverk. Støttende sosialt nettverk er avgjørende for ungdom i overgangen til voksenlivet (Barry, 2010), og mangel på slik støtte gjør overgangen ekstra utfordrende (Paulsen, 2017). Enslige mindreårige som er uten nære voksenrelasjoner i Norge er ekstra sårbare (Oppedal mfl, 2009). Også støttende vennerelasjon er avgjørende, men også her kan enslige mindreårige være i en utsatt posisjon. Flere beskriver at de er ensomme og at det er vanskelig å opparbeide seg vennenettverk (Thorshaug, Paulsen, Røe og Berg, 2013; Garvik mfl, 2016; Svendsen og Berg, 2017).

Noe av forskningen antyder også at de enslige mindreårige til dels kan legge stort press på seg selv om å lykkes, blant annet fordi det er mange som er avhengig av deres suksess (Bogen og Nadim, 2009). Dette kan ha både fordeler og ulemper. For eksempel kan forventninger og ønsket om å sende penger hjem gjøre at de jobber mer målrettet med skolearbeidet, ønsker å komme ut i jobb og gjøre at de er motiverte for å ta høyere utdanning og få godt lønnede jobber. Dersom de klarer dette kan det føre til at de raskere blir selvstendige og uavhengig av offentlig støtte. Samtidig kan det også føre til at mange unge legger *for* stort press på seg selv, som heller kan påvirke livet deres negativt. Blant annet kan de ønske å komme raskt ut i jobb og dermed avslutte utdanningsløpet for heller å jobbe og tjene penger, eller de kan føle at de må påta seg mye jobb ved siden av studiet som igjen går ut over skolearbeidet deres. Dette kan ha en tydelig sammenheng med det vi ser knyttet til både inntekt og utdanningsnivå (Dalgard mfl, 2018). I verste fall vil de store forventningene de har til seg selv kunne føre til psykiske vansker og følelse av utilstrekkelighet.

Barnevernets ettervern

Som vist tidligere i kunnskapsstatusen bosettes de fleste enslige mindreårige i dag med vedtak i barnevernloven, noe som gjør at barnevernets bruk av ettervernstiltak er et aktuelt tema. Utgangspunktet for ettervern ligger i barnevernlovens § 1-3 og regulerer barnevernets ansvar for ungdom i alderen 18- 23 år. Paragrafen inneholder tre viktige elementer: 1) De som skal ha ettervernstiltak må ha mottatt bistand fra barneverntjenesten før de fyller 18 år, 2) Ungdommen må selv samtykke til ettervernstiltak og 3) Det skal fattes enkeltvedtak ved avslag og dette skal begrunnes ut fra barnets beste (Storø, 2012). I tidligere forskning påpekes det store variasjoner i ettervernstilbudet og det tydeliggjøres at manglende ettervernstilbud til ungdom i barnevernet kan gjøre at denne gruppen ungdommer får en mer utfordrende overgang til voksenlivet enn ungdommer som ikke er i barnevernet (Storø, 2012; Paulsen, 2017).

Imidlertid mottar enslige mindreårige oftere ettervern enn ungdom i barnevernet generelt. Tall fra 2014 viser at 64,7 % av enslige mindreårige i alderen 18-22 år hadde tiltak, mens dette gjaldt 14 % blant andre (totalt 16,7 %) (Berg mfl, 2017). Altså er det en betydelig overrepresentasjon av ettervernstiltak blant enslige mindreårige. Samtidig avsluttes ofte ettervernet langt tidligere enn ved 23 år. Tall fra SSB viser at ungdommene sjelden har tiltak etter fylte 20 år (Dalgard mfl, 2018), noe vi også kjenner igjen fra forskning på ungdom i barnevernet generelt (Kristofersen, 2009; Backe-Hansen mfl, 2014; Paulsen, 2017). Det har vært pekt på at ettervernstilbudet kan se ut til å påvirkes av kommunens økonomiske situasjon og spesielt av refusjon fra Bufetat som avsluttes når ungdommene fyller 20 år (Tysnes og Kiik, 2015; Paulsen, 2016). I Svendsen and Berg (2017) kommer det frem at de ansatte frykter at også tiltak for enslige mindreårige i alderen 18-20 år kan påvirkes av nye økonomiske ordninger med «stykkprisfinansiering» ved bosetting av enslige mindreårige. Sett i sammenheng med funn fra Garvik mfl (2016) er ikke dette usannsynlig, da det kommer frem i denne rapporten at lengden på ettervernstiltakene har sammenheng med den økonomiske situasjonen i kommunene og at jo dårligere økonomi kommunen har jo tidligere avsluttes ettervernet. Altså er det klare indikasjoner på at økonomi påvirker ettervernstilbudet ungdommene mottar, enten direkte, som ved avslutning av tiltak ved 20 år på grunn av refusjonsordningen, eller indirekte, ved at tilbudet begrenses på grunn av generell mangel på ressurser i barnevernet og/eller tiltakene (Garvik mfl, 2016).

Når det gjelder hvem som får ettervern og ikke kommer det frem at det i noen kommuner er nesten en automatikk at de enslige mindreårige får tilbud frem til 20 år (Svendsen og Berg, 2017). Dette bidrar på den ene siden til å sikre at enslige mindreårige får oppfølging lengre enn mange andre ungdommer i barnevernet, samtidig som det kan bidra til å begrense oppfølgingen til å gjelde bare frem til fylte 20 år. Det at denne gruppen ungdommer ikke har foreldrene sine i landet, har mindre nettverk og i tillegg trenger mer oppfølging for å få fotfeste i utdanning og arbeid kan gjøre at de oftere har behov for tiltak, og at det er behov for tiltak over lengre tid (Paulsen, 2017). Som vi har sett så avsluttes tiltak for enslige mindreårige ofte når de er 20 år. I og med at de fleste er forsinket med sin skolegang, går

mange fortsatt på videregående skole når kontakten med barnevernet avsluttes. Det betyr at de i en sårbar overgangsfase mister sine faste kontaktpersoner. I Garvik mfl (2016) kommer det frem at ansatte noen ganger «overfører» de enslige mindreårige til NAV, men dette ivaretar ikke behovet for kontinuitet i oppfølgingsarbeidet. Derfor argumenterer forskerne for at kommunene bør oppfordres til å tilby ettervern så lenge behovet er tilstede og at innholdet i ettervernet i større grad må tilpasses den enkeltes behov. I Svendsen og Bergs (2017) undersøkelse beskriver de ansatte tett oppfølging av ungdommene, også etter 20 år, som å sikre den investeringen man har gjort så langt. Men fleste trenger også oppfølging etter 20 år.

Store kommunale variasjoner

Det er imidlertid verdt å merke seg at det er store variasjoner mellom kommunene, både når det gjelder hvorvidt ungdommene får ettervern, hvor lenge ungdommene får ettervern og hvilke ettervernstiltak de får. I kvalitative intervjuer av ansatte og enslige mindreårige beskriver både ansatte og enslige mindreårige at det er stort behov for oppfølging i overgangen til voksenlivet (Garvik mfl, 2016). Mange enslige mindreårige vil være i en spesielt utsatt posisjon da de ofte har manglende eller begrenset tilgang til voksne støttepersoner og som vi har sett gjennom rapporten opplever flere enslige mindreårige at det er utfordrende å opparbeide seg et nettverk.

I rapporten av Garvik mfl (2016) kommer det frem i intervju med både enslige mindreårige og ansatte at de enslige mindreårige har behov for hjelp og støtte etter de er 18 år. De enslige mindreårige beskriver at de veldig gjerne vil ha hjelp og at de kan føle seg overlatt til seg selv når barnevernet avslutter sin oppfølging. Dette er gjenkjennelig fra annen forskning, hvor det påpekes at et brudd med barnevernet ofte blir oppfattet veldig «endelig» og «brått», og at ungdom på vei ut av barnevernet ikke får mulighet til fleksible og gradvise overganger (Paulsen, 2017). For å motvirke slike tydelige brudd ble det i 2011 presisert at ungdommene skal ha mulighet til å ombestemme seg og at de bør kontaktes innen ett år etter at alle tiltak er avsluttet (Rundskriv Q-13/2011). I en breddeundersøkelse svarer over 60 % av kommunene/bydelen at dette gjøres, mens de enslige mindreårige ikke forteller om slik kontakt (Garvik mfl, 2016).

Hva ettervernstiltakene og oppfølgingen innebærer varierer, både mellom de ulike kommunene og fra ungdom til ungdom. Ofte overføres ansvaret for oppfølgingen til ulike oppfølgingstjenester/ miljøarbeidertjenester i kommunen, eller til flyktningtjenesten. Altså har barnevernet fattet det formelle vedtaket, men oppfølgingen blir gitt av andre instanser/ tjenester (Garvik mfl, 2016). Oppfølging/råd og veiledning spenner fra oppfølging ukentlig til faste tidspunkt, til at ungdommen blir oppringt en gang i måneden for å høre hvordan det går. Det varierer hvor mange timer ettervern den enkelte ungdom får, og har behov for. Mange kommuner legger opp til at ungdommen aktivt må ta kontakt og at ettervern ikke kan standardiseres innenfor rigide rammer (KS, 2016). Flere kommuner har oppfølgingstjenester for enslige mindreårige hvor egne oppfølgingspersoner/miljøterapeuter følger opp

ungdommene som har ettervernstiltak. Oppfølgingen kan bestå i råd og veiledning knyttet til bolig, økonomi, leksehjelp, bistand i praktiske spørsmål osv. Også tiltaket «botilbud» er variert og omfatter alt fra kun dekning av utgifter til boligen, til bolig med døgnbemanning. I noen kommuner representerer botiltaket en slags «base» hvor ungdom som har flyttet ut av botiltaket kan komme tilbake for å søke råd eller bare være sammen med noen. Kategorien «annet» viser til svært ulike tiltak og ulik oppfølging, dette kan blant annet være oppfølging av miljøterapeut, leksehjelp, arbeidstrening, hjemmebesøk, fritids-, helge- og ferieaktiviteter eller uformelle samtaler med ansatte.

Pågående prosjekter

Selv om det finnes lite tilgjengelig forskning på dette feltet har det i økende grad blitt interesse for disse problemstillingene de siste årene, og det er for tiden flere pågående prosjekter som ser på overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige. Blant annet er det inkludert en delstudie på enslige mindreårige i prosjektet «Ettervern – en god overgang til voksenlivet?», som gjennomføres av NTNU Samfunnsforskning. Dette er et nasjonalt prosjekt som blant annet studerer sammenhengen mellom ettervernstiltak og inkludering i voksenlivet gjennom registerdata, i tillegg til at det er kvalitative intervjuer som fokuserer på opplevelse av tiltak fra barnevernet og mer generelt på opplevelse av utfordringer i overgangen til voksenlivet.

I tillegg er det minst to pågående doktorgradsprosjekter som berører temaet. Jacob Zico skriver avhandling om temaet ved NTNU, Institutt for sosialt arbeid. Anne Holte-Riise²⁰ ved UiT fokuserer på ettervernsarbeidet med ungdom generelt, og enslige mindreårige spesielt. Hun ønsker å sammenlikne innholdet i ettervernsarbeidet for disse to gruppene, med spesielt fokus på medvirkning. Ved å se på innholdet i barnevernsarbeidet vil hun undersøke om ungdom opplever medvirkning og om dette kan ha innvirkning på deres motivasjon for ettervern. I prosjektet ønsker hun også å finne ut om barnevernansatte har fokus på ungdoms medvirkning og legger til rette for medvirkning i ettervernet, for ungdom generelt og enslige mindreårige spesielt.

Fremtidige forskningsbehov

Selv om noe forskning pågår har forskningen på feltet så langt vært begrenset til små studier og/eller at fokuset på enslige mindreårige har vært en liten del i et større prosjekt. Dette bidrar ikke til å fange kompleksiteten i overgangen til voksenlivet for denne gruppa, og det er en del sentrale områder som fortsatt er lite belyst. Blant annet gjelder dette hvorvidt og på hvilken måte enslige mindreårige har behov og utfordringer som skiller seg fra andre grupper, både

²⁰ Beskrivelsen er gitt av Anne Holte-Riise

ungdommer generelt og ungdom i barnevernet. Det ville derfor være nyttig med større studier som bidrar til å belyse kompleksiteten og som utkrystalliserer faktorer som kan ha betydning for å sikre god oppfølging av enslige mindreårige i overgangen til voksenlivet. I slike studier burde blant annet fokuset på hvordan transnasjonale relasjoner har betydning for overgangen til voksenlivet vært inkludert. Dette er spesielt relevant fordi vi vet at nettverk er av stor betydning, og det er ikke gitt at nettverk som er langt unna ikke kan bidra på ulike måter, og både fremme og hemme gode overganger.

Ett annet område som er lite belyst i den norske forskningen på overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige er hvordan minoritetsbakgrunn og integreringsprosessen påvirker denne overgangen, et område Söderqvist (2017) påpeker at er relevant for å forstå overgangen. Å ta inn slike dimensjoner innebærer at forskningen på overgangen må handle om mer enn bosetting og konkrete oppfølgingstiltak, men gå mer i dybden og studere forhold som inkluderings- og ekskluderingsmekanismer, bakgrunn og livshistorier, omgivelser og tilhørighet (belonging).

8. Oppsummering og anbefalinger for videre forskning

Denne kunnskapsoversikten over forskningen på enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger viser at feltet samlet sett har vært gjenstand for mye forskning. Samtidig ser vi at enkelte tema dominerer. Dette gjelder spesielt psykisk helse, asylprosess- og mottaksfase. På andre temaer er det betydelige kunnskapshull, blant annet på langsiktig integrering, utdanning og overgang til voksenliv. Vi ser også at forskningen på flere områder er basert på kortvarige prosjekter på avgrensede tema. Den framstår derfor som fragmentert og har i liten grad greid å fange opp de langsiktige og helhetlige perspektivene. I dette sluttkapitlet vil vi oppsummere hovedfunn fra rapporten, med utgangspunkt i den tematiske gjennomgangen vi har foretatt i kapitlene foran. Dette vil danne grunnlag for å påpeke kunnskapshull eller områder som er underforsket. Til slutt vil vi si noe om kunnskapsbehov og anbefalinger for den videre forskningen. Dette siste vil dels handle om *tema* som er mangelfullt dekket i eksisterende forskning, dels vil det handle om *perspektiver* som savnes i den eksisterende forskningen.

Sentrale tema i forskningen på enslige mindreårige

I den tematiske gjennomgangen av forskning på feltet har vi, så langt det har vært mulig, valgt å presentere forskningen ut fra en kronologi, der vi starter med forsknings som belyser flukt, reise, asylprosess og mottaksfasen. Kapitlet som følger tar opp levekår, helse og psykososial situasjon. Selv om dette kapitlet presenterer forskning som er knyttet til ulike faser i de enslige mindreåriges liv, er det den psykososiale situasjonen i mottaksfasen som dominerer kunnskapsbildet. Kapitlene som følger etter dette presenterer forskning relatert til bosetting, oppfølging og integrering: Bo- og omsorgsløsninger, skole- og utdanning, og til slutt overgangen til voksenliv.

Mottak og asylprosess

En rekke studier handler om asylprosess og mottakstilværelsen for enslige mindreårige. Under dette temaet finner vi ulike kategorier studier. En kategori studier gir et overblikk over levekår i mottak og ser på ulike aspekter ved denne tilværelsen i sammenheng, som boforhold, skole-, aktivitets- og tjenestetilbud. Andre studier er mer spesifikke og konsentrerer seg om enkelte tema som for eksempel informasjonsarbeid, rettssikkerhet og barns rett til å bli hørt. Mens andre igjen fokuserer mer på den utøvende omsorgen i mottakene og enslige mindreåriges oppfølgingsbehov.

Asylfeltet er i stadig endring og det kan se ut til at de tema som blir belyst i forskningen gjerne er knyttet til den politiske dagsorden. På samme tid er det viktig å følge utviklingen over tid, gjerne med regelmessige sammenlignbare levekårsundersøkelser av enslige mindreårige i mottaksfasen for blant annet å avdekke hvilke konsekvenser systemendringer har for deres situasjon.

Det er relativt få undersøkelser som gir en detaljert analyse av enslige mindreåriges migrasjonserfaringer, og tiden før migrasjonen. Det er også få studier som fokuserer på enslige mindreårige som forsvinner fra mottak, samt på erfaringer til ungdommer som blir uttransportert eller som returnerer via returprogrammer til hjemlandet. En bør dermed styrke forskningen som omhandler enslige mindreåriges migrasjonserfaringer. Dette bør omfatte forskning som fokuserer på transittland som enslige mindreårige har oppholdt seg i før de har ankommet Norge, samt forskning som undersøker erfaringer til barn og unge som har forsvunnet fra mottakssystemet og til de som har returnert til hjemlandet. Slik forskning bør styrkes med studier av ungdommer som oppholder seg utenfor mottakssystemet og med feltarbeid i land utenfor Norge, blant annet i deres hjemland, ofte brukte transittland og land de flyttet til etter at de har forlatt det norske mottakssystemet.

Levekår og psykososial helse

Litteraturgjennomgangen viser at forskningen innenfor dette temaområdet er omfattende, men at det er forskning på psykisk helse som dominerer. Enslige mindreårige inngår i en rekke generelle studier av flyktningers psykososiale situasjon. Etter hvert har det kommet mer forskning som omhandler enslige mindreåriges situasjon mer spesifikt. Her finner vi en rekke studier som fokuserer på forekomsten av psykiske helseproblemer blant enslige mindreårige. Forskningen viser at det er en overrepresentasjon av posttraumatiske stresslidelser (PTSD), depresjon og angst blant flyktninger generelt og i denne gruppa spesielt. Fokus er her i første rekke på sårbarhet og risikofaktorer.

De seinere årene er det kommet flere studier som har et ressursfokus. Begreper som resiliens og mestring supplerer et ensidig traume- og sykdomsfokus. Vi ser også at flere publikasjoner understreker betydningen av sosiale relasjoner og nettverk. Samtidig ser vi at flere fagmiljøer er representert i forskningen. Mens de kliniske studiene i første rekke var gjennomført av psykologer, er det nå flere studier som er gjort av samfunnsvitere og tverrfaglige forskergrupper. I forlengelsen av dette drøftes også ulike former for nettverksarbeid – ofte som et samarbeid mellom frivillige organisasjoner og kommunene. Dette er arbeid med en mer eller mindre uttalt integreringsmålsetting. Her har de enslige mindreårige selv en tydeligere rolle som likeverdige parter i ulike former for aktiviteter og venneprojekter.

Selv om forskningen på enslige mindreåriges levekår, helse og psykososiale situasjon er omfattende, vet vi relativt lite om utviklingen over tid. Vi vet mye om mottaks- og bosettingsfasen, men lite om hvordan det går med de enslige mindreårige på veien inn i

voksenlivet. Hvordan påvirker traumatiske opplevelser i forbindelse med flukt og eksil integreringsprosessen? Dette handler ikke bare om helserelaterte problemstillinger, men om utdanning, arbeidstilknytning, sosiale nettverk og familietilknytning. Her bør det gjennomføres studier som følger gruppa over tid (longitudinelle studier), basert på både kvantitative og kvalitative metoder.

Bo- og omsorgsløsninger

Overgangen fra mottaksperiode til bosetting i en kommune er en viktig fase i enslige mindreåriges liv, og krever innsats på mange områder. Kommunene står fritt til å velge hvilke bo- og omsorgstilbud de vil tilby enslige mindreårige, og kvaliteten på tilbudene avhenger både av tilgjengelige tiltaksvifter og kommunenes tjenestetilbud innen skole, helse og fritid. Det handler om å finne gode helhetlige løsninger som dekker den enkelte enslige mindreåriges behov på ulike livsområder.

Tidligere gjennomganger av forskning om enslige mindreårige peker på at det har vært begrenset med forskning på enslige mindreåriges omsorgssituasjon etter bosetting. Denne kunnskapsoppsummeringen har vist at det finnes noe forskning på barnevernets arbeid med bosetting av enslige mindreårige. Det finnes også litteratur som beskriver ulike boløsninger og kommunale tiltak. Vi finner imidlertid at det fremdeles er lite forskning som vurderer innholdet i de ulike tiltakene. Det er et behov for forskning som kan belyse det miljøterapeutiske arbeidet som gjøres innen de ulike bo- og omsorgstiltakene, hvordan dette arbeidet skiller seg fra miljøarbeid med andre barn og ungdom, og hvilke effekter de ulike tilnærmingene har for enslige mindreåriges livskvalitet, trivsel og integrering. Det er behov for longitudinelle studier som ser sammenhenger mellom tilbudet til enslige mindreårige i kommunene og resultatene av tiltakene i det lange løp.

Kunnskapsoppsummeringen viser at det er lite forskning som ser på hvordan overordnede rammebetingelser som for eksempel lovverk, endringer i ankomsttall eller asylpolitikken påvirker bosettingsarbeidet. Det vil også være interessant å studere hvilke virkninger endringer i refusjonsordningene og omleggingen til stykkprisfinansiering får for valget av bo- og omsorgsløsninger i kommunene framover.

Det savnes forskning som i større grad belyser de enslige mindreåriges egne erfaringer og perspektiver. I de tilfellene der deres stemmer er representert i forskningen, er det gjerne «øyeblikksbilder» vi får av hvordan de opplever situasjonen her og nå. Vi får sjeldent beskrivelser fra de enslige mindreårige selv av bosettingsprosessene i et lengre perspektiv. Igjen vil det være behov for longitudinelle studier. I tillegg kan det være aktuelt i større grad å innhente erfaringer fra (unge) voksne, som ble bosatt som enslige mindreårige, men som har rukket å leve i Norge en stund og som retrospektivt kan beskrive prosessene.

Skole og utdanning

Mye av forskningen som er gjort på skole og minoritets elever kan kobles til implementering og bruk av nye læreplaner, kartleggingsverktøy og læremidler i arbeidet med minoritetspråklige elever. Det meste av denne forskningen omhandler minoritets elever generelt. Dette er viktig for å gi et generelt overblikk, men den er lite egnet til å si noe konkret om utfordringene som enslige mindreårige møter. Kategorien «elever med innvandrerbakgrunn» omfatter både ungdommer med innvandrerforeldre som er født og oppvokst i Norge og de ungdommene som er nyankomne til landet, som ikke kan norsk, og som har veldig varierende skolebakgrunn. Det savnes derfor forskning som i større grad fokuserer på de elevene som kommer til Norge relativt sent i skoleløpet, herunder å se på enslige mindreårige spesielt for å belyse gruppas utfordringer innen det norske skolesystemet.

Det bør gjennomføres nasjonale kartlegginger som gir kunnskap om organisering, innhold og omfang i opplæringstilbudet til enslige mindreårige flyktninger, både i grunnskoler, voksenopplæringer og videregående skoler. Det er veldig lite forskningsbasert kunnskap om skoletilbud til ungdom som kommer til Norge i alderen 16-18 år, altså etter skolepliktig alder. Mange av de enslige mindreårige flyktningene får skoletilbudet sitt innen det kommunale voksenopplæringssystemet, et system som på flere måter befinner seg på utsiden av de ordinære skoletilbudene. Det er gjort veldig lite forskning på ungdommer og enslige mindreårige innen voksenopplæringen, og det er behov for undersøkelser som kartlegger innholdet i tilbudet de enslige mindreårige får innenfor disse systemene. Det trengs også mer forskning på overganger fra ungdomsskole/grunnskole i voksenopplæringen til videregående opplæring for denne gruppa. Det påpekes ofte at nyankomne flyktninger er en av de gruppene som har størst risiko for frafall. Vi trenger derfor forskning som kan bidra til forebygging av frafallet, i tillegg til kartlegginger som viser hva som skjer videre med denne frafallsgruppa i overgangen til voksenlivet.

Det er også behov for studier som kan belyse hva som skal til for å realisere skolens potensial som integreringsarena. Skolen er en av de viktigste arenaene for enslige mindreårige, ikke bare for læring, men også for sosialisering. Det er behov for forskning som kartlegger skolens arbeid for gode skolemiljø, inkludering og trivsel for denne gruppa.

Overgang til voksenlivet

Forskningen på overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige i Norge er svært begrenset. Selv om noe forskning pågår har forskningen på feltet så langt vært begrenset til små studier og/eller at fokuset på enslige mindreårige har vært en liten del i et større prosjekt. Dette bidrar ikke til å fange kompleksiteten i overgangen til voksenlivet for denne gruppa, og det er en del sentrale områder som fortsatt er lite belyst. Blant annet gjelder dette hvorvidt og på hvilken måte enslige mindreårige har behov og utfordringer som skiller seg fra andre grupper, både

ungdommer generelt og ungdom i barnevernet. Dette er viktige momenter å studere, da enslige mindreårige scorer lavere på en del av de tradisjonelle overgangsmarkørene enn ungdommer generelt. Det vil derfor være nyttig med større studier for å belyse kompleksiteten og for å utkrystallisere faktorer som kan ha betydning for å sikre god oppfølging av enslige mindreårige i overgangen til voksenlivet. I slike studier bør det inkluderes et fokus på transnasjonale relasjoners betydning for overgangen til voksenlivet. Dette er spesielt relevant fordi vi vet at nettverk er av stor betydning for en god overgang til voksenlivet, og det er ikke gitt at nettverk som er langt unna ikke kan bidra på ulike måter og både fremme og hemme gode overganger.

Et annet område som er lite belyst i den norske forskningen på overgangen til voksenlivet for enslige mindreårige er hvordan minoritetsbakgrunn og integreringsprosessen påvirker denne overgangen, et område som påpekes å være relevant for å forstå overgangen. Å ta inn slike dimensjoner innebærer at forskningen på overgangen må handle om mer enn bosetting og konkrete oppfølgingstiltak, og gå mer i dybden og studere forhold som inkluderings- og ekskluderingsmekanismer, bakgrunn, livshistorier, migrasjonsprosess, omgivelser og tilhørighet.

Kunnskapshull og områder som er underforsket

Kunnskapsgjennomgangen viser at det er både er tema og perspektiver som i liten grad er belyst i eksisterende forskning.

Endringer i rammebetingelser

På et overordnet nivå handler dette for det første om forskning som belyser *endringer i rammebetingelser*. Dette gjelder alt fra hvordan det internasjonale migrasjonsbildet og forpliktelser som følger av dette påvirker situasjonen for enslige mindreårige i Norge, til nasjonale endringer i politikk, lovregulering og økonomiske rammer. Dette er tema som har vært mye framme i den politiske debatten, men i liten grad er belyst forskningsmessig. Dette gjelder både forskning som viser effekter av endrede rammebetingelser og det gjelder studier som belyser konsekvenser for praksis både på individ-, gruppe- og kommunenivå. Vi vet for eksempel lite om hvordan praksis knyttet til alderstesting, midlertidig oppholdstillatelser og endringer i familiegjenforeningsregler påvirker den enkelte enslige mindreårige. Vi har heller ikke forskningsbasert kunnskap om hvordan endringer i overføringer til kommunene (fra refusjon til stykkpris) påvirker kommunenes arbeid og hvordan dette i neste omgang påvirker den enkelte enslige mindreåriges omsorgssituasjon og integreringspotensial.

Virkemidler i bosettings- og integreringsarbeidet

Overgangen fra mottak og omsorgssentre til bosetting i kommunene er også et område som framstår som underforsket. Det fins overraskende få rapporter som belyser denne overgangen på en helhetlig måte. Forskningen handler enten om spesifikke bo- og omsorgsløsninger eller om skole og fritid. Forskning om hvordan enslige mindreårige selv opplever tilværelsen som ny i en kommune, framstår som svært mangelfull. Her savnes særlig de enslige mindreåriges egne stemmer. I flere publikasjoner sies det noe om både omsorgssituasjon, skole og ensomhet, men det savnes en mer helhetlig gjennomgang der de enslige mindreåriges erfaringer er i forgrunnen. I tillegg er det behov for forskning på noen spesifikke tema knyttet til både bosetting og integrering. Det er både et behov for mer kunnskap om hvordan ulike bo- og omsorgsløsninger fungerer, og det er behov for forskning som belyser hvordan skole- og utdanningsløpet i praksis fungerer for denne gruppa. På alle disse områdene er det behov for forskning som belyser temaet ut fra ulike perspektiver: Både hvordan skoletilbudet er tilrettelagt i kommunene og hvilke erfaringer ungdommene har.

Det er viktig at forskningen også belyser overgangen til voksenlivet. Her vil arbeidstilknytning og deltakelse i høyere utdanning være viktige tema som bør inkluderes i studiene. I tillegg bør det være fokus på hvordan kombinasjonen av utdanning og arbeid påvirker senere deltakelse i arbeidslivet og inntektsnivå. Et siste tema som også framstår som underforsket er den sosiale integrasjonen. Utvikling av vennerelasjoner og nettverksbygging er områder som ofte «går under radaren» fordi dette i stor grad overlates til den enkelte – eller til frivillige organisasjoner. Typisk nok er derfor de fleste publikasjonene som belyser vennerelasjoner og nettverk rapporter om enslige mindreårige og fritid. Ofte er dette korte beskrivende rapporter som viser god praksis, men hvor betydningen av sosiale nettverk i liten grad er satt inn i en større sammenheng – selv om integrering er en sentral ambisjon.

Perspektiver som savnes

Vi har allerede vært inne på at det både er spesifikke tema og perspektiver som er lite belyst gjennom eksisterende forskning. Perspektiver som framstår som fraværende eller lite belyst, er i første rekke de enslige mindreåriges egen stemme. Selv om dette ikke er et perspektiv som er totalt fraværende, framstår kunnskapen som både mangelfull og fragmentert. Det savnes også et tydeligere *mestringsperspektiv*. Vi vet ganske mye om de psykososiale belastningene, men det trengs mer forskning som får fram den enkeltes enslige mindreåriges potensial og ressurser – ofte omtalt som et *styrkeperspektiv*. Her er det imidlertid viktig å understreke at fokus ikke må dreies fra fokus på sårbar til ressurser, men at forskningen i større grad må se dette i sammenheng. Her er det også behov for mer forskning som får fram variasjonsbredden i gruppa – både med hensyn til kjønn, etnisitet og klasse mm, og hvordan disse faktorene påvirker eller forsterker hverandre – i forskningen ofte omtalt som *interseksjonalitet*.

Når det gjelder kommunenes arbeid med de enslige mindreårige, savnes det et tydeligere fokus på det innholdsmessige. På landsbasis er flere tusen fagpersoner involvert i ulike typer arbeidsoppgaver på feltet. Det er mottaksansatte, ansatte i omsorgssentre og barnevernsinstitusjoner, det er miljøarbeidere og -terapeuter i bo- og omsorgstiltak, det er barnevernsarbeidere som jobber med ettervern og oppfølging, det er lærere innenfor ulike skoleslag og ansatte innen kultur- og fritidssektoren, for å nevne noen. Her trengs det mer innsikt i hva arbeidet med denne gruppa består i. Mange sier at «veien er blitt til mens man går». Når vi samtidig vet at fagfeltet «enslige mindreårige» har eksistert siden tidlig på 1990-tallet, er det gjort påfallende lite for å studere dette som et fagfelt. Det fins håndbøker og veiledere på feltet, men lite som beskriver og belyser det sosiale, barnevernfaglige og pedagogiske arbeidet. Hva er det som skiller dette fra arbeid med andre i samme aldersgruppe og livsfase? Hva er det som er særegent og som det må tas hensyn til i det profesjonelle arbeidet? Og siden dette er et felt hvor sivilsamfunn og frivillige organisasjoner er aktive bidragsytere: Hvordan foregår samarbeidet mellom det offentlige og det frivillige? Er det lærdommer på feltet som har overføringsverdi til andre grupper?

Oppsummert savner vi forskning som fanger opp enslige mindreåriges situasjon i et *longitudinelt* og *helhetlig* perspektiv. Dette bør skje gjennom større og mer langsiktige prosjekter der ulike sider ved de enslige mindreåriges situasjon blir sett i sammenheng. I tillegg til dette er det enkelttema der forskningshullene må tettes. Dette gjelder i første rekke skole- og utdanning, og det gjelder forskning som får fram erfaringer med ulike bo- og omsorgsløsninger på feltet – der ungdommenes egne stemmer kommer tydelig fram.

Referanser

- Abrams, L. S., Curry, S. R., Lalayants, M., og Montero, L. (2016). The Influence of Policy Context on Transition Age Foster Youths' Views of Self-Sufficiency. *Journal of Social Service Research*, 1-15.
- Agenda Kaupang (2014). *Evaluering av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)*. Stabekk: Agenda Kaupang.
- Andrews, T., Anvik, C. og Solstad, M. (2014). *Mens de venter. Hverdagsliv i asylmottak*. NF-rapport nr. 1/2014. Bodø: Nordlands Forskning.
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the Mystery of Health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Arnett, J. J. (2006). Emerging adulthood in Europe: A response to Bynner. *Journal of Youth Studies*, 9(1), 111-123.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child development perspectives*, 1(2), 68-73.
- Backe-Hansen, E., Egelund, T. og Havik, T. (2010). *Barn og unge i fosterhjem – en kunnskapsstatus*. Oslo, København, Bergen: NOVA, SFI, BUS.
- Backe-Hansen, E., Madsen, C., Kristofersen, L. B., og Hvinden, B. (2014). *Barnevern i Norge 1990–2010: En Longitudinell Studie*. Oslo: NOVA.
- Bakken, A. og Hyggen, C. (2018). *Trivsel og utdanningsdriv blant minoritets elever i videregående. Hvordan forstå karakterforskjeller mellom elever med ulik innvandrerbakgrunn?* Oslo: NOVA.
- Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet (2010). *Barneverntjenestens ansvar for enslige mindreårige asylsøkere og andre mindreårige personer i mottak, omsorgssentre og kommuner*. Rundskriv nr. Q-06/2010.
- Barry, M. (2010). Youth transitions: From offending to desistance. *Journal of Youth Studies*, 13(1), 121-136.
- Bauge, M. (2014). Diskrimineringsvernet for enslige mindreårige asylsøkere – et reelt lavterskeltilbud? *Kritisk juss 02-03/2014*, Vol. 40, 105-112.
- Bennwik, I.-H. B., og Oterholm, I. (2017). *Kunnskapsoppsummering. NAV-kontoret og den kommunale barneverntjenestens oppfølging av unge med barnevernserfaring*. VID vitenskapelige høgskole.
- Beregningsutvalget (2012). *Kommunenes utgifter til bosetting og integrering av enslig mindreårige flyktninger i 2011*. Beregningsutvalgets sluttrapport 2012.
- Beregningsutvalget (2015). *Kommunenes utgifter til bosetting og integrering av enslig mindreårige flyktninger i 2014*. Beregningsutvalgets sluttrapport 2015.
- Berg, B. (2009). Et liv på vent. *Konturtidsskrift* 15/2009.
- Berg, B. (2010). *Eksilets stoppesteder: Fra flukt og asyl til integrering og transnasjonale liv*. Doktoravhandling ved NTNU, 1503-8181; 2010:112, Trondheim: NTNU.
- Berg, B. (2012). Fra et liv på vent til bosetting i kommunene. I: Eide, K. (red.) *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk

- Berg, B. (2018). *SAMMEN – et integreringsprosjekt for ungdom*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Berg, B. og Sveaass, N. (2005). «Det hainnle om å leve...» *Tiltak for å bedre psykisk helse for beboere på asylmottak*. Trondheim: SINTEF.
- Berg, B. og Tronstad, K. (Red.). (2015). *Levekår for barn i asylsøkerfasen*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.
- Berg, B., Paulsen, V., Midjo, T., Haugen, G. M. D., Garvik, M., og Tøssebro, J. (2017). *Myter og realiteter. Innvandreres møter med barnevernet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Berg, B. og Haugen, G. M. D. (2018). *Evaluering av familiehjem som bo- og omsorgsløsning for enslige mindreårige flyktninger*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Berg, B., Paulsen, V., Caspersen, J., Garvik, M. og Svendsen, S. (2018). *Bruk av tolk i barnevernsinstitusjoner og omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning (kommer i 2018).
- Berg, S.L., Bjørnstad, R., Gran, B. og Kostøl, F. (2016a). *Kostnader ved mangelfull utdanning av barn med innvandrerbakgrunn*. Oslo: Samfunnsøkonomisk analyse.
- Berg, S.L., Bjørnstad, R., Gran, B., Kostøl, F.B., Sønsterudbråten, S. og Kindt, K.T. (2016b). *Kostnader ved mangelfull utdanning av asylsøkere og flyktninger*. Oslo: Samfunnsøkonomisk analyse og Fafo.
- Biseth, H. og Changezi, S. H. (2016a). *Det er ikke kidsa det er noe galt med, men skolesystemet!*. Kronikk, forskning.no.
- Biseth, H. og Changezi, S. H. (2016b). *"Her har vi masse muligheter!" Evaluering av et samarbeidsprosjekt om utdanning for ungdom med kort botid i Norge: Samarbeid mellom Buskerud fylkeskommune/Åssiden videregående skole og Introduksjonssenteret i Drammen*. Drammen: Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Bogen, H., og Nadim, M. (2009). *Et flerkulturelt ettervern? Ungdom med innvandrerbakgrunn i barnevernets ettervern*. FAFO, Oslo.
- Bredal, A., Bråten, B., Jesnes, K. og Strand, A. H. (2015). *Et blick inn i skolen. Minoritetsrådgivere sett fra brukeres ståsted*. Oslo: Fafo-rapport 2015:40.
- Brekke, J. P. (2004). *While we are waiting. Uncertainty and empowerment among asylum seekers in Sweden*. ISF Report 2004:10, Oslo: Institute for Social Research.
- Brekke, J. P. (2008). *Fra tilbakevending til retur. Evaluering av flyktninghjelpens informasjonsprosjekt INCOR*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J. P., og Vevstad, V. (2007). *Reception conditions for asylum seekers in Norway and the EU*. ISF-Rapport 2007:4, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J. P. Aarset, M. (2009). *Why Norway? Understanding Asylum destinations*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J. P., Sveaas, N. og Vevstad, V. (2010). *Sårbare asylsøkere i Norge og EU. Identifisering, organisering og håndtering*. ISF rapport 2007: 004, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Brekke, J. P. og Brochmann, G. (2015). *Stuck in Transit: Secondary Migration of Asylum Seekers in Europe, National Differences, and the Dublin Regulation*. *Journal of Refugee Studies*, Volume 28, Issue 2, 145–162.

- Christie, H. J., Døhlie, E. og Eide, K. (2011). Omsorgen for enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. *Barn i Norge 2011*. 58-78.
- Dalberg, P. S., Mosdøl, A., Rolseth, V., Ding, K. Y., Bleka, Ø., Skjerven-Martinsen, M., Straumann, G. H., Møller, G. J. og Vist, G. E. (2017). *Samsvar mellom kronologisk alder og skjelettalder basert på Greulich og Pyle-atlasen for alderestimering. En systematisk oversikt*. Oslo: Folkehelseinstituttet
- Dalgard, A.B., Wiggen, K.S. og Dyrhaug, T. (2018). *Enslige mindreårige flyktninger 2015-2016. Demografi, barnevern, arbeid, utdanning og inntekt*. Rapporter 2018/3. SSB, Oslo.
- Dankwah, K. O. og Valenta, M. (2017). Mixed fragmented migrations of Iraqis and challenges to Iraqi refugee integration: the Jordanian experience. *Middle Eastern Studies*, 54(2), 253-269
- Deloitte (2014). *Evaluering av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere*.
- Dewilde, J. og Kulbrandstad, L. A. (2016). Nyankomne barn og unge i den norske utdanningskonteksten. *Nordand: Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning*, 11(2), 13-33.
- Dittmann, I. og Jensen, T. K. (2010). Enslige mindreårige flyktningers psykiske helse – en litteraturstudie. *Tidsskrift for den norske psykologforening*, 47(9): 812-817
- Dæhlen, M., Danielsen, K., Strandbu, Å. og Seippel, Ø. (2013). *Voksne i grunnskole og videregående opplæring*. Oslo: NOVA.
- Econ (2007). *Bo- og omsorgstiltak for enslige mindreårige i kommunene. Utgiftskartlegging og vurdering av kvalitet*. Rapport 2007/032. Oslo: Econ.
- Eide, K. (2005). *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Avhandling til dr. polit.-graden i sosiologi. Universitetet i Bergen.
- Eide, K. og Broch, T. (2010). *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Rapport RBUP.
- Eide, K. (red.) (2012). *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal.
- Eide, K. og Lidén, H. (2012). Mottak av enslige mindreårige asylsøkere. I: Valenta, M. og Berg, B. (red) *Asylsøker. I velferdsstatens venterom*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eide, K., Kjelaas, I. og Larsgaard (2017). Hjem eller institusjon? Om tvetydigheten i omsorgsarbeid med enslige mindreårige flyktninger bosatt i kommunene. *Tidsskrift for velferdsforskning*, årgang 20, nr. 4-2017, 317–331.
- Engebriksen, A. (2002). *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn: et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige*. Oslo: NOVA.
- Espeland, K.E. (2013). *Savnet – en rapport om enslige mindreårige asylsøkere som forsvinner fra mottak*. Oslo: PRESS-rapport.
- Friberg, J. H. og Gautun, H. (2007). *Inkludering av etniske minoriteter i frivillige organisasjoner og fotballag for barn og ungdom i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Frøyland, L. R. og Gjerustad, C. (2012). *Vennskap, utdanning og framtidsplaner. Forskjeller og likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo*. Oslo: NOVA.
- Førde, S. (2014). *Tapt barndom, eller...? Barns navigering fra krenkelser og traumer mot psykisk styrke*. Fagbokforlaget.

- Førde, S. (2017). Det tar en landsby å oppdra et barn - Oppvekstmiljøets betydning for enslige mindreårige flyktningers navigering mot opplevelsen av psykisk helse og resiliens. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 02/2017(Volum 14), 145-155.
- Garvik, M. (2018). *Mangfold og inkludering i arbeidslivet i Sverige, Danmark og Norge. En komparativ studie av reisende ideer og utviklingstrender i den skandinaviske velferdsmodellen*. Doktorgradsavhandling, NTNU, 2018:13.
- Garvik, M., Paulsen, V. og Berg, B. (2016). *Barnevernets rolle i bosetting og oppfølging av enslige mindreårige flyktninger*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Garvik, M. og Valenta, M. (2018). *Informasjon, mening og mestring hos enslige mindreårige asylsøkere*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Giertsen, A. G. (2016). *Hear it from the children*. Redd Barna/Save the Children Norway.
- Gärdegård, A. (2017). *Samhällets mottagande av ensamkommande barn i Norden: En kartläggning*. Nordic Council of Ministers, Nordic Centre for Welfare and Social Issues.
- Hagen, M. og Skybak, T. (2009). Barns rettigheter taper i kampen mot innvandringsregulerende hensyn. *Kritisk juss 01 / 2009* (Volum 35).
- Haugen, G. M. D., Elvegård, K. og Berg, B. (2015). *Tiltak for et godt og inkluderende oppvekstmiljø*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Haugen, M., Eikvil L., Tvete, I. F. og Kvaal S. I. (2016). *Development of improved methods or bias for medical age assessments of minors and young adults. Final report*. Oslo: Norsk regnesentral.
- Haugen, M., Grøgaard, J. B., Kjellevand, T. O., og Kvaal S. I. (2016). *Sammenligning av to metoder for aldersvurdering av enslige mindreårige asylsøkere*. Oslo: Norsk regnesentral.
- Hegna, K. (2013). Ungdom med innvandringsbakgrunn etter overgangen til videregående opplæring. Tapte nettverk og svekket skoletrivsel? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 13 (1): 49-79.
- Helsedirektoratet (2016). *System for helseinformasjon for asylsøkere. Utredning av system og løsninger på kort og lang sikt*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Herz, M. og Lalander, P. (2017). Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying 'unaccompanied children' as being alone in Sweden. *Journal of Youth Studies* (2017): 1-15.
- Hinsch, M. (2013). *Hanas blomst. Kunst- og uttrykksterapi i møte med unge flyktninger*. Fagartikkel, Fontene. http://fontene.no/mapper/Hanas_bloomst.pdf.
- Hjelde, K. (2003). *Diversity, Liminality and Silence: Integrating Young Unaccompanied Refugees in Oslo*. Oslo: Unipub AS.
- Huemer, J., Karnik, N. S., Voelkl-Kernstock, S., Granditsch, E., Dervic, K., Friedrich, M. H., og Steiner, H. (2009). Mental health issues in accompanied refugee minors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 3:13.
- Høstmæling, N. Kjøholt, E. S. og Sandberg, K. (2012). *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Igesund, S.M. (2015). Midlertidig opphold for einslige mindreårige asylsøkerar – eit akseptabelt verktøy for internasjonalt vern? *Kritisk juss 01/2015*, Vol. 41.
- IMDi (2016). *Årsrapport for busetting 2015*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

- IMDi (2017). *Arbeid med enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger – en håndbok for kommunene*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Jakobsen, M., DeMott, M. A. M. og Heir, T. (2014). Prevalence of Psychiatric Disorders among Unaccompanied Asylum-Seeking Adolescents in Norway. *Clin Pract Epidemiol Ment Health*. 10 (1).
- Jakobsen, M., DeMott, M. A. M., Wentzel-Larsen og Heir, T. (2017). *The impact of the asylum process on mental health: a longitudinal study of unaccompanied refugee minors in Norway*. Public health Research.
- Jensen, T. K., Fjermestad, K. W., Granly, L. og Wilhelmsen, N. H. (2013). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 20(1), 106-16.
- Jensen, T. K., Skårdalsmo, E. M. B., og Fjermestad, K. (2014). Development of mental health problems – a follow-up study of unaccompanied refugee minors. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 8:29.
- Jenssen, R. og Myrvoll, K. O. (2013). Unge flyktninger bygger felles historie. *Fontene 9/13*, 48-53.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2011). *Barn på flukt. Meld. St. 27 (2011-2012)*.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2017). *Tilskuddsordning for særskilt tilskudd ved bosetting av enslige mindreårige flyktninger m.fl. for 2017*.
- Jæger, I. og Berg, B. (2015). *Evaluering av kunst- og integreringsprosjektet Cross over*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Keles, S., Friborg, O., Idsøe, T., Sirin, S. og Oppedal, B. (2016). Depression among unaccompanied minor refugees: The relative contribution of general and acculturation-specific daily hassles. *Ethnicity and health*, 21(3).
- Keles, S., Friborg, O., Idsøe, T., Sirin, S. og Oppedal, B. (2017). The Longitudinal Relation between Daily Hassles and Depressive Symptoms among Unaccompanied Refugees in Norway. *Journal of Abnormal Child Psychology*, Volume 45, Issue 7.
- Keles, S., Friborg, O., Idsøe, T., Sirin, S. og Oppedal, B. (2018). Resilience and acculturation among unaccompanied refugee minors. *International journal of behavioral development*. Vol 42, Issue 1.
- Keselman, O., Cederborg, A-C og Linell, P. (2010). “That is not necessary for you to know!”: Negotiation of participation status of unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearings. *Interpreting*, Vol. 12, Issue 1, 83-104.
- Kjelaas, I. (2016). *Barns deltakelse i institusjonelle samtaler: En studie mellom enslige asylbarn og miljøarbeidere på omsorgssenter*. Doktoravhandling ved NTNU 2016:3, Trondheim: NTNU
- Kohli, R. (2007). *Social Work With Unaccompanied Asylum Seeking Children*. London: Palgrave Macmillian.
- Kohli, R. og Mather, R. (2003). Promoting psychosocial well-being in unaccompanied asylum seeking young people in the United Kingdom. *Child & Family Social Work*, Volume 8, Issue 3, pages 201–212.
- Kristofersen, L. (2009). *Barnevern og ettervern. Hjelpetiltak for 16-22 åringer og levekår for unge voksne, 16-22*. NOVA rapport 10/09, Oslo.

- KS (2016). *Kommunenes håndtering av enslige mindreårige flyktninger*. FOU-prosjekt gjennomført av PWC. Oslo: KS.
- Lassen, R. (2007). Enslige mindreårige er først og fremst barn, *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 01/2007, Vol. 5, 1-3.
- Lauritsen, K. og Berg, B. (1999). *Mellom håp og lengsel. Levekår i asylmottak*. Trondheim: SINTEF.
- Lauritsen, K., Berg, B. og Dalby, L. (2002). *Enslige flyktninger – kollektive utfordringer. Kommunenes arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Trondheim: SINTEF.
- Lauritsen, K., Valenta, M. og Molden, T. H. (2005). *Informasjon og rettssikkerhet: informasjonsformidling til asylsøkere i en tidlig fase*. Trondheim: Sintef
- Lidén, H. (2017). *Barn og migrasjon: mobilitet og tilhørighet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lidén, H. og Rusten, H. (2007). Asylum, Participation and the Best Interests of the Child: New Lessons from Norway. *Children & Society*, Volume 21, Issue 4, 273–283.
- Lidén, H., Seeberg, M. L. og Engebriktsen, A. I. (2011). *Medfølgende barn i asylmottak - livssituasjon, mestring, tiltak*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lidén, H., Eide, K., Hidle, K., Nilsen, A. C. E. og Wærdahl, R. (2013). *Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning..
- Lidén, H. og Holst Salvesen, C. (2016). *"De sa du må". Mindreåriges erfaringer med menneskehandel*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Lidén, H., Stang, E. G. og Eide, K. (2017). The gap between legal protection, good intentions and political restrictions. Unaccompanied minors in Norway. *Social Work & Society*. 15 (1), 1-20.
- Lønning, M. N. (2018). *Fragmented journeys, social relations and age amongst Afghan young people on the move towards Europe. Positioning, negotiating and redefining*. Doctoral theses at NTNU; 2018:4, Institutt for sosialt arbeid, Trondheim: NTNU
- Marion, É., Paulsen, V., og Goyette, M. (2017). Relationships Matter: Understanding the Role and Impact of Social Networks at the Edge of Transition to Adulthood from Care. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 1-10.
- Marion, É., og Paulsen, V. (2018). The transition to adulthood from care: a review of current research. In V. Mann-Feder and M. Goyette (Eds.), *Leaving care and the Transition to Adulthood - International contributions to Theory, Research and Practice*. USA. (in press): Oxford University Press.
- Michelsen H. og Berg, B. (2015). Levekår og livskvalitet blant enslige mindreårige asylsøkere. I Berg, B og Tronstad, K. (red). *Barn i asylsøkerfasen*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Myhrer, H. R. og Stenerud, E. (2011). Enslige mindreårige flyktninger i kommunene – Faglige perspektiv på bosettingsarbeidet. *Tidsskriftet Norges Barnevern 02 /2011* (Vol 88), 82-92.
- Namdal, M. (2015). Utsettes enslige mindreårige asylbarn på mottak for diskriminering i strid med FNs barnekonvensjon? *Lov og Rett 2015*, 87-105.
- NOAS (2014). *Enslige mindreårige asylsøkere. anbefaling til norske myndigheter*. Hefte/Notat, Oslo: NOAS
- NOAS (2016). *Over eller under 18 år? Aldersvurderinger av enslige mindreårige asylsøkere*. Rapport, Oslo: NOAS

- NOAS, Redd Barna og FO (2017). *En gjennomgang av midlertidig opphold til enslige mindreårige asylsøkere*. Rapport, Oslo: NOAS
- Norsk innvandringsforum (2013). *Flerkulturelt barnevern? Hvordan fremme dialog mellom barnevernet og etniske minoriteter*. Oslo: Norsk innvandringsforum.
- NOU 2010:7. *Mangfold og mestring — Flerspråklige barn, unge og voksne i opplæringssystemet*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2011:10. *I velferdsstatens venterom- Mottakstilbudet for asylsøkere*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- NOU 2012:15. *Politikk for likestilling*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Olsen, B. (2017). *Flyktninger i og utenfor arbeidsmarkedet 2015*. https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/_attachment/305359?_ts=15b9fc96278. SSB, Oslo.
- Oppedal, B. (2013). *Sosiale nettverk, mestring og psykisk helse blant barn og unge som kom til Norge som enslige mindreårige asylsøkere*. Folkehelseinstituttet.
- Oppedal, B., Jensen, J. og Seglem, K.B. (2008). *Når hverdagen normaliseres. Psykisk helse og sosiale relasjoner blant unge flyktninger som kom til Norge uten foreldrene sine*. Folkehelseinstituttet.
- Oppedal, B., Seglem, K. B. og Jensen, L. (2009). *Avhengig og selvstendig: Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tall og tale*. Folkehelseinstituttet.
- Oppedal, B., Jensen, L., Seglem, K. B. og Haukeland, Y. (2011). *Etter bosettingen: psykisk helse, mestring og sosial integrasjon blant ungdom som kom til Norge som enslige mindreårige asylsøkere*. Folkehelseinstituttet.
- Oppedal, B. og Idsøe, T. (2015). The role of social support in the acculturation and mental health of unaccompanied minor asylum seekers. *Scandinavian journal of psychology*, 56(2).
- Pastoor, L.W. (2012): Skolen et sted å lære og et sted å være. I Eide, K. (red) (2012): *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Pastoor, L. d. W. (2015). The mediational role of schools in supporting psychosocial transitions among unaccompanied young refugees upon resettlement in Norway. *International Journal of Educational Development*, 41, 245-254.
- Pastoor, L. d. W. (2016). Enslige unge flyktningers psykososiale utfordringer: behovet for en flyktningkompetent skole. I: Øverlien, C., Haugen, M. I. og Schultz, J. H. (red.) *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pastoor, L. d. W. (2017). Reconceptualising refugee education: exploring the diverse learning contexts of unaccompanied young refugees upon resettlement. *Intercultural Education*, 28(2), 143-164.
- Paulsen, V. (2016). Ungdom på vei ut av barnevernet: - Brå overgang til voksenlivet. *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 92(01), 36-51.
- Paulsen, V. (2017). *Overgang til voksenlivet for ungdom i barnevernet*. Doktorgradsavhandling, NTNU Trondheim.
- Paulsen, V., Valenta, M. og Dirdal, K. (2011). *Livsmestring hos enslige mindreårige asylsøkere: Utprøving av HIPP-metoden i returmotiverende arbeid i mottak*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

- Paulsen, V., Thorshaug, K. og Berg, B. (2014). *Møter mellom innvandrere og barnevernet. Kunnskapsstatus*. NTNU Samfunnsforskning, Trondheim.
- Paulsen, V., Berg, B. og Michelsen, H. (2015). Barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen. *Norges barnevern*. Nr 3, vol. 92, 222-232.
- Paulsen, V., Michelsen, H. og Brochmann, M. (2015). *Barnevernets arbeid med barn i asylsøkerfasen*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning
- Politiets Utlendingsenhet (2017). *Forsvunnet. Asylsøkere som forsvinner fra kjente adresser*.
- Proba (2017). *Barn med minoritetsbakgrunn i fosterhjem*. Rapport 2017-03, Proba samfunnsanalyse.
- ProSenteret (2017). *Mistanke og magesfølelse. Hjelpeapparatet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/bytte av sex*.
- Paasche, E. (2016). The role of corruption in reintegration: experiences of Iraqi Kurds upon return from Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(7), 1076-1093
- Rambøll Management (2006). *Evaluering av praktiseringen av norsk som andrespråk for minoriteter i grunnskolen*. Oslo. Rambøll Management.
- Rambøll (2016). *Evaluering av særskilt språkopplæring og innføringstilbud*. Oslo. Rambøll Management.
- Ramel, B., Täljemark, J., Lindgren, A. og Johansson, B. A. (2015). Overrepresentation of unaccompanied refugee minors in inpatient psychiatric care. *SpringerPlus*, Vol.4.
- Raundalen, M. og Mørch, W. T.(2016). *Veileder for fosterforeldre til enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: SOS-barnebyer.
- Redd Barna (2013). *En alvorlig stor melding. Melding til stortinget fra barn som søker asyl i Norge*. Oslo: Redd Barna.
- Riksrevisjonen (2010). *Riksrevisjonens undersøkelse av Integrerings- og mangfoldsdirektoratets måloppnåelse og virkemiddelbruk i arbeidet med bosetting og kvalifisering av flyktninger*. Oslo: Riksrevisjonen.
- Risan, C., Grama, F. og Reigstad, M. D. (2014). Midlertidige tillatelser til enslige mindreårige asylsøkere, *Kritisk juss 04/2014*, Vol 40.
- Rogers, R. (2011). 'I remember thinking, why isn't there someone to help me? Why isn't there someone who can help me make sense of what I'm going through?' 'Instant adulthood' and the transition of young people out of state care. *Journal of Sociology*, 47(4), 411-426.
- Schriever, M. (2011). Å bli sett, hørt og akseptert: Kunst- og uttrykksterapi i et kommunalt tilbud for mindreårige (enslige) flyktningjenter. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 02/2011 (vol 8), 131-141.
- Seglem, K. B. (2012). *Predictors of psychological adjustment among young unaccompanied refugees after resettlement: A population-based study*. Phd-avhandling, UiO.
- Seglem, K. B., Oppedal, B. og Raeder, S. (2011). Predictors of depressive symptoms among resettled unaccompanied refugee minors. *Scandinavian journal of psychology*, 52(5).
- Seglem, K. B., Oppedal, B. og Roysamb, E. (2014). Daily hassles and coping dispositions as predictors of psychological adjustment: A comparative study of young unaccompanied refugees and youth in the resettlement country. *International journal of behavioral development*, 38(3).

- Seland, I. og Lidén, H. (2011). *Fritidsaktiviteter for barn på asylmottak*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Skårdalsmo, E.M. B. og Jensen, T. K (2015). Unaccompanied refugee minors' early life narratives of physical abuse from caregivers and teachers in their home countries. *Child Abuse & Neglect*, October 2015, Vol.48 148-159
- Skårdalsmo, E. M. B. og Harnischfeger, J. (2017). *Vær snill! - Råd fra enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger til voksne omsorgsgivere*. Oslo: NKVTS.
- Sletten og Engebrigtsen (2011). *Kartlegging av opplæringstilbudet til enslige mindreårige asylsøkere og barn av asylsøkere*. Oslo: NOVA.
- Socialstyrelsen (2013). *Ensamkommande barns och ungas behov. En kartläggning*. Socialstyrelsen.
- Solberg, A. (1997). *Enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. En kunnskapsoversikt*. Bergen: IMER/SEFOS, Universitetet i Bergen.
- Stang, E. G. (2012). Flyktningbarn og menneskerettigheter. K. Eide (Red.): *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Stang, E. G. og Lidén, H. (2014). *Barn i asylsaker. Evaluering og kartlegging av hvordan barns situasjon blir belyst i Utlendingsnemndas saksbehandling, herunder høring av barn*. Oslo: NOVA Rapport 1/14.
- Stang, E. G. og Eide, K. (2017). The gap between legal protection, good intentions and political restrictions. Unaccompanied minors in Norway. *Social Work & Society*, 15(1).
- Statistisk sentralbyrå (2013). Skandinavisk komparativ statistikk om integrering: Innvandrere i Norge, Sverige og Danmark. *Samfunnsspeilet*, 2013 (5).
- Staver og Lidén (2014). *Unaccompanied Minors in Norway: Policies, Practices and Data in 2014. Norwegian National Report to the European Migration Network*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Storø, J. (2012). *Ettervern og overganger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strand A., Bendixen, S. K. N., Lidén, H; Paasche E., Aalen, L., Kefale, A., Khadir, S., Kurdistani, A., Limani, H. og Sarwari, A. (2016). *Programmes for assisted return to Afghanistan, Iraqi Kurdistan, Ethiopia and Kosovo: A comparative evaluation of effectiveness and outcomes*. CMI Report R 2016:2, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Stretmo, L. (2014). *Governing the unaccompanied child. Media, policy and practice*. Gothenburg: University of Gothenburg
- Sulimani-Aidan, Y. (2017). Barriers and resources in transition to adulthood among at-risk young adults. *Children and Youth Services Review*. Vol 77, p. 147-152.
- Svendsen, S., Thorshaug, K. og Berg, B. (2010). *Boløsninger for enslige mindreårige flyktninger. Erfaringer fra to bykommuner*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Svendsen, S., og Berg, B. (2017). *Enslige mindreårige - på vei mot voksenlivet*. NTNU Samfunnsforskning, Trondheim.
- Svendsen, S., Utvær, B. K., og Berg, B.(kommer i 2018). Betydningen av å høre til for elever med innvandrerbakgrunn. I: Caspersen, J. og Wendelborg, C.: *Å høre til i en skole for alle* (under utgivelse på Gyldendal).
- Söderqvist, Å. (2014). Leaving care with "cultural baggage": The development of an identity within a transnational space. *Australian Social Work*, 67(1), 39-54.

- Söderqvist, Å., Bülow, P. H., og Sjöblom, Y. (2015). "In Sweden work is more important than the culture, actually!" The care leaving process for unaccompanied youths from the perspective of social workers. *Transnational Social Review*, 5(3), 241-257.
- Söderqvist, Å. (2017). *The (re)construction of home: Unaccompanied children's and youth's transition out of care*. (PhD), Högskolan i Jönköping, Jönköping.
- Sønsterudbråten, S. (2010). *Veien videre - en evaluering av kvalifiserings- og opplæringsopplegget som tilbys enslige mindreårige med begrensede oppholdstillatelse*. Oslo: Fafo.
- Sønsterudbråten, S., Tyldum G. og Raundalen, M. (2018). *Et trygt sted å vente. Omsorgspraksiser på asylmottak for enslige mindreårige*. Oslo: FAFO
- Søvig, K. H. (2009). *Barnets rettigheter på barnets premisser - utfordringer i møtet mellom FNs barnekonvensjon og norsk rett*. En utredning gjort på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, Bergen
- Thorshaug, K., Paulsen, V., Røe, M. og Berg, B. (2013). *Mot en ny bosettingsmodell? Direkteplassering av enslige mindreårige*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Thorshaug, K. og Svendsen, S. (2014). *Helhetlig oppfølging. Nyankomne elever med lite skolebakgrunn fra opprinneleselandet og deres opplærings situasjon*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Tonheim, M., Derluyn, I., Rosnes, E. V., og Zito, D. (2015). *Rehabilitation and social reintegration of asylum-seeking children affected by war and armed conflict*. SIK report 2015:2.
- Tyldum, G., Lidén, H., Skilbrei, M. L., Dalseng, C. F., og Kindt, K. T. (2015). *Ikke våre barn. Identifisering og oppfølging av mindreårige ofre for menneskehandel i Norge*. Oslo: Fafo.
- Tysnes, I. B. og Kiik, R. (2015). Forlenget barndom og forlenget foreldreskap. *Fontene forskning 1/2015*, (8), 4-16.
- UNICEF (2018). *Protected on Paper? An analysis of Nordic country responses to asylum-seeking children*.
- Valenta, M. (2008). *Asylsøkeres rett til skole: Kartlegging av skoletilbudet til asylsøkerbarn*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Valenta, M. (2009). Immigrants' Identity Negotiations and Coping with Stigma in Different Relational Frames. *Symbolic Interaction*, Volume 32, Issue 4, 351-371.
- Valenta, M., Thorshaug, K., Molden, T. H., Berg, B. og Kjærre, H. A. (2010). *Avviste asylsøkere og ventemottaksordningen: mellom passiv tvang og aktiv returassistanse*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Valenta, M. og Thorshaug, K. (2011). Avviste asylsøkere i Norge: Ventemottaksordningen og andre returmotiverende tiltak. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 52(02), 211-234.
- Valenta, M. og Berg, B. (2012). *Asylsøker: i velferdsstatens venterom*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vervliet, M., DeMott, M. A. M., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T. og Derluyn, I. (2014). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian Journal of Psychology*, Volume 55, Issue 1, 33-37.

- Viblemo, T. E., Ervik, M.E., Stiberg-Jamt, R., Rønvåg, S. og Vestergaard, M. (2014). *Evaluering av informasjons- og veiledningsprogrammet for nyankomne asylsøkere*. Oxford Research AS.
- Vitus, K. og Lidén, H. (2010). The status of the asylum-seeking child in Norway and Denmark - Comparing discourses, politics and practices. *Journal of Refugee Studies*, 23(1), 62-81.
- Wagner, K. (2014). På egenhånd - om barn som forsvinner, *Samtiden 01/2014*, vol. 122, 4-24.
- Weiss, N., Djuve, A.B., Hamelink, W. og Huafeng, Z. (2017). *Opphold i asylmottak. Konsekvenser for levkår og integrering*. Oslo: Fafo.
- Øien, C. (2010). *Underveis. En studie av enslige mindreårige asylsøkere*. Oslo: Fafo.
- Aadnanes, M. og Pastoor, L. d. W. (2013). Blir enslige mindreårige flyktninger diskriminert? En drøfting av deres rettigheter til omsorg etter bosetting. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 90(1).
- Aasen, B., Dyb, E. og Lid, S. (2016). Forebygging og oppfølging av enslige mindreårige som forsvinner fra mottak og omsorgssentre. Oslo: NIBR.

BOSETTING MOTTAK SKOLE UNGDOMSTID JOBB
FRITID ASYLPOLITIKK SKOLE UNGDOMSTID ETTERVERN
FRAMTIDSPLANER
ENSLIGE
MINDREÅRIGE
SÅRBARHET PSYKISK MESTRING BARNEVERN
HELSE MESTRING BARNEVERN
OPPFØLGING
VENNER
INKLUDERING SELVSTENDIGHET OMSORGSSENTER

ISBN 978-82-7570-534-9 (web)
ISBN 978-82-7570-533-2 (trykk)

NTNU Samfunnsforskning
samforsk.no

